

LJUBOMIR MUDREŠA

GOSPAR

Crnogorsko-Hrvatsko prijateljsko društvo
„Ivan Mažuranić“
C e t i n j e

LJUBOMIR MUDREŠA
GOSPAR

Izdavač
Crnogorsko-Hrvatsko prijateljsko društvo „Ivan
Mažuranić“
C e t i n j e

Recenzenti:
Akademik Zuvdija Hodžić
Mr. Željko Rutović
Prof. Sreten Zeković

Slog, tehničko uređenje i korektura
Dipl. ing. Đorđije M. Ojdanić

Štampa IVPE – Cetinje
www.ivpe.me

Tiraž
300 primjeraka

Cetinje, 2011. godine

LJUBOMIR MUDREŠA

GOSPAR.....

SJENIMA MOJIH PREDAKA

PUT
I

1.

Podne! Ljetnje, julsko sunce prži, i ne znaš da li su topliji njegovi zraci ili toplotna vrelina sa ljutog usiječkog kamenog puta i okolnog kamenjara. Nesnosni znoj i vrućina ošamute ljude i životinje i sve to traje do gornje okuke puta, kada se dođe u usijek, kroz koji uvijek, struji svježiji planinski vazduh. A taj usiječki tijesnac je mjesto đe počivaju putnici i životinje. Umorni putnici odmore, uhvate svježi dah, poneko jede, zapali duvan... Usijek je mjesto đe se prepričavaju dogodovštine, upoznaju putnici, sklapaju kupo-prodajni ugovori. Kažu, bilo je vjereničkih dogovora, tajnih ljubavnih sastanaka a nerijetko su se dešavale ubistva, bilo da se namiri dužnička krv ili je bilo žestokih svađa i tuča zavađenih čeljadi.

Davno, usiječki put, bio je jedini put u prisojskom kraju koji je povezivao središnji dio Crne Gore sa njenim Primorjem. Ostala su usmena predanja da su ga gradili veoma stari narodi. Veliki kameni blokovi, uzidani su u potporne zidove, a uska podloga puta popločana je sitnijim kamenjem, izvađenog u okolini, ili donešenog iz usiječkog tijesnaca. Na nekim mjestima namjerno su graditelji zaobilazili lokalitete, na kojima su velike grobne kamene ploče, bez oznaka.

Tri sata hoda od Primorja, otprilike kod usijeka je polovina puta, do sela Prisoja. Nedaleko od usijeka, zaravan. Sitno rastinje i stari hrast skrivaju od pogleda bunar u kome je nivo vode uvijek isti. Ozidan je od pečene gline, bez kamena. I za njega kažu, zidali su ga stari narodi. Limena kanta, ostala od neke poratne humanitarne pomoći, na vrh dugog drvenog štapa, svezana čeličnom žicom, vazda je pri ruci umornom putniku. U drvetu iskopano pojilo, uvijek je puno vode. Jer posljednji putnik koji je poijo životinje bi ga napunio.

U vrijeme ratova usiječki tijesnac bio je strategijsko mjesto, jer je onaj kome trenutno pripada ustvari bio gospodar puta.

O tome su ispričane nevjerovatne priče. Ta predanja rešetalo je vrijeme i ljudi i uvijek su bila na provjeri autentičnog događanja. Znalo se tako, što je dodato, uveličano ili lažavina, jer je istinitost događanja u selu Prisoju, prenošena sa koljena na koljeno.

A priče o putu, ljudima i vremenu vazda su aktruelne, naročito zimi, kada bi napadali veliki snjegovi. Usiječki tijesnac bi onda bio zavijan i neprohodan, pa bi seljaci, bez poziva se okupljali i čistili.

Usiječkim putem vazda se putovalo, odlazilo ili dolazilo u Prisoju.

Ustvari, taj uzani kameni put bio je žila kucavica prisojskih sela i Primorja. Ujedno, put je bio ogledalo života putnika ili namjernika. Put mjere života, uspjeha ili životnog pada. Lako se na njemu prepoznavala

seoska sirotinja. Naime, konje su tovarili u polasku – ogrijevnim drvima, krečom, kotarinama punih krtole, raštanom ili drugim povrćem ili voćem. Sve su to prodavali na gradskim pazarima, a na Primorju bi kupovali so, ulje, duvan, brašno i druge potrebštine. Bogati bi pak konje jahali u oba pravca.

Usiječkim putem bi nerijetko odlazili golobradi mladići iz prisojskih sela u pečalbu. Najviše za Ameriku. Sobom bi ponijeli zamotuljke odjeće i hrane – skrivajući duboko u sebi uspomene, siromaštvo, tugu, suze za zavičajem, porodicom, voljenim. Nije ih niko pratio. Rastanci bi bili na pragu kuće. Pragu, preko kojeg se u kuću ulazilo ili iz nje – izlazilo. Pragu, preko kojeg su mlade nevjeste, prvi put preskakale, da bi ušle u muževljevu kuću. Pragu, sa kojeg su posljednji put, kao grešnice ili raspuštenice izlazile iz muževljevog doma. Pragu, koji je sve lijepo ili ružno u kući čuvao. Izlizanom kamenom pragu, preko kojeg su ulazila ili izlazila čeljad; mlada i stara i na kojem su pokojnika u skrinji tri puta spuštali i dizali. Pragu, bilu života i vječnosti. Simbol praga i ognjišta bio je duboko usađen u živote prisojskih seljaka.

I onda nije čudo, što su prisojski pečelbari sve ostavljali na kućnom pragu, nadajući se da će mu se vratiti. Poznanike, koje bi na usiječkom putu srijetali, kratko bi pozdravili, žureći da što prije zamaknu u veliku životnu nepoznanicu. Poneko bi se sam ali veoma star vratio, da bi u rodnoj kući umro! Lako ih je na usiječkom

putu prepoznati. Obično bi nosili skupocjena šarena odijela, sa zlatnim satom u prsluku i obavezno veliki, crni šešir. Pečelbari, oni bogati, bili su na cijeni kod roditelja neudatih šćeri, posebno onih starijih đevojaka. I nijesu rijetki takvi brakovi, starih, bogatih ljudi i mlađih đevojaka. Obično, brakovi su opstajali nekolike godine. Zapravo, dok muđevi ne umru. Tada mlade udovice postaju bogate nasljednice i muške miljenice. Prisojske űene su ih mrzjele. Nerijetko, njihovi muđevi bi se razvodili ili bi bogate udovice postale njihove ljubavnice.

Usijećkim putem bi se vraćali i mrtvi pečelbari. Obično to nijesu bile tuđne sahrane. Najčešće na njima se pričalo koliko je iza njih ostalo novca, kuća i drugih teškom mukom zarađeni blagodeti. I ko su mu direktni potomci? Ukoliko ih pokojnik ima, uslijedili bi dugotrajni ostavinski postupci u kojima parničari ne biraju načine, da im dio bogatog kolača pripadne.

Pokraj puta seljaci su lomili kamen, da bi zidali ognjišta u kućama. Ustvari, kamena ognjišta zidali su majstori, tako što su oko njegova ložišta birali veće kamene ploče, praveći širi prostor oko ognjišta, namijenjen za šeđenje ukućana i gostiju. Sve je pulsiralo okolo ognjišta; ukućani bi šeđeli, kolijevke sa malom decom bile su pokraj njih, a na verigama u čađavim pinjatama se uvijek nešto kuvalo. Mjesta za šeđenje oko ognjišta su bila obilježena, tako da se znalo đe šeđi glava kuće a đe ukućani. Po nekom pravilu, domaćica nije imala određeno mjesto šeđenja, već je za vrijeme kuvanja bila

na nogama, pazeći na vatru u ognjištu i na pinjatu u kojoj se kuvalo. Tek kada ukućani i domaćin u istoj prostoriji, đe je ognjište polijegaju, domaćica bi šela u kraj njega i rasplećući kosu, češljala se. Taj, pred spavanje ustaljeni ritual, pratio bi tihi glas naricanja za najdražom, umrlom osobom. Seljaci bi govorili da je život čovjeka ispunjen u krugu ognjišta, kolijevke, kućnjeg praga i groba.

Usijećkim putem odlazili bi golobradi mladići na školovanje u mnoge gradove Crne Gore i šire. Obično su to bili dobri đaci iz bogatih porodica, mada je bilo i siromašnih. Većina od njih završili su studije i rijetko se vraćali u Prisoju. Otići na studije a ne završiti ih, bila je velika sramota. Ostali bi nekako obilježeni u Prisoju, kao nesposobni i teđe su nalazili životne saputnice.

Tim putem su naročito ljeti dolazili oženjeni Prisojćani sa porodicom.

„Pa gde me bre dovede u ovo kamenje u ovaj lomivrat“ – govorile bi odnjegovane varošanke, novopečeni muđevima. Umesto da letujemo negde na moru, ti nas vodiš u ovu zabit, da bi videla tvoje rodno Prisoje u kome nema ništa lepo. No, nisi ti kriv već ja ludača, jer sam pristala na ovo mučenje“, govorile su.

Uzalud su bili izlivi gostoprimstva, bliskosti i svojatanja, takve nevjeste bi u Prisoju samo prekonačile. Njihovi muđevi su iznalazili razne razloge hitnog vraćanja. Međutim, uvijek se znalo koliko su nevjeste držale do muđa, njegove rodbine i Prisoja.

Usiječki put najljepši je u proljeće, s jeseni i kada po njemu prolaze svatovi. S proljeća ozeleni gora, rascvjeta rastinje, živne život životinjama, naročito ptica. To buđenje biljaka i životinja daje čudesnu impulsivnost. Jeseni se sve pretvara u tajanstvenu mirnoću i u vrijeme čekanja hladnih zima. Kolone svatova i okićenih konja, ulijevaju nadu u nastavak života Prisoja. Njihove dobro poznate pjesme, izazivale su čežnju kod mlađeg svijeta, sanjajući da će tuda proći i njihovi svatovi.

Nošeni uspomenama nijsu tri putnika Gospar, Pilan i Mutni toliko ošćali vrelinu sunca na usiječkom putu. Nije ni čudo, uspomene iz njihova djetinjstva nadirale su na svakom koraku. Usiječki put im je ostao put života u kome je djetinjstvo dalo pečat njihovim ličnostima.

Znali su svaku stopu puta, skoro svaku kamenu ploču, jer svako jutro, zimi, s jeseni i proljeća, išli su u školu i vraćali se u selo. Kad bi završili sa učenjem ili za vrijeme raspusta Gospar, Pilan i Mutni su blizu puta

napasali stoku. Obično bi se udružili i na prisojskoj zaravni igrali Njemaca i partizana. Mutni je uvijek volio da igra negativne dječje uloge i imao opravdanja za to.

Govorio je, da je takve uloge „nalazio“ u liku svoje sestre Mare koja je bila najljepša djevojka u Prisoju. Svi bi je momci u selu željeli za ženu, ali je ona svakome od njih nalazila manu. Tako neudata je dočekala Drugi svjetski rat. Ispričao je čudnu sestrinu priču. Priču koju je život režirao.

Prodajući voće i povrće na gradskoj pijaci, sudbina je valjda tako htjela, da se Mara zagleda u zgodnog italijanskog oficira. Planula je obostrana ljubav, koju je Mara u početku krila, nasuprot Marčela, koji je volio da se šepuri sa Marom i njenom ljepotom. Stajao bi pored nje, sve dok ne bi prodala i posljednji izloženi proizvod. Poslije bi se presvukao i pratio je sve do karaule, u kojoj su bili italijanski stražari, na usiječkom putu. U predvečerje jednoga jesenjeg dana u vrelini požude i strasti, Mara je Marčelu, ispod usiječkog puta darovala netaknutu djevojačku ljubav i sve ono što žena može muškarcu dati.

Dugo godina čuvala je Mara svoje djevojačke snove, svoja nadanja i očekivanu udaju. Budućeg muža, tražila je u pogledima svakog prisojskog momka, gradskog đilkoša, poslušnog službenika ili namjesnika; upoređivala, mjerkala i uvijek kada je trebalo odgovoriti na bračne ponude – odbijala! Neženje joj više nijesu dosađivale. Selom se šaputalo da Mara nema baš sve ono što bi žena trebala da ima. Bili su ljubomorni na njenu

ljepotu i ženstvenost. Osobito kada bi subotom uveče bila igranka. Onako zanosna crnka, predavala se notama muzike za igru sa starog gramofona. Svaki pokret nogu, grudi ili zadnjice mamio je muške poglede, uzdahe i budio partnerovu nadu da bi Mara bila voljna da prihvati vjerenički prsten. Međutim, kada se igranka završavala, Mara je ćuteći odlazila.

U vruće ljeto 1941. godine počela je nešto ranije na gradskom pazaru prodaja povrća, voća, krtole i drugih proizvoda. Svaki dan na pazaru nalik je na predhodi. Gradska sirotinja cjenkala se, dočim oni bogatiji, kupovali su veće količine povrća i drugog. Kod prisojskih prodavačica uvijek je bilo kupaca. Sve tako do pred kraj ljeta, kada se ispred tezge pojavio Marčelo. Iako nije nikada naučila italijanski jezik, Mara je ošjećala da Marčela ne interesuju cijene onoga što je izložila na tezgi, već moja sestra. Upijao je Mrčelo svaki njen pokret, poluglasno joj govorio i rukom pokazivao na crno grožđe, da bi zatim uzeo manji grozd.

„Dva dinara kilo“, rekla je Mara.

Nije razumjela što joj je Marčelo govorio, već je počela da mjeri grožđe, prstima pokazujući – koliko kilograma da stavi na vagu. Rukom je Marčelo obuhvatio grožđe. Nakon što je izmjerila grožđe i naplatila, on je otišao.

Danima poslije toga, Marčelo je dolazio, upijao Marinu ljepotu, kupovao sve što je prodavala i pored tezge sve više ostajao. Nije Mara znala što Marčelo govori,

ali je ošjećala njegove poglede. I valjda tako se rodila ljubav. Ljubav, koja će mojoj sestri donijeti nezaboravne trenutke, a zatim mnogo patnje, suza, šikaniranja, ogovaranja. Marčelu kraj – života!

Krišom gledajući italijanskog oficira Mari se dopala njegova ugladenost, utegnutost u oficirsku uniformu i njegovo lice. Kad bi ga pogledala u buljkaste plave oči, iz njih bi čitala njegove misli, želje i opsjednutost – njome. Odlučnost da je potpuno općini i osvoji, prihvatila je kao izazov da mu se poda. Ustvari, maštajući u noćima između dva pazara, željela je da ga dotakne, poljubi da prvi put oseti taj muški dodir na svom obrazu. Htjela je da Marčelu podari trenutke pamćenja. Iako nije znala kakvi su to stvarni ošjećaji. Nije mislila šta će biti poslije. Nije znala da li je Marčelo oženjen, i da li ima koga? Nije htjela da pita, ali tada nije joj bilo ni važno. Nije znala đe je taj grad Torino, kojeg je Marčelo više puta ponavljao. Nije znala ni čime se u civilstvu bavi. Bilo joj je svejedno što će joj reći otac, majka, rodbina, drugarice, Prisojčani - pričao je Mutni.

Znala je da je Marčelo okupator njene Crne Gore. Vojnik koji je došao da porobi, progoni, pali, ubija, sudi, ruši ... Nije ona mogla ili nije htjela da o tome razmišlja. U Marčelovim očima sve to nije vidjela. Sve je potiskivala, jer ju je do tada nedoživljena ljubav k njemu nosila.

Ignorisala je dobacivanja kako je postala italijanska kurva, te da joj nije stalo do morala, svojih najbližih, posebno oca, majke, mene, malog brata.

Riječi istine i osuda parali su srca naših roditelja, rodbine, dojučerašnjih drugarica, Prisojčana. Ja, kao petogodišnji njen brat nijesam razumio njenu ljubav, iako mu je priznala da voli Marčela i da je svjesna svih riječi koje su joj upućivane i prije svega patnje roditelja. Slušao bih je, upijajući svaku njenu riječ, gledao i poneki put bih joj suze sa lica brisao.

To joj je od mene bilo dovoljno, za nju i njenu veliku ljubav.

Roditelji je nijesu rado prihvatili u kuću. Bila je to velika muka i bruka za sve nas i za nju. U mislima roditelja stalno im je bilo na umu „kako rođenom detetu reći da ne - dolazi doma“.

Susedne prodavačice, do Marine tezge su se davno odvojile. Mara, drugarica i poznanica više nije imala. Izbjegavali su je i građani, malo je ko kod nje kupovao. Sa njom se više nije niko u selo vraćao.

Živjela je Mara omandijana Marčelovom ljubavlju samo za njihove trenutke sreće. A on pažljiv, zaljubljen – poklanjao joj je svaki slobodan trenutak u kome su uživali. Trenutke za pamćenje. Posebno one u kasnim oktobarskim danima, kada su im se tijela u strasti ljubavnog užitka i požude konačno spojila, ispod usiječkog puta i krošnje usamljenog hrasta.

Bilo su to trenuci, koje Mara više nije nikad doživjela, ali koje je pamtila. Trenutke koje je sanjala i žuđela. Trenutke, koji su je nadživjeli. I njenu sudbinu zapečatili!

Vratio se Marčelo u kasarnu a Mara mjesečevom svjetlošću grabila ka selu. U zanosu fizičke omamljenosti i sanjarenja nije osetila da je već stigla u roditeljski dom. Niko joj nije poželio dobrodošlicu, postavio jelo na sto. Upitao – nešto. Otišla je da spava misleći na Marčela, na ono što im se sinoć desilo, na sutra, kada će ga videti.

U jutro ispred kućnjeg praga više nije bilo spremnjenog voća i povrća za prodaju na gradskom pazaru. Svejedno, Mara je otišla u grad. Ispred njene prazne tezge čekao ju je Marčelo. Pozdravili su se. U tom trenutku odjeknuo je rafal. U panici, mnogi su se razbježali sa pijace, bilo je i onih koji su se sakrili ispod tezgi.

Mara nije videla kada je Marčelo pokošen pao. Tek kada je došla sebi, ugledala ga je da leži u krvi. Nepomičan posljednim pogledom opraštao se od nje.

Došli su italijanski vojnici i uhapsili su sve koje su zatekli na pijaci. Počela je potraga za ubicom. Ubicom, kojeg nikada nijesu uhvatili! U zatvor su odveli i izbezunjenu Maru.

Od svih zatvorenika najviše su tukli Maru. Po licu, glavi, tijelu. Stvorile su se velike rane i crni podlivi. U odmoru stražara od teškog Marinog batiranja i drugih zatvorenika, počela su ispitivanja Mare. U detalje je opisivala sve ono što su Marčelo i ona govorili, radili. Čerali su je da govori i o intimnim doživljajima. Morala je!

Tražili su da odgovori, ko je pucao i ubio Marčela? Ko je ubistvo naručio? Sa kim se družila, išla, dogovarala,

pričala. Pitali su je o svemu. Mnoge odgovore Mara nije znali, niti je krila.

Noćne trenutke samovanja jedva je čekala. Da odahne od udaraca, maltretiranja, da zaboravi podrugljive poglede stražara i prevodioca. Da se vrati šećanjima na Marčela, na njene roditelje, na mene - pričao je Mutni.

Nije marila moja sestra za rane i povrede, za krv što joj je sa glave curila. Nije marila za žeđ i glad, koju nije ošćala. Htjela je da misli o svom prokletstvu neprihvaćene ljubavi, osudama najbližih, htjela je da se oslobodi Marčelovog posljednjeg pogleda, da izbriše svoju veliku ljubav prema njemu... Htjela je. Nije mogla!

Betonska samica postala je njena - najbolja kuća. Kuća u noćima bez sna, noćima suza, bola i odmora od bola. Postala joj je čak – draga! Čekajući sljedeći dan, Mara je željela da se sve brzo okonča. Radovala se da će uskoro da dođe red, i da je u mrkloj noći – odvedu na strijeljanje. Slušala je korake stražara, otključavanje ćelija i vrisku zatvorenika, koje su stražari više nosili nego gurali. Slušala je njihove vapaje i radovala se da će i ona poći istim putem. Putem koji bi joj donio kraj mukama, poniženju. Kraj, koji bi joj darivao olakšanje, njenim roditeljima, bratu, prestanak bruke i muke! Kraj – svemu!

Prolazili su dani i noći, ali taj kraj nikako da dođe. Višesatna saslušavanja, ista pitanja, isti odgovori, sve više batina i muka. Sve više more i noćnjeg čekanja – smrti. Sve više...

Od Mare je ostala samo sjena. Sjena koja nije mogla da hoda, da śedi. Sjena koja je odbijala da uzima ono malo splaćina od hrane i vode. Sjena u kojoj je željela da okonča svoj život.

Predposljednja zatvorska noć bila joj je najteža, nastavio je priču Mutni. Sestra mu je pričala, da su joj te noći zatvorenici govorili: „đeee tiiii jeeee noćas tvoj italijanski jeee...č, kuuurvo“. Molila je Mara, da je stražari odmah odvedu na strijeljanje. Jedino ne bi voljela da je voze pored gimnazije, u kojoj je maturirala. Ne daj bože da je takvu vide školski drugovi ili pak građani.

Voljela je da umre. Ali nije. Čudni su putevi gospodnji.

Ne daj Bože da je vidi koji profesor, poznanik. Ona je za njih žigosana! Ona nosi veliki teret grijeha! Grijeha iz jedne čiste ljubavi, do tada, i poslije toga - nedoživljene. Da ostane svima u šećanju lijepa, mlada, puna života i radosti.

Međutim, čudnji su putevi Gospodnji.

Deseti dan novembra 1941. godine bio je sedmi dan najsvirepijeg Marinog saslužanja i mučenja. Ista pitanja, isti odgovori. Nove batine, ćuškanje. Nova mučenja – do besvijesti. Oko dvanaest sati odveli su je u samicu.

Na vrata njene samice nešto kasnije, došao je oficir i dva zatvorska stražara. Mislila je Mara da joj je to posljednji dan života i radovala se odlasku iz zatvorske samice i kraju svojim mukama. Po ko zna koji put – radovala se sopstvenoj smrti. Fizički bol – nadvadala je neka duševna mirnoća, koju do tada nije ošćala. A jedva je stajala na nogama. Dva stražara su je više vukla po dugom hodniku. Nije se opirala, niti vrištala. Ćutala je. Ćutali su i zatvorenici koji su je kroz željezne otvore na vratima pogledima ispraćali. Svaki korak bio je vremenski dug. Zaćudila se što je nijesu iznijeli na glavna vrata, već su je ugurali u široku prostoriju u kojoj je bio ogroman drveni sto.

„Sedi“, naredeno joj je.

„Tvoje oslobađanje zatražili su Marćelovi roditelji.

Slobodna

si“ - rekao je oficir iza stola. Izbezumnjeno ga je gledala i nije ništa razumjela. Prevodilac joj je dva puta preveo

rijeći upravnika zatvora. Treći put je kazao: „Mrš napolje i da te više nikada ne vidimo“.

Stražari su iznijeli Maru ispred službenih vrata zatvora. Gurnuli je na zemlju, i vratili se u zatvor. Dugo je nepomićno ležala na zemlji. U suton te novembarske noći, ruka nepoznate žene pomogla joj je da ustane. Odvukla je u kuću pored zatvora, položila na željezni krevet i dala joj vode. Nije je ništa pitala, niti je znala ime te žene. Pokrila je i polako zatvorila sobna vrata. Šutri dan obišla ju je, dala joj vode i ostavila komad hljeba i sira, a zatim otišla. Treći dan je obišla, i rekla da prvim satima noći – napusti kuću, te da će joj jedna druga žena pomoći da otputuje u Prisoje.

„Hoćeš li mi reći, kako se zoveš, da i po imenu zapamtim dobru ženu“? rekla je Mara.

„Sada to nije važno, važno je da si slobodna“ - kazala je nepoznata.

„Nemoj da me niko prati! Ne želim da još neko strada radi mene“ – kazala je Mara.

Otišla je nepoznata žena i Mara je više nije videla.

U mrkloj noći pokušala je da ustane. Nije međutim, mogla da na nogama stoji a kamoli da hoda. Ponovo je pala u postelju. Ponovo ustajala. Ćinilo joj se da su joj noge oduzete. U fizićkom bolu provela je još jednu noć u nepoznatoj kući.

Ujutro je pokušala da ustane. Nesigurno je stala na noge. Taman kada je otvorila vrata, zaćula je vrisku i otimanje zatvorenika. Pušćanim kunadacima, nogama

i rukama - stražari su tukli zatvorenike, da bi ih zatim, silom utovarali u kamion i vodili na strijeljanje.

Vratila se na postelju i provela dan u čekanju noći. Uveče, polako koračajući, išla je u grad prema kući najbližeg rođaka. Jedva je ušla u kuću.

Ustvari, polumrtvu su je unijeli – rođaci.

Desetak dana oporavljala se Mara u rođačkoj kući.

Sljedeće nedelje na vratima kuće pojavila je Marina majka. Ozarena i izmučenog lica Mara je u suzama prihvatila majčine ruke i njen zagrljaj. Zagrljaj, koji joj je zanačio više nego sloboda, koju su joj u zatvoru darivali. Dugo su mati i šćer zagrljene plakale, ljubile se i uzdisale.

„Živa si Maro“ - rekla je mati.

„Jesam majko, ali ne znam ko mi je dao slobodu“, odgovorila je.

„Poslije ćemo o tome. Otac te pozdravlja. Nije mogao doći. Od kada si ti u zatvoru – obolio je i ne ustaje“, rekla je majka i nastavila:

“Mutni, tvoj brat, htio je sa mnom da dođe, ali nijesam ga smjela dovesti. Znaš i sama, da ući u grad bez odobrenja ne mogu seljani a ne đeca. Mene su stražari puštili tek kada sam im rekla da u apoteci moram da podignem ljekove i pokazala recepte za tvoga oca. Bože daj zdravlja – videćete se. Evo ti dajem pisma koje su poslali Marčelovi roditelji na našu adresu u Prisoju. Pisma sam nosila kod Ilijinog sina, koji ih je na naš jezik preveo. Mnogo su nas ta pisma rastužila. Svi smo plakali – čitajući ih! I znali smo da ćeš biti oslobođena. Sada o

tvom životu ti odluči. Imaš više puteva da odeš. Mi tvoji bićemo uz tebe. Što god da odlučiš“ – rekala je mati, pozdravila se i otišla.

Susret sa majkom Mari je dao veliku životnu radost. Znala je da majka nikada ne može biti dušmanim svom detetu. Iako joj nije ništa govorila, čitala je to iz njenih pogleda. Znala je to i u onim momentima kada joj je otac teške riječi govorio. I onda, kada je posljednji put, bez punih kotarina grožđa za prodaju u grad otišla. Otac je samo ćuteći okrenuo leđa. Čitala je i majka. Čutanje, čije su značenje svi razumjeli.

Bože, sebi je govorila Mara, odakle znaju za nju Marčelovi roditelji. On ih nije pominjao. Možda i jeste ali ja ga nijesam razumjela. Što u pismima piše i kako su znali adresu mojih roditelja – mislila je.

Na starom papiru, čitala je Mara prevod sa italijanskog na crnogorski jezik, pisma Marčelovih roditelja iz Torina. Poslije uobičajnog pozdrava, njegovi roditelji izražavaju radost što im je sin u Crnoj Gori upoznao devojkku kakva je ona, i pišu da su ih italijanske vojne vlasti detaljno upoznale kako je ubijen Marčelo na gradskom pazaru. Saopšteno im je da je i ona uhapšena i da je u gradskom zatvoru, te da su iz pisama koje im je Marčelo pisao stekli utisak, da je Mara istinski voljela njihovog sina. Zbog njene ljubavi je bila šikanirana i odbačena, čak i od svojih roditelja. Marčelo im je pisao da će poslije rata u Torino sa njim doputovati i Mara, jer je odlučio da mu postane žena. Marčelovi

roditelji su zbog toga bili uvjereni da Mara nema veze sa ubistvom svog momka, jer su vojne vlasti navele da su ga ubili komunisti. Zbog svega toga, Marčelovi roditelji su preporučili italijanskim vlastima da Maru pušte iz zatvora. Na kraju pisma su naveli: „...gospođice Maro, iako se nijesmo poznavali, mi vas prihvatamo kao ženu našeg Marčela i nudimo vam, da svoj životni vijek provedete sa nama u Italiji. Svu našu imovinu mi ćemo vam pokloniti, jer poslije Marčelove pogibije u našoj porodici nema nasljednika.“

Dugo dana je Mara pokušavala da sredi misli i odluči što će sa svojim životom. Kako da ode u nepoznatu zemlju i kod nepoznatih ljudi, Marčelovih roditelja? Ljudi, koji su joj spasili život, prihvatajući je kao svoju snahu. Nikada nije od Marčela tražila ništa više od ljubavi koju je nesebično davala i uzimala. Nikada joj nije rekao da će je vjeriti, oženiti, niti joj to nagovještavao. Pa kada je to pisao roditeljima mogao je i njoj reći za tako važnu životnu odluku. Znala bi i bilo bi joj lakše podnijeti sve: uvrede, šikaniranja, ogovaranja... Ovako sve joj se dešavalo mimo nje. Čak i tako važne životne odluke, umjesto nje drugi su donosili. U podsvijesti se tješila, neće biti prva koja je pošla u Italiju. Odavde se i Jelena udala za italijanskog kralja Emanuela, a bilo je i drugih žena koje su otišle.

U velikoj Marinoj dilemi, u grad je jednoga dana došao Mutni u posetu. Dugo je sa njim plakala i radovala se. Pa zaboga njen mali brat Mutni znao je sve njene

tajne, sve njene odlaske i dolaske. Ona mu je sve pričala. Svaku njenu riječ je upijao, pamtio.

„Ipak, neću ići u Italiju. Nemam tamo nikoga, a ni sa Marčelom nijesam bila vjenčana. Zahvaliću njegovim roditeljima i ono što im mogu obećati jeste, da se više neću nikada udati! I ne bih mogla poslije njega nikog voljeti. On je bio jedini muškarac kome sam poklonila tijelo i dušu i tako će ostati. Imam za tebe veliku molbu. a to je: ispričaću ti svoj život, svoje tajne. Brat si mi i tako sam odlučila“ – rekla je Mara

Vratio se Mutni u Prisoju.

Napisala je Mara pismo Marčelovim roditeljima i obavijestila ih da ne može prihvatiti njihov poziv, već joj je najveća nagrada što je istinski voljela njihovog sina i to što su joj poklonili još jedan život. Obećala im je, da kad se rat završi, posetiće ih jednog dana i pokloniti neke predmete, koje joj je njihov sin darivao.

Narednog dana Mara je zaželjela da prošeta Usiječkim putem. Htjela je da ode do starog hrasta. Njoj najdražeg mjesta. Mjesta koje joj je promijenilo život i mjesta na kome je Marčelo od nje napravio ženu.

Išla je lagano sve do livade na kojoj su posljednja lišća opadala sa grana starog hrasta. Šela je. Nizale su se uspomene i slike. Kao na filmu. U osami nije se trudila da nijedan doživljaj preskoči. Posebno ne one trenutke koje je tu doživjela. Tekli su misli i vrijeme sporo. Odjednom prolomili su se rafali. Mara je utonula u tišinu u šećanje, posebno na malog brata Mutnog.

Prekinuli su rafali jednu mladost, izmučenu, poniženu, jednu rascvjetalu ljubav, u početku Drugog svjetskog rata.

Prekinuli su rafali život najljepšoj prisojskoj devojci, na mjestu će je sve devojačke snove uplela u ljubavnu požudu podarivši čednost čovjeku, koji je ispod krošnje usamljenog hrasta, na usječkom putu, od nje napravio ženu.

Te jesenje noći, ispod starog hrasta, na usječkom putu, mrtva je ležala Mara. Ležala je na mjestu, koje joj je promijenilo život, na mjestu će ga je – okončala! Na mjestu, koje je ležeći u samici ozloglašenog gradskog zatvora, najviše sanjala. Na mjestu, koje je, i pored svega, najviše voljela.

Njen je životni krug tu zatvoren i završen.

Veći dio tog kruga znao je samo Mutni. Brat, kome se povjerovala, koje je nijemo upijao svaku njenu riječ. Zapamtio je Mutni svaki lik, koji mu je sestra u priči spominjala. Sve je to nosio duboko u sebi. Sve do

onog dana, kada je poslije više godina i decenija srio na usiječkom putu dva druga, Pilana i Gospara. Čuteći, svako od tri drugara, sabirao je uspomene sa puta, koji ih je odveo različitim pravcima. Puta, koji im je bio putokaz u njihovoj životnoj sudbini. Puta, koji ih je razdvojio pa opet nenadno sastali.

Rani jutarnji putnici, Prisojčani otkrili su mrtvu Maru, će u lokvi krvi leži ispod starog hrasta. Bilo je više onih koji se nису tu zadržavali, nego onih koji su nijemo gledali mrtvo Marino tijelo. Neko od onih, koji su hitali u grad, obavijestio je italijanske vlasti, koje su poslije nekolikmo sati došli na mjesta ubistva.

Naredili su mlađem Prisojčaninu da obavijesti Marine roditelje i da se tijelo sahrani.

Nije pokrenuta istraga. A i kako bi – kada je tih jesenjih dana 1941. godine bilo mnogo ubijenih, uhapšenih, deportovanih. Mnogo popaljenih kuća i izbjeglih beskućnika. Mnogo...

I nikada se nije javno saznalo ko je ubio lijepu Prisojku. Isto kao što se nije saznalo ko je ubio njenog Marčela. Govorilo se da ju je ubio neko od onih momaka kojima Mara nije ljubav uzvratila. Neko je pak govorio, da su je ubili italijanski vojnici iz karaule, pokraj usiječkog puta u blizini starog hrasta.

Tajna je sahranjena sa njom u grob, kasnih jesenjih dana u Prisoju.

A baš toga kišnog dana, nije je mnogo seljaka na vječni počinak – ispratilo, kao što to znaju Prisojčani da

prate. Osim Mutnog, nije niko ni plakao. Niz okamenjeno lice Marine majke suze taj dan nijesu kapale.

Stari otac dugo je ostao, kraj šćerkinog vječnog počinka. Okamenjen!

Kada su tri druga, Mutni, Pilan i Gospar prolazili pored starog hrasta, na usiječkom putu, Mutni se izdvojio i otišao na mjesto sestrine pogibije. Brišući suze u jecaju nerazumno je dozivao sestru. Znoj od vreline sunca, koje je pržilo i miješalo se sa suzama, nije sa lica čistio. Prolazili su minuti u bolu bratovljevog šećanja na sestrinu tužnu sudbinu.

Pilan i Gospar nijesu ga požurivali. Čutili su i gledali duboko potresenog čovjeka. Čovjeka – brata, koji je u čudnom razgovoru sa sestrom želio mnogo toga da joj kaže. Obojica su znali da u tim trenucima, njegove misli u tišini, najbolje čuje Nebo.

„Idemo“, rekao je Mutni.

Do usijeka niko nije riječ progovorio.

„Šešćemo na isto mjesto, đe smo nekada davno šeđeli i sa koga smo otišli u svijet“, reče Pilan.

„Da. Ti si pošao na studije u Beograd, Gospar takođe na studije, a ja sam ostao u Crnoj Gori“ - odgovori Mutni. „Ostao sam ode“ nastavi on „i nije mi žao. Poslije studija u Podgorici, i nakon dobijene diplome na Ekonomskom fakultetu, promijenio sam nekolike firme u više gradova. Dobijao sam direktorska zvanja i stanove. U međuvremenu sam se oženio i skrasio. Devedesetih godina počeo je krvavi raspad Druge Jugoslavije. Iskoristio sam široko poznanstvo sa ljudima i ostao sam van kolona ljudi koji su jurišali na Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i drugdje. Poslije rođenja druge šćerke, razveo sam se od žene. Jednostavno, nije nam išlo i oboje smo htjeli razvod. Deca su ostala kod majke, a ja se i sada trudim da budem š njima, da im obezbijedim dovoljno novaca. Ostavio sam i stan!“ – kao pravdao se Mutni.

Pričao je Mutni o svom privatnom biznisu, kako je na razno-razne načine kupio dvije propale firme, te kako je kasnije jednu „digao na noge“ a u drugoj demontirao opremu, pa prodao u staro željezo a njenu lokaciju za „dobre pare“ prodao jednoj građevinskoj firmi. Kazao je, da će opet stati pred matičara, jer kaže, dosta mu je samovanja te da u Prisoju renovira kuću u koju će češće dolaziti.

„Roditelji su mi davno umrli. Sada, kada i meni godine izmiču, žao mi je što u Prisoje nijesam dolazio, obilazio ih, pomagao, poneki put u grad poveo. Znae, u doba životnog uspona, kada karijera napreduje, kada je porodica zdrava i ništa joj ne fali – onda smo zadovoljni“, pravdao se Mutni.

Životnu ispovjest, nastavio je Gospar!

„Na zagrebačkom Sveučilištu, dobio sam diplomu elektro inženjera i oženio se Ankicom. Zajedno smo studirali, ali je ona prva završila, diplomirala i zaposlila se. I ja nakon studija, odmah sam dobio posao u jednoj velikoj i tada čuvenoj firmi. Poslije dvije godine, dobio sam novi stan i bogami se lijepo skućili, kupili namještaj, kola i počeli da jedemo po restoranima, odlazili na dvodnevne vikende. Zavolio sam Zagreb, stekao prijatelje i drugove. U firmi su me prihvatili i napredovao sam. Počeo sam da putujem čak i u inostranstvo. U međuvremenu rodile su se dvije ćerke, dva moja anđela“, kazao je Gospar i, odjednom začutao.

„Ja sam otišao u Beograd, završio pravne studije, dobio mjesto u pravnoj službi, takođe velikog preduzeća i kasnije oženio se Katarinom. Dobili smo sina i šćer,“ - prekinuo je ćutanje Pilan. Ustvari, on je jedva čekao da isprića svoju životnu priću.

„Nije ni nama ništa falilo. Ćeca su rasla, učila - puna kuća radosti. Kuća u koju se dolazilo iz Crne Gore i iz tazbine, komšije“, nastavio je Pilan i kazao da je Katarina rođena Beogradanka. Radila je u jednoj izdavačkoj ustanovi i mnogo putovala. „Ćak smo kupili plac, ođe na Primorju, ozidali kuću i napunili je. Ma, jednostavno, nije nam ništa falilo – mislio sam. Jednoga dana, vraćao sam se ranije kući, i zatekao u našam braćnom krevetu prvog komšiju sa Katarinom. I dobro je što ih oboje nijesam ubio. Kako, ne znam. Tada mi se jednostavno srušio svijet. Ni sada, poslije deset godina od toga šoka

nijesam se oporavio, iako narod kaže da vrijeme lijeći sve. Tog dana sam, bez ide ićega otišao u nepoznato, na ulicu. Napušćio sam posao, preselio se u drugi grad i kasnije otvorio advokatsku kancelariju. Mukotrpnim branjenjem sitnih prestupnika i građanskih sporova stekao sam veoma traženo ime. U međuvremenu nijesam ni ja dolazio u Prisoje“, kazao je Pilan.

Ustali su i krenuli dalje, riješeni da se na vrhu brda u drumskom Hanu odmore, okrijepe i nastave ka selu.

Na mjestu Će je vrh brda prirodno zaravnjen, odavno je ozidana kafana u narodu poznata kao An. Od nje se put račva na dvije strane, jedan ka Prisoju a drugim se nastavlja prema središnjem dijelu Crne Gore. An je ustvari bio sastajalište putnika i namjernika i skoro je uvijek bio pun gostiju.

Stari prozori, ulazna vrata, drveni pod, kafanski stolovi i ostali enterijer nijesu mijenjani. U manjem dijelu Ana, opremnjene su dvije spavaće sobe, za iznajmljivanje. Ispred kafane poploćan manji trg a u njegovom središtu

velika koščela o koju se vežu životinje. Odatle puca pogled na prisojsku kotlinu. Najčešće se zadržava na obrađene njive, koje iako su vapile za kišom, liče na išarani zeleni tepih, raznoraznih boja.

Prije Drugogsvjetskograta, vlasnik An sredovječni Riđan, uvijek je šedio ispred šanka, kontrolisao konobare i mjerkao pridošle putnike. Većinu od njih je znao. Nikada im nije plaćao piće, ali je pio ako su ga čašćavali. Riđan je znao što ko kupuje ili prodaje, na koji pazar ide, ko je sa kim u zavadi, ili ko kome duguje. Ljeti bi šedio ispred kafane i pogledom tražio prisojske njive, na kojima su biljke u to doba najviše zelene. Slao bi novčane ponude njihovim vlasnicima, koji su ih zbog siromaštva jeftino prodavali. Nakupovao je veliko imanje, iznajmljivao sirotinju da ga obrađuje i da proizvode prodaju. Zajmao je pare seljacima. Posebno onim, koji su zbog sahrana, ženidbe ili udaje, uzimali zajmove sa velikim kamatama i zalagali imanja, kuće ili crnogorsku robu. Malo je ko volio Riđana! Oni bogatiju, iako im se ulagivao, nijesu ga u društvo prihvatili. Sirotinja ga je posebno mrzjela, iako su od njega tražili pare na zajam.

Drugi svjetski rat nije promijenio njegovu halapljivost za sticanjem nečasnog bogatstva. Prisojčani pamte da je Riđan imao dvije kape, jednu sa petokrakom a drugu sa kokardom, i koristio ih je prema potrebi. I sa Talijanima se snalazio dobro, zahvaljujući poznavanju njihovog jezika. Oni koji su ga bolje poznavali, kažu da je bio njihov špijun. Žena mu je davno umrla, a živio je sa sinom.

Poslije rata komunisti su mu izuzev Ana sve nacionalizovali. Ubrzo zatim i Riđan je umro. Odahnuli su oni zaduženi Prisojčani, nijesu morali da vraćaju visoke zajmove.

Dugo godina bio je An zatvoren. Sin Riđanov, Rusko je ponovo kafanu otvorio sedamdesetih godina prošlog vijeka. Oni koji ga bolje znaju kažu, da Rusko Anom prikriva očevo novčano bogatstvo.

Pilan, Gospar i Mutni banuli su u An ispred zalaska sunca. Šeli su za sto, naručili piće a onda će Gospar:

„Čudan je taj osećaj u meni. Kako se primičem Prisoju, sve sam nemirniji. Ne znam zašto. U selu mi je kuća odavno propala. U njoj nema ko da me sačeka. Otac i majka su davno umrli, a od njihovog poroda sam ja jedino ostao. Nemam bližih rođaka. Imanje je davno razgrađano, a pravo da vam kažem ja i ne znam što je moje. Međe su srušene i sada je to seoski komun“, reče Gospar.

Njegovu ispovijest, kao da su svi gosti slušali. Naručio je još jedno piće. Kao da mu je trebala hrabrost

da izbací iz sebe godinama nagomilavane emocije i uspomene.

„Otac je umro, kada sam bio na trećoj godini studija“ – nastavio je, „stigao mi je telegram, ali nijesam uspio stići na sahranu. Sahrnili su ga seljaci. Kada sam šutri dan došao, predali su mi zamotuljak u kome je bilo kratko pismo i nešto para“.

„Sine, napisao mi je otac, ma što u životu da postaneš ili postigneš, ne zaboravi svoj dom. U njemu si rođen, iz njega si otišao u svijet. Bog zna kakava te sudbina čeka. Možda ćeš mu se nekada vratiti. Zapamti, čovjek bez svog doma, svog rođenog mjesta i države i nije čeljade. Takav čovjek nema svoje korijene i kao da nije živio. U ovom domu rođene su generacije tvojih predaka, najbližih. Iz njega se odlazilo. Uvijek su ga u srcu nosili. I vraćali mu se. Pa zaboga znaš, i ded ti Bajo, zaradio pare u Americi, pokupovao imanje, proširio kuću, napravio bistjerne i umro u ovom domu. Iz ovog doma se u ratove odlazilo i niko nije sramotu donio. Veselilo se, rađalo, slavilo a bogami i umiralo, ali uvijek su Prisojčani cijenili nas i naše predke. To se najbolje zna, na ispraćaju pokojnika. U lelecima i govoru se sve kaže, ako se ima što reći! Imanje je pomoglo meni da preživim a tebi da završiš studije. Pazi ga, obilazi, održavaj i ponešto obnovi. Neka tvoja đeca znaju de su im očevi korijeni.“ – napisao je otac.

„Nijesam u prvi mah, razumio očevu poruku. Čak mi je smetala. Pa sad on mene uči da dolazim iz

grada u kome sam se oženio, okučio, dobio đecu – da obnavljam bezvrijedno imanje i kuću u kojoj ću boraviti desetak dana godišnje. Mislio sam i đeca ne bi bila bog zna oduševljena da raspuste provode u Prisoju. Oni su navikli na drugačiji život, na ljetovanje na moru, da putjuju, imaju svoje društvo“ – reče Gospar.

„Da, moj otac, ostavio mi je sve. Tako je njegov otac i otac njegova đeda ostavljao muškoj glavi imovinu, stoku, kuću. Zanate i sami takav je crnogorski običaj. Ženskoj deci, ukoliko ima muških potomaka, glava kuće neće ostaviti dio u njoj, imanju i stoci, ali će je udajom iz roda, pristojno ispratiti. Ukoliko se vrati u rod bez dece, bila je obaveza da joj se pomogne, da se đeca izškoluju“, reče Gospar.

U Anu su slušali Gosparevu ispovijest. Znatiželjno očekujući nastavak priče, pažljivo su ga zagledivali. Njegov stil oblačenja, način izgovora i umjerena gestikulacija rukama, odavali su utisak školovanog čovjeka, koji rijetko prolazi usiječkim putem. Kao da nije tu rođen, kao da nije godinama išao usiječkim putem.

Okrugli okviri na naočarima nerijetko su mu padale na donji dio nosa. Podizao ih je, pošto bi maramicom obrisao obraze. Pilan i Mutni ćutali su i ispijali piće. A konobar je i bez poziva sipao nova pića, ne mićući ispijene čaše sa stola. Valjda da bi račun bio vidljiv. Gospar nastavi:

„Pa je li otac bio lud, mislio sam tada, ni moja Ankica, rođena Zagrebčanka, ne bi rado dolazila u

Prisoje. Upoznali smo se na Sveučilištu – hodali tri godine i studensku ljubav krunisali brakom. Brakom, u kome smo do sada zajedno proveli dvadesetak godina! Znam sigurno da bi došla radi mene, jednom-dva puta, ali više ne. Teško bi pristala da samo ja, odvojen od porodice, posla i da odvajam novce za renoviranje kuće. Pa zaboga, zašto si me oče poslao na studije, zašto si gladovao da bi meni slao. Bezbroj zašto“ - motalo mi se u glavi.

„Poslije očeve smrti, prolazile su godine, ja u Prisoju nijesam dolazio. Stara, inače već trošna kuća je propadala. Jedan put mi je pisao komšija, da je krov pao, da su međe oburdane, kiljani maknuti, ali sve sam to ignorisao, iako je duboko u meni, nešto govorilo da treba da obidem kuću, grobove najmilijih, da vidim i odem“, reče Gospar.

„Tako si htio, a i kasnije počeo je rat, na prostoru velike Jugolsavije. Živio si u Hrvatskoj?“ - upita konobar.

„Došle su devedesete godine i sve je mirisalo na krvavi raspad Druge Jugoslavije. Počela su nacionalna prebrojavanja. U velikoj fabrici đe sam radio, najprije me nije niko dirao, ali sam ošćeo da je proces nacionalne homogenizacije već počeo. Onda su Crnogorci, bar tako se u Hrvatskoj pričalo, krenuli da ruše Dubrovnik, pljačkaju po Konavlima, ubijaju... Još teže je bilo, kada se bombardovao i rušio Vukovar i druga mjesta“.

„Usljedile su besane noći, nevoljni dani u godini kada se od mene očekivalo da odgovorim na pitanje:

Crnogorac – na čijoj si strani? U sebi sam imao dva odgovora: prvi da je moja otadžbina Hrvatska. U njoj sam studije završio, zaposlio se, oženio i stekao porodicu, te da otuda osuđujem sve one koji ruše, ubijaju i pale na teritoriji Hrvatske i da sam lojalan građanin. Druga mogućnost je bila da i dalje ćutim, što bi značilo da se solidarišem sa onim koji ruše, pale, ubijaju“ – kaže Gospar.

Mukla tišina u Anu. Sada su svi pomno slušali Gosparevu ispovijest. A riječi iz njega su prosto nadirale, nadirale u nevezanom kazivanju.

„Molim vas, natočite mi još rakije!“ – rekao je.

Pilan i Mutni su ćutali, znajući, ako bi ga prekinuli – bilo bi mu teže. Jednostavno Gospar je htio da iz sebe izbaci ono što je godinama potiskivao, što ga je mućilo i što o tome nije imao sa kim da prića. U odmakloj ljetnoj noći nastavio je priću.

„Riješio sam da prvo porazgovaram sa Ankicom, koja kao da je znala i očekivala o čemu treba da pričamo. Pitao sam je, kako misli da treba da kažem“.

„I sam znaš da sam uvijek bila uz tebe, našu djecu, naš dom. Uvijek, i na svakom mjestu, sam te podržavala. Znala sam da si u Zagrebu ipak stranac. Znaš da se nijesam dvoumila, kada si me zaprosio, iako sam ja bila katolkinja a ti pravoslavac. Imala sam i druge mogućnosti da stvaram obitelj. Nijesam, jer jednostavno, bio si ti moj muškarac, koga sam sa ljubavlju uvela u moju obitelj i tebe sa kojim sam stvorila svoju. Bio si i ostao moja velika

ljubav i najsrećnija sam bila onda, kada sam na svijet donijela naše dvije djevojčice. E, sada tražiš od mene da ti kažem na koju stranu da kreneš! Tvoju odluku očekuju tvoja porodica, prije svega ja, djeca pa kolege, drugovi. Jednostavno svi i u fabrici i na ulici! To je samo tvoja odluka i sam je donosi! Koju god odluku doneseš, ja ću sa djecom ostati u Zagrebu, gradu u kom sam rođena, tebe sreća i gdje ću se jednoga dana pokopati“ - kazala mi je Ankica.

„Bože na kakvim sam mukama bio, To znam samo ja. Lutao sam danima, po uredu, po ulica i domu. Noćima nijesam spavao. Dilema u meni, ali još bez odgovora na pitanje, kako mogu podržati one koji su nasrnuli na tuđe? Pa ako stanem uz njih, onda prije svega sam sa njima. Opet, ako ih osudim, ja sam za moje u Crnoj Gori izdajnik, ustaša, strani plaćenik, vaticanovac. Dakle, na jednoj strani porodica, dom, Hrvatska, koja me primila, udomila... U kojoj sam bio slobodan, uvažavan. Na drugoj, moja nemjerena ljubav Crna Gora. Muka velika! Kuražio sam se tih dana i u alkoholu. Prije i poslije rada, svraćao sam u mali kafe u blizini stana. Ipak, marta 1992. godine odlučio sam da na užem sastanku rukovodstva u fabrici saopštim svoje mišljenje o ratnim strahotama koje su zadesile Hrvatsku. Tehnički direktor Joško, moj drug sa studija, znao je razlog mog insistiranja za održavnje sastanka, ali nije znao što ću da kažem. Izbjegavao me je Joško i od ranije. Razumio sam ga! Nije mu bilo svjedno da se druži sa mnom – kolegom koji ćuti“, reče Gospar.

„Kako si toliko ćutao, mučio se. Mogao si da dođeš u Crnu Goru ili Srbiju, da staneš u borbene redove, đe su već stajali hiljade boraca, koji su branili Jugoslaviju! Što ima tu toliko filosofiranja, kolebanja, kada je već tada bilo jasno da Srbi u Hrvatskoj brane svoja ognjišta, bore se za očuvanje Jugoslavije“, prekide ga plećati bradonja, iza trećeg stola, od glavnog ulaza.

Mukla tišina, ispunjena napetošću najednom se uvukla u An. Zaćutao je Gospar. Ćutali su i ostali gosti. Samo je bradati plećonja siktao: „nemoj mi reći da su Srbi imali ista prava kao Hrvati. Pa jesu li ustaše napunili našim tijelima sve jame u Drgom svjetskom ratu a ti noćas prosipaš priču o tvojoj domovini Hrvatskoj o tvojoj porodici, o tvojoj dilemi. Pizdo jedna!“ – kazao je bradonja i krenuo ka Gosparevom stolu.

Ustali su Pilan i Mutni. Digli su se i neki gosti i prepriječili put pripitom napadaču.

Došao je vlasnik Ana Rusko i bradonji kazao da napusti kafanu. U noći, usiječkim putem otišao je nekuda i pripiti bradonja.

„Ćovjek u svom životu ima mnogo izazova koji ga nose ka padovima ili uspjesima“ – reče Mutni, koliko da smiri uzavrelu atmosferu i nastavi „uvijek cijenim ljude koji samostalno donose odluke, pa ma kakve one bile. Sva dešavanja u krvavom raspadu Druge Jugolsavije, veoma su uticala na naše živote, na porodice, na sve oko nas. Nacionalizam se jednostavno uvukao u sve pore društva.

Komunisti su svoju matricu zamijenili nacionalizmom, pa je tako otvorena Pandorina kutija, iz koje je šiknula mržnja prema svemu što nije bilo upakovano u nacionalističku hajku. Na čelo „branitelja“ nacija došli su dojučerašnji komunisti, preobučeni u nacionalističke uniforme, skrojene po modelu ratnih huškača i crtača novih etničkih granica. Stvorena je maksima: mi patrioti i oni izdajnici, poslije čega je lako bilo povući okidač. A svi sada znamo koiko je ta suludna politika ubila ljudi, ostavila bez ide ičega. Kolika je ta ratno-huškačka histerija doprinijela krvavom rasadu dojučerašnjih, navodno bratskih republika. O tome najbolje govore sudbine stotine hiljada izbjeglih i razorenih domova. U toj krvavoj igri, zdušno su argatovala religija, vojska, akademije nauka, književnici, mediji, državne institucije i drugi“, reče on.

Iza susjednog stola čuše se riječi: „Ma puštite čovjeka da kaže, što ima reći. Sada, kada su sve republike postale nezavisne, njegova priča neće nikome da škodi. Oni koji su okrvavili ruke, neka odgovaraju. Postoje sudovi, pa neka rade svoj posao!“

Vidno uznemiren Gospar malo se kolebao, da li da nastavi priču ili ne. Ipak je kazao, da se u prepunoj sali kolegija okupilo dosta njegovih kolega, činovnika i drugih. Ustao je u kazao: „Znam da očekujete moj stav o ratnim strahotama, koje su izazvali moji sunarodnici u okolini Dubrovnika, pa evo da kažem: osuđujem ubijanje, rušenje, paljenje, pljačkanje i sve ono što čine

oni Crnogorci, obučeni u uniforme JNA po Konavlima i u okolini. Ja nijesam u toj koloni! Možda znate da ima i onih Crnogoraca, koji kada su ovi pošli na Konavle, na Cetinju su pjevali „...sa Lovćena vila kliče – oprosti nam Dubrovniče“. Oni su u rođenoj Crnoj Gori postali ustaše, vaticanovci, izdajice, strani plaćenici ali su perd pravdom – pravednici. E, sa njima sam i ja. Možete me suditi i osuditi ali molim vas nemojte mi dati pušku u ruke i reći – evo ti je i idi u Konavle da pucaš u one koji tamo ubijaju, ruše, pale, pljačkaju. I da sam kojim slučajem u Crnoj Gori – ne bih ni njihovu pušku uzeo i uperio je protiv vas u Hrvatskoj“ rakao sam i sio.

Šedeći, govorio sam o strahotama, mrtvima, razorenim ili opljačkanim domovima i kazao da je to velika sramota, mojih sunarodnika.

„Vrijeme će zaliječiti rane ali ih neće izbrisati. Evo sada, poslije svega, možemo da putujemo, opet da sarađujemo, ali ne smijemo da zabroravimo – ono što su moji sunarodnici učinili. Poslije tog mog u životu prvog i jedinog govora, nekako laknulo mi je. Bio sam miran jer sam izbačio tu veliku moru iz mene“.

Nijesam dobio aplauz, bio sam mirno saslušan a i živnule su komunikacije sa mnom. Primijetio sam da su me kolege drugačije gledale, prisnije se odnosili, ali nekako ošeaćao sam u vazduhu, da ništa više nije kao što je bilo ranije. Bio sam pošteđen podozrivih pogleda ponekiog od kolega, nijesam više slat na službena putovanja, ali ni poziovan na sastanke čelnih ljudi u fabrici.

Deca su išla u školu. Ankica je sa mnom prekinula svu priču, na tu temu, i izbjegavala da sluša informativne emisije državne i drugih televizija“.

Ponoć je već prošla. Tri druga, Gospar, Pilan i Mutni, polako su tonuli su šećanje i alkohol. Nije više bilo volje za pričom i slušanjem. I da je neko nastavio razgovor, bio bi to nerazgovjetni monolog. Stariji konobar, već ranije vidno pospan, najavljuvao je da se kafana zatvara. Četiri putnika iz Prisoja i nekoliko gostiju, platili su račune za piće i otišli svojim poslom.

Skoro nečujno u kafanu je ušao Rusko i zamolio tri druga da idu.

„Nemam ja kuda da odem. Ako mogu da za stolom, dočekam zoru bio bih Vam zahvalan. I naravno platiću!“ - reče Gospar.

„Imam praznu sobu i možete da je koristite“ – odgovori Rusko.

Pilar i Mutni, pozdraviše se i zamakoše putem ka Prisoju.

Sunce je već lizalo vrhove Brda, kada se Gospar budio. Jutarnja planinska svježina vazduha, nakon mamurne noći, liječila je njegovu nesanicu i mamurluk. Okrenuo se na drugu stranu kreveta i opet zaspao. Probudila ga je kafanska galama i vika sa usiječkog puta. Sišao je u kafanu, šeo za isti sto, i polako ispijao jutarnju kafu. Poslije pozdrava sa Ruskom, krenuo je ka Prisoju. Sve više su mu se vraćale uspomene iz djetinjstva. Zanesen šećanjima nije primijetio da je ušao među prve seoske kuće. Lavež pasa i pogledi seljana, vratili su ga u stvarnost.

„Dobro jutro gospodine! Kojim poslom u Prisoju“ - pitao ga je prvi komšija, do njegovog doma.

„Ja sam sin Aleksa Manovog. Želio sam da obiđem moju kuću i imanje, ako je što od njih ostalo“ – reče Gospar.

„A, ti si njegov sin koji živi u Hrvatsku. Viđi, viđi, ko bi te prepoznao. Kao dijete si otišao da tamo studiraš i rijetko si dolazio i kad ti je otac bio živ a poslije – nikako! Ajde uđi da sednemo. Bogami od kuće nemaš što ni videti. Uđi čovječe, slobodno!“ – navaljuvao je komšija, predstavljajući se kao Nikola.

Ušao je Gospar u Nikolinu kuću. Dočekala su ga Nikolina žena Milica, šćer Gorjanka i mali sin Tomica.

„Kako zdravlje i familija“ – pita Nikola.

„Dobro je zdravlje. Od obitelji imam suprugu i dvije šćerke. Inaće, sve ove godine živim u Zagrebu, đe sam se oženio i okućio. Evo poslije toliko godina, riješih da obiđem Prisoje i ove moje razvaline“ – reće Gospar.

„Da. Do sada se i nije moglo doći. Oni naši Crnogorci koji su osvajali Konavle i Dubrovnik, napraviše da tamo, više od sramote, bar mi koji nijesmo bili š njima, ne idemo. A išlo se tragovat i šetat. Nešto je sada krenulo, ali ćujem da tamo kamenuju autobuse i kola. Nijesmo im ni mi dragi gosti. Ma boga mi s pravom, jer da su oni došli da ubijaju i ruše u Prisoje ne bi ih ni mi s osimijehom doćekivali“ – kaza Nikola.

Milica je donijela lozovaću i koži sir. Prića je počela, više ispitoljubiva nego uobićajna. Odgovarao je Gospar na Nikolina pitanja o životu u Zagrebu, a manje o svojoj porodici i Prisoju.

Ustao je Gospar pozdravio se i otišao ka svojoj kući.

Kuća sva ruinirana, potpuno ga je slomila!

Krov je odavno pao. Na podu, pomiješane i razbacane trunu u smetlišću grede, tigla, kantiñjele, djelovi prozora, stakla i ulaznih vrata. Stari kredenac, prazan, nezatvoren, odolijevao je vremenu. Źeljeznih kreveta i drugog pokućstva nije bilo. Ognjište zatrpano otpadom. Na njegovom kamenom obodu, stari alumijiski

ćešalj. Ćešalj sa kojim se ćešljala mati. Djelovi ogledala, ramovi praznih slika... Užas!

Šeo je na kameni kućni prag.

„Crni sine – došao si doma! Doma, u kome sada nema – ništa! Doma, u kojem si rođen, i u kome su rođene generacije tvojih najbližih. Doma, koga si ignorisao, istisnuo iz šććanja. Doma, u koga nijesi godinama dolazio. Ovo je tvoja stvarnost, tvoj odnos prema rođenom domu. Dom u kome su tvoji korijeni, tvoje đetinjstvo, tvoje ognjište, verige, šććanje. Umjesto punog doma ti si na pragu ruine. Postao si seoska posprdica, jer po domu se poznaju i cijene ćeljad. Sve je u domu, a bez njega – ništa. Bože, prazan je moj dom. Prazan sam i ja“ - ridao je Gospar.

Gospar, crni sin, nikako iz glave nije mogao da istisne lik svoga oca - Arisa.

Otresiti seljak, srednje visine, Źuljavih ruku i pognutih ramena. Oštrouman, tvrdoglav ali ponosit. Nije trošio puno rijeći. Te škrte rijeći prijekora, bile su teže nego šamaranje, koje sam ćesto zasluživao. Taj pogled je najteža moja kazna. Ili taj pogled u kome sam viđao radost, smijeh ili nadu. Moj otac, koga sam poštovao više nego ga volio.

Otac, koji je imao posljednju rijeć. Rijeć, preko koje se nije smjelo preći, suprodstaviti se. Rijeć, koja se poštovala u kući, selu!

Moj otac, nikad nasmijan, vazda odmjeren u govoru, jelu piću, druženju. Otac, koji je najviše mrzio laž.

Moj otac, roditelj, ratnik, paćenik, samotnjak, čazbenik, slabi družbenik. Otac koji mi je bio i majka, sestra...

Otac Aris, svom žestinom rioditeljskog autoriteta, tog toplog ljetnjeg dana nakon dvadeset godina od našeg zemaljskog rastanka – ušao je nenadno u mene, u naš razrušeni dom.

Moj uvijek namrgođeni otac došao je na moju svadbu u Zagrebu, pri kraju osamdesetih godina prošlog vijeka. Šeo je na čelo sastavljenih stolova, u omanjem restoranu u zagrebačkoj periferiji i više gledao u nepoznate prijatelje i ljude nego što je pričao. Mislio sam tada, daj bar malo, radi mene, nasmij se, pa ženi ti se jedino tvoje dijete. Nije prilika da si tako namrgođen. Snahu Ankicu često je zagledivao, nije je mnogo zapitkivao, iako se ona trudila da mu ugoditi. Bila je to svadba, na kojoj je s moje strane jedino on bio prisutan. Ređale su se pjesme, treštala je muzika iz muzičke linije i grla već pripitih svatova a on – nikako da otvori usta, da se osmjehne, progovori. Jedva sam čekao da se veselje završi. Pri kraju svadbenog dana, ustao je, čestitao prijateljstvo i Ankici darovao majčinu burmu, ali je nije stavio na prst. Pozdravio se i otišao na kolodvor. To je bilo prvo i posljenje viđenje svekra i snahe.

Do ženidbe dolazio sam svakoga ljeta u Prisoju. Nijesmo bog zna oko imanja mnogo radili, jer smo ga dali najbližem rođaku na korišćenje.

Otac je već bio rasprodao stoku. Živio je od penzije i rente koje mu je, za korišćenje imanja, rođak godišnje

davao. Od opštine sam dobijao stipendiju, mada mi je i otac slao para.

Često puta sam oca pitao, odakle meni nadimak Gospar i ko mi ga je dao. Nerijetko u Prisoju sam doživljavao posprdu za takav nadimak, ali on je izbjegavao razgovor. Jedan put je kazao da taj nadimak znači gospodstveni soj koji zaslužujem. Mislim, da mi je baš on dao taj nadimak.

Nikako nijesam mogao tog dana na kućnjem pragu da sredim misli, da istisnem šećanja, posebno na njega i moju majku. Majka je umrla, veoma mlada. Ja sam imao devet godina, kada su je mrtvu donijeli iz gradske bolnice. Činilo mi se da je taj dan kraj svijeta.

Možda se otac od tada sve više povukivao u sebe. Ne znam, ali ipak znam, neđeljom je dugo ostajao na njenom grobu, i kada bi se vratio kući, uvijek je bio tužan i išao da legne.

S jeseni otac bi na dva tri dana odlazio na primorje. Nije govorio zašto tamo ide, ali je otuda donosio maslinovo ulje, pomorandže, mandarine i cvijeće. To cvijeće je sadio u limene kante. Ljeti ga zalijevao, čistio a zimi bi ga u kuću unosio. Eto, govorio sam sebi, tu je bio majčin krevet, koji je nakon njene smrti vazda bio pospremljen. Do njega bio je očev, a moj u onom uglu.

„Dobar dan“ – prekinuo me je glas Mutnog. „Posmatram te duže i nijesam htio da ti prekidam šecanja. Ipak, htio sam da ti predložim: u školi je sastanak odbora za izgradnju puta od grada do Prisoja i ako hoćeš pođi sa mnom“ – rekao je.

Ćutke smo ušli u punu salu školske zgrade. Seljaci i opštinari su se dogovorili oko proširenja i asvaltiranja usiječkog puta do Prisoja. Začudio sam se kada su odlučili da taj posao obavi Mutnijevo preduzeće. Izašli smo ispred školske zgrade. Prišao nam je stariji čovjek i Mutnom rekao;

„Kako te nije sramota, da poslije svega uzimaš ti da radiš put! Ti koji si upropastio preduzeće, u kome smo radili mi iz Prisoja. Prvo si ga kao direktor pokrao, pa nas otpustio, da bi ga jeftino kupio. Sa kojim parama si ga – lupežu kupio? Sa našim parama, koje smo mi godinama zarađivali!“

„Dosta, Mikota, idemo“- prekide svađu mladi seljak.

Bilo mi je neprijatno, ali ne iznenađujuće. I u Hrvatskoj je, prihvatanjem kapitalizma, kao sistema nepoštenog namicanja para, bilo nerijetko.

Dugo, Mutni nije govorio.

Otišli smo ka mojoj razrušenoj kući.

Pitao sam ga: „Koliko bi me koštalo da popravim kuću“?

U meni se najedanput probudila svijset i odlučnost da – obnovim rođeni dom. Mislio sam da Ankici u prvi mah ništa ne kažem. Vidjeću, da li neđe u bankama mogu uzeti kredit, a za tu mjesečnu ratu ću se nekako snalaziti. Znam, Ankica mi ne bi branila, ali bi se naljutila ako joj ne kažem, namjeru da želim obnoviti kuću. Jednostavno mi je to izletjelo i sada nemam povratka.

Dugo je Mutni računao, na nekim džepnim papirima. Nerazgovijetno govorio, šetao, gledao, mjerio i najzad rekao cifru, koja mi nije bila prihvatljiva. Možda je on, kao starom drugu i spustio cijenu. Ali ja sam mjeru vriijednosti radova i materjala mjerio po mojim mogućnostima.

Nijesam prihvatio i začutali smo.

„Dobro Gospare, kada se popravi i asvaltira put nešto će biti jeftinije. Ali tebi se žuri i sada je tolika cijena“ – kazao je.

Objasnio sam da nije tolika žurba obnove kuće i nakon treće ponude – pogodili smo se, da za godinu dana kuća bude obnovljena u ono stanje, kakva je ranije bila.

19.

„Ćale, mati je jutros smještena u bolnicu. Dođi!“ – stigla mi je poruka od starije kćerke. Nazvao sam je i objasnila mi je da Ankica leži na klinici Rebro i čeka nalaze.

Otputovao sam odmah. Supruga mi je rekla da su joj ljekari rekli da ima karcinom na ginetelijama, te da nijesu sigurni da će operacioni zahvat odstraniti oboljele djelove.

Sa nevjericom sam gledao u lice moje Ankice. Dugo nijesam mogao da progovorim i čini mi se da je Ankica bila mnogo razboritija nego ja. Tješila me je da ima nade, te da je sigurna da će operacioni zahvat riješiti njene zdravstvene probleme.

„Znaš, medicina je mnogo uznapredovala. A poslije operacije pomoći će mi proces rehabilitacije. Umjesto da mi ulijevaš optimizam ti si se, kao i uvijek, povukao u sebe“, rekla mi je.

Nijesam se danonoćno odvajao od nje. Poslije operacije ljekari nijesu govorili mnogo i ja sam tu šutnju razumio. Razumjela je to i moja Ankica.

Prolazili su dani i mjeseci u grčevitoj borbi za njen život. Posljednji mjesec – dva Ankica se potpuno

predala i kao da je željela da se njen život što prije završi. U predahu bolesti prenijela je starijoj kćerki i meni želju, kako bi voljela da bude sahranjena.

Ankičina bolijest veoma je uticala na odnose njenih roditelja i mene. Prebacivali su mi kako je imala težak život, te kako nijesam joj u mnogim obavezama pomagao dovoljno, a naročito u podizanju dece. I otuda se sav teret – svalio na nju. Unuke su odrasle, imaju svoj život, svoje dečke, a mene kao oca, sve to se nije mnogo doticalo – govorili su.

Nijesam htio odgovarati, prije svega, zbog bolijesti moje supruge. Ćutale su i ćerke, ćutala je i Ankica, što mi je još teže padalo.

U smiraj 25. julskog dana 2005. godine Ankica je ispustila dušu.

Na vječni počinak ispraćena je onako kako je željela.

U cijelom pogrebnom obredu, njeni roditelji trudili su se da me što više minimiziraju, držeći me po strani. Pogađao me takav njihov odnos prema meni. Odnos neviđenog podcjenjivanja. Ćutao sam, poradi mrtve supruge, poradi naše dece i ako sam znao, da je ovo posljednje viđenje moje tazbine i mene.

Dolazak jeseni u Zagreb bio je obilježen mojim ulaskom u depresiju. Duboko potišten i povučen u sebe, nijesam bio za bilo koji posao. U tvrtci mi je sve smetalo. Način na koji se pretpostavljeni obraća, ne samo meni nego i drugim zaposlenim. Vidno sam ohladio, inače

do tada korektne odnose sa kolegama. Doručak pauzu koristio sam za osamu u krugu fabrike. Išao sam na ona mjesta đe niko ne zalazi. Jedva sam čekao kraj radnog vremena. Tada bih otišao u stojeći buffet na uglu ulice, odakle su kretali gradski autobusi. U vrijeme povećane konzumacije alkohola, pušio sam previše.

Moj odnos sa decom sveo se na škrtu komunikaciju. Pokušao sam jednom – dva puta da sednemo i razgovaramo, ali kćerke su uvijek nalazile razloge da to izbjegnju. Dolazeći jedne večeri veoma ksano, odbio sam da večeram i zatražio sam da sednemo za sto i pričamo.

Kćerke su mi zamjerile što im nijesam više poklanjao vremena.

„Nikada te kući nije bilo. Nijesi išao ni na naše roditeljske sastanke. Uvijek je mati išla. Spremala nas, pratila, dočekivala. Ti si bio gost u kući. I kada si kasno dolazio, odlaziio si spat, a mi smo te htjele više. Jedino smo bili svi zajedno vikendom i to naše druženje bilo je opterećeno brzinom, koju si nametao. Odabirao si i mjesto odmora, ne pitajući nas, da li imamo i mi neku želju. I sada hoćeš da razgovaramo, da nam nadoknadiš svo to vrijeme“, rekle su mi kćerke.

Shvatio sam tek tada da ja razgovaram sa dvije osobe koje su u mene sasule svoja ošecanja, ne pitajući me što ja o svemu mislim. Pa njih nije interesovalo to kako se ja ošecam, što ja radim i mogu li da tako nastavim da živim. Nije ih interesovalo kako sam na svojem životu ošetio krvavi raspad bivše Jugoslavije. Nijesu shvatile ili

nijesu htjele da me razumiju kako sam se ošecao kada su svi od mene očekivali da se izjasnim o crnogorskom „osvajanju“ Dubrovnika. Moju decu nije interesovalo kako sam zarađivao novce i snalazio se za sve veće njihove prohtjeve u kupovini markirane garderobe, putovanjima na ekskurzije, upisima na fakultete, davanju novca za večernje izlaske. Jednostavno, imale su samo svoje priče.

Prekinuli smo razgovor. One su izašle sa svojim dečkima. Kao i na poslu, ulici i trgovini – ostao sam sam.

Uviđajući potrebu da moram krenuti dalje počeo sam razmišljati o mirovini. Mirovini, koju bih mogao ostvariti jedino ljekarskim nalazima o svom zdravstvenom stanju. I tako tri godine od jednog ljekara do drugog, poslije čega sam otišao u mirovinu.

Insistirao sam da deca završe studiranje.

Starija kćerka Silvija, diplomirala je osam mjeseci prije mlade Anabele. Bio sam srećan, mada sam se suzdržavao da to pred njima iskažem. U naš stan, pri vrhu Lukoranske ulice, uselio se optimizam i olakšanje. Obje su tražile radna mjesta na burzi rada. I njihovi dečki bili su česti gosti u našem stanu. S proljeća Silvija se zaposlila u jednoj privatnoj tvrtci a malo zatim vjenčala se sa Karlom, petnaest godina starijim od nje. Karlo je iza sebe imao jedan propali brak i sina Antona iz tog braka. Nijesam bog zna bio za to da se Silvija uda za njega, ali ko je mene zašto pitao. Ja sam samo plaćao troškove njene svadbe. Karlo je imao veliki stan u samom centru grada. Poslije njihovog vjenčanja, malo su sa mnom kontaktirali.

Anabela se udala s jeseni iste godine. Njen izabranik bio je Tomislav, sin vlasnika jedne privatne karlovačke pekare. Bila je svadba i nakon nje, Anabela se preselila u Karlovac.

Tog dana, kada se Anabela udavala, tek sam razumio ponašanje mog oca Arisa na mojoj i Ankičinoj svadbi.

Bio sam tužan i radostan što se druga ćerka udaje. Ide u svoj dom i bio ubijeden da će njihov brak uspjeti. Ošeti roditelj to. Ne samo po ošecanjima i ophođenja prema svom detetu, već po radosti koju je Tomislav iskazivao, kada mu je Anabela saopštila da će postati otac. Ošetio sam to i po odnosu koji je Tomislav imao prema meni, njegovoj prirodnoj sklonosti da me poštuje, sasluša. Čak mi je jedan put rekao da bi volio da poseti Crnu Goru, moje rodno selo i prije svega Cetinje.

„Vaše Cetinje se nama Hrvatima pošteno odužilo devedesetih godina a i kasnije, sa porukama sa liberalnih mitinga. Znamo mi dobro da je tada postojala i druga, ona prava Crna Gora“, govorio mi je on prije vjeridbe.

Dakako, tužan što ostajem sam, a u isto vrijeme radostan što je Anabela srećna. Vidio sam to na njenom licu, iako mi nije ništa rekla. Radostan, što me je držala za ruku i što sam je doveo do matičara i predao Tomislavu. I znao sam da će jednoga dana Anabela razumijeti moj roditeljski odnos prema njoj i Silviji i njenoj majci.

Sve u svoje vrijeme, kaže narod.

Tek onda kada postaneš roditelj, kada te život uvuče u lavirint roditeljske ljubavi prema deci, jurnjave da im obezbijediš lagodniji život i naravno, bolje detinjstvo od tvoga, pa onda strahovanja da deca ne odu pogrešnim putem, njihovo odrastanje, školovanje – onda tek shvatiš koliko su tvoji, u odnosu na tebe – griješili ili ne.

Te lijepe jeseni u Zagrebu darovao sam sebi vedriju stranu života!

Ulazeći u hladnije zimske dana, sve više me je nešto tjeralo da odem u Crnu Goru. Inercija događaja, prije svega smrt moje Ankice, zatim dvije udadbe naše dece, pa depresija koja me svo vrijeme pratila i ostavila teške posledice na moju ličnost, pratila me sve do mog odlaska u mirovinu. I potrošio sam tri godine mukotrpnog životarenja.

Potpuno sam istisnuo Prisoje, moje novčane obaveze prema Mutnom u vezi obnove mog rođenog doma – nadirale su meni. Nijesam imao mira! I tražio sam riječi koje će me opravdati.

Ali, ostala je velika dilema, kako da izađem pred Mutnijem? Što da mu rečem?

Da sam mu barem ostavio moju adresu. Ili da sam napisao pismo. Ništa od toga nijesam uradio. Imao je pravo da kaže sve najgore o meni.

Doputovao sam avionom na Primorje i odvezao se do grada, odakle sam pješke krenuo usiječkim putem za Prisoje. Iznenadio sam se kada sam vidio da to više nije onaj moj usiječki put, već da je to asfaltni put, pristojne širine. Novi put, koji je pokrio sve izlizane kamene ploče. Novi put, koji je proširio sve okuke, usijek i put kojim su jurili automobili.

Ispred starog hrasta, mjesta đe je ubijena sestra Mutnijeva – Mara zastao sam i šeo. Nadirale su riječi Mutnijevog šećanja na nesrećnu Marinu ljubav, na njen životni mukotrp, na njen kraj života, na njenu prekinutu mladost, ispričane onog dana kada smo on, Pilan i ja išli starim usiječkim putem za Prisoje.

Šedio sam na mjestu, đe su puščani meci prekinuli jednu mladost. Mladost, koja je od života tražila samo ljubav. Ljubav, koju je prihvatio Marčelo i njegovi roditelji. Ljubav koja joj je od drugih pa i najbližih donijela poniženja, osude, ne samo nje već i njenih roditelja, brata...

Više nego pola vijeka kasnije, pored starog hrasta, tutnje luksuzni automobili, teretni kamioni sa domaćim i stranim tablicama.

Možda tim putem ponekad prođe i neki Marčelov zemljak.

Prođe a da i ne zna za Marčelovu ljubavnu storiju, njegovu i lijepe Mare, đevojke iz Prisoja. Ljubav, raspirenu u početku najvećeg svjetskog rata. Rata, u kome nije bilo mjesta za ljubavne veze dvije mladosti, koje su tadašnji akteri plotunima prekinuli

„Gospodine“ – prekinule su moja razmišljanja riječi iz polupraznog kombija – „idem za Prisoje i naplaćujem kao autobus. Hoćete li s nama?“

Ušao sam u kombi.

Nijesam bio uzbuđen kada sam sišao u Prisoje, iako nijesam znao da li je Mutni izveo građevinske radove i obnovio moj dom. Dilema je riješena kada sam došao pred kuću. Novi krov vratio je stari izgled. Takođe, novi prozori i ulazna vrata vratili su moje raspoloženje. Moje utiske o novom krovu, prozorima i ulaznim vratima prekinule su Nikoline riječi:

„Mutni je izveo radove, onako kao ste se pogodili, ali nijesmo znali tvoju adresu da ti javimo. Čak smo mislili da se nećeš više vraćati u Prisoje“ – rekao je pozdravljavajući se samnom.

Uzimajući ključ od kuće, rekao sam što me u posljenje tri godine snašlo i ušao u kuću. Nikola je još rekao da je Mutni bio dvije godine u zatvoru, ali nije objasnio zašto, te da sada živi u gradu i rjeđe dolazi u Prisoju, pa me pozvao da dođem u njegovu kuću.

Počeo sam da rasčišćavam veliki građevinski otpad i smeće iz kuće. Nijesam ni primijetio kada je noć pala. Prekinuo sam i otišao u Nikolinu kuću.

Topla dobrodošlica, ponuđeno jelo i piće vratili su mi raspoloženje. Nekako svi su se trudili da me ugoste. Nikola je rekao da je proširenje puta i asfaltiranje završeno prije dvije godine i da je otada An zatvoren. Automobilom se do grada putuje manje od sata. Dugo mi je pričao novosti iz Prisoja i na kraju ponudio prenoćište.

Prihvatio sam!

Ujutro, otišao sam u grad, riješen da nađem Mutnog. Velelepna nova vila na periferiji grada bila je njegovo vlasništvo. Veoma uljudno smo se na kapiji pozdravili, i otišli u prostrani salon, na čijim zidovima su zgusnuto okačene visile skupocjene slike.

„Pa će si ti čovječe? Ja mislio da se više nećeš vraćati u Crnu Goru“, rekao je.

Ispričao sam mu da je moja Ankica preminula, te da su nam se ćerke pouđavale. Rekao sam i to da sam sve vrijeme bio na ivici nervnog rastrojstva i muke oko dobijanja mirovine. Pitao sam ga koliko su koštali građavinski radovi i koliko trebam da mu platim.

Iz glomaznog izrezbarenog ormara izvadio je kožni rokovnik, listao i zadržao se na stranici će je bio moj dug. Saopštio je prihvatljivu cifru, koju sam odmah platio.

Dugo smo šedeli, pričali a onda mi je rekao:

„Znaš da sam prihvatio da izvedem radove na usiječkom putu. O roku sam ih izveo, od opštine naplatio i isplatio prisojske seljake koji su radili na putu. Onaj Grujo, što se sa mnom svadao, onoga dana ispred

prisojske škole, iznenada me napao, posljednjeg dana radova na putu. Dobio sam dobre batine ali su sudovi kao razlog njegova napada osudili mene, navodno zbog mojih neisplaćenih novčanih obaveza prema radnicima iz nekadašnjeg preduzeća u kome sam bio direktor. Žalio sam se ali sud nije uvažio moju žalbu – već sam odležao dvije godine u zatvoru. Eto me sada na novom početku, sa poslovima koje jedino znam da radim.“

Obećao mi je da će doći u Prisoje, pozvati me na još jedno druženje, nakon čega smo se pozdravili.

Dugo sam lutao gradom tražeći namještaj za opremu mog doma.

Pred večer, zajedno sa kamionom punim namještaja vratio sam se u selo.

Do kasno u noć montiran je kupljeni namještataj i tek pred zoru sam, poslije dvadeset i osam godina – zaspao u svojoj kući.

Narednih dana, radio sam u kući. I nije me bilo briga šta jedem kruh star nekoliko dana i mesne konzerve.

Mutni je održao obećanje, došao je narednih dana, da vidi kako sam se smjestio, da popričamo. Radovao sam se njegovoj pošetiti. Dugo samo pričali. Nijesam znao da mu kažem koliko ću u Prisoju ostati, ni kada ću se vratiti. Jednostavno nijesam znao.

Bilo mi je jako važno da su se radovi na obnovi kuće završili.

„Kada budem odlazio, ostaviću ključ kod Nikole“ – rekao sam.

„I pravo da ti kažem, ne znam što ću činit u Zagrebu. Sam u stanu, za koga me vežu uspomene, za mene je najveće iskušenje. Nijesam u moje psihičko stanje siguran, da me opet neće zadesiti moja muka. Znaš, kćerke su udate, imaju svoje porodice, i ta gradska деца nemaju navika da su kao mi nekada, vezana za roditelje. Rjeđe zovnu telefonom i bog,“ – rekao sam

„Jesi li razmišljao o novoj ženidbi?“ upita Mutni.

„Ne! A i što će meni žena sa mojih šezdesetak godina života. Kako sada sve iz početka. Nov način života, nove obaveze. Čini mi se, poslije braka sa Ankicom, novu ženu ne bih mogao trpjeti. Ko će to, što narod kaže Jovo nanovo. A što ću sa mojom decom. Što im reći. A opet koga ću da u kuću dovedem. Neku ženu sa ulice. Ja se posljednih godina nijesam družio sa ljudima. Bio sam se o jadu zabavio i sam sobom“, rekao sam

„Izvini, ja lupih onako“ reče Mutni i nastavi:

„Kada smo rušili pregradne zidove, iz jednog od njih, ispala su ova pisma. Iako su bila otvorena, pravo da ti kažem nijesam ih ni pogledao“ – rekao je Mutni, pozdravljajući se sa mnom.

Nastavio sam da čistim i preuređujem kuću, prvi put u mom životu onako – kako sam htio. U tome sam uživao. Na pisma sam zaboravio.

Osim Nikole, nije mi niko dolazio. Seljani su prolazili, poneko bi se pozdravio ali nijesu svraćali.

„Alo stari“ – javila se Silvija. Nije me pitala ni đe sam, ni kako sam, već je nastavila:

„Zanaš, Karlo je ostavio sinu svoj stan. Taj njihov odnos je bio uvijek jako napet. Poslije našeg vjenčanja još je bilo gore. Svakim danom svađe, i život u troje bio je sasvim nemoguć. Karlo je prekinuo razgovarat sa njim, i mi smo se prošlog tjedna uselili u tvoj stan. Morali smo! Znaš i sam da su kirije enormno visoke i da nemamo dovoljno novca. Eto, to sam htjela ti saopćiti. Javi se ponekad, da znam kako si. Bog!“ – rekla je Silvija i prekinula vezu.

Šeo sam. Dugo mi je trebalo da dođem sebi! Da shvatim Silvijine riječi. Da prihvatim to da se praktično ne mogu vratiti u svoj i Ankičin stan. Nikada nas dvoje, nijesmo pričali kome od dece, poslije naše smrti, da stan ostavimo. Pričali smo stan je najviša zaloga za porodicu, za naše stare dane... Pa, poslije nas da sve njima oстане. Sada međutim, Silvija se vjerovatno za stalno u stan sa Karlom uselila. I ako se ja vratim u Zagreb, sasvim mi je bilo jasno, da sa njima, ne mogu živjeti. A kako se sa rođenom kćerkom suditi, svađati... Što će reći njena sestra. Bože, što se meni sve dešava.

Što ću od svoga života?

Prolazili su dani i tjedni u razmišljanju. Jedini odgovor na moja životna iskušenja bio je, za sada nema povratka u Hrvatsku.

Ni poslije razgovora sa Anabelom, nijesam bio siguran, je li na mojoj strani. Rekla je, da je Silvija jako vezana za Karla, te da nemaju đe da odu, pa je zato prirodno da se useli u stan. Pitala me jesam li u Crnoj

Gori i dali sam bolestan. Pozdravili smo se uz obećanje da će me zvati.

12.

Sljedećeg popodneva, uzeo sam pisma koje mi je dao Mutni, i za koje kaže da ih je našao prilikom renoviranja kuće. Izblijedele kovertе. Na žigu pisma stajalo je primorsko mjesto Rt. Adresirana su na ime mog oca Arisa. Bilo ih je desetak. Skinuo sam konac sa kojim su bila vezana i otvorio prvo.

Poslije ljubaznog pozdrava za moga oca, nepoznata žena Margarita, uputila mu je rečenice ljubavnih izliva i čežnje i napisala da je poslije dva mjeseca, od njihovog posljednjeg sastanka sasvim sigurna da je ostala trudna.

„Dragi moj, to je najljepši poklon kojeg sam ikada očekivala“, pisala je Margarita. „Ja prosto lebdim i ne znam šta ću sa sobom. Očekujem dijete od čovjeka koga najviše na svitu volim. Čekala sam te da ti ovo kažem, lično, ali ti nijesi došao kada si obećao. Mislila sam da ja dođem da te u Prisoju potražim, ali sam odustala“, napisala je Margarita.

Sljedeća tri pisma su bila slična prvom. Očigledno da joj otac nije odgovarao, pa su naredna tri pisma pisana malo oštrijim tonom, sa upozorenjem da će zasigurno doći i potražiti ga u Prisoju.

Vjerovatno da je nakon toga Aris oputovao kod Margarite te su otuda posljednja pisma bila puna ljutnje, prijetnje, molbi, kletvi i razočarenja.

Posljednje je završila rečenicom: „...još dva mjeseca i naša beba će se roditi. Preklinjem te dođi. Voli te Margarita.“

Pisma i njihova sadržina, za mene su bila skriveni dio života mog oca. Ni u snu mi nije moglo doći do uma, da je otac imao ljubavnu vezu sa drugom ženom, jer je sa majkom sklopio brak 1939. godine.

Moja znatiželja naćerala me da dalje istražujem. Upoređivao sam datume na poštanskim markama, na pismima, moj datum rođenja, te odakle moj otac u Rtu i njegova ljubavna veza sa Margaritom. Znam, pričao mi je, da je služio poslije Drugog svjetskog rata JNA u malom primorskom mjestu. Njegov odnos i način života sa mojom majkom nijesu mi davali povoda da posumnjam kako su imali loš brak. Naprotiv! Majka je bdila nadamnom i tokom školovanja imao sam sve kao druga prisojska deca.

Kada sam pošao u gimnaziju majka je umrla. Bio je to veliki šok za mene, njenog jedinca kako me je u milošti zvala. Njen lik, dobrota i pažnja ostala su mi u dubokom šećanju.

Otac se poslije majčine smrti povukao u sebe.

Rijetko je izlazio u grad. U selo nikako. Radio bi do naveče u vinogradu i rano lijegao. Ne znam kada, i da li je išao kod majčine rodbine, iako žive u Prisoju. Nijesu ni oni dolazili. I kada bi se srijetali na usiječkom putu nijesmo se zdravili. Pitao sam oca zašto je to tako. Govorio je da ne zna razloge njihovog ponašanja i da takav odnos prihvatim.

Prolazili su mi dani i neđelje u razmišljanju o mojoj deci, sve više o nepoznatoj skrivenoj očevoj ljubavnici Margariti. Pitao sam se, da li se porodila i da li bih volio da vidim i upoznam mog polubrata ili polusestru. Često sam sve to odlagao da ne mislim, da se time na bavim, ali nemoguće, to mi je bilo na umu. Mučeci sebe tražio sam opravdanja da ne idem u to malo primorsko mjesto i ne tragam za očevom ljubavnicom i njihovim detetom. Ko zna je li to očevo dijete. Koliko udatih žena prevari muža, i sa ljubavnikom zatrudni, pa rodi a da muž to ne sazna, ili kasno sazna.

Pa tada nije bilo savremenih sredstava za genetska istraživanja. I što onda, devojka zatrudni sa jednim, ovaj je ostavi ili kaže da nije njegovo a ona nađe drugog i podmetne mu dijete – razmišljao sam.

A i zašto bi me sada sve to interesovalo. I ovako imam dosta ličnih problema, a ne još da istražujem koje su to očeve ljubavnice i vanbračna deca.

„Domaćine, jesi li doma“, začuo se glas ispred ulaznih vrata. Otvorio sam i ugledao Pilana.

Izljubili smo se i ušli u kuću.

Pričao mi je da je bio u Srbiju, da brani neke bogate ljude, koji su u sukobu sa zakonima Srbije i da dobro zarađuje.

„Kako možeš da braniš ljude koji su nepošteno došli do bogatstva. Grize li te savjest. Ipak si ti pravnik, advokat koji bi trebao da se drži istine, te da pri tom nastoji da umanja kazne takvim ljudima“ – rekao sam

„Jesili ti lud. Sudu je da sudi, meni da branim lopove, ubice, prevarante... I što u svemu ima loše da branim bogate lopove. Pa vidiš li da su moralne vrijednosti svedene na to ko ima više novca više vrijedi. Ja ne znam kako je u Hrvatskoj, ali ode i u Srbiju, obogatili su se neki ljudi koji, koliko do juče nijesu imali pepala na onu stvar. I da ti kažem, ti ljudi su najbolje platiše. A sada ti meni držiš pridiku da se držim moralnih normi. Ma idi, bre! Zašto i ja ne bih malo grebnuo od tog njihovog kolača. Ja ipak u cijeloj nepoštenoj raboti – pošteno proučim njihovu lupeštinu, tražim neku slabu tačku u svemu tome i branim ih. Možda ih poneki put odbranim a možda ih i namjerno uvedem u višegodišnji proces sudanije i sve više im uzimam para.

Nijesam lud, da na početku suđenja istresem svu odbranu. Odugovlačim naravno, svjestan da su oni u tim procesima pravničke neznalice jedne“ – rače Pilan.

Pričao mi je da često svraće u Beograd kod dece. Da viđa bivšu ženu. Rekla mi je kako ima još jedan propali brak, te da je bila glupa što je prokockala njihov brak.

„Pitao sam je da li više žali moje pare ili mene mulca, kome je nabila rogove. Ćutala je“ – rekao je.

Pilan se zapričao o svojoj deci i rekao da su to već odrasle i veoma odgovorne osobe, te da im je prepisao i vikendicu na Crnogorskom primorju.

„Šta će meni vikendica. Ovde u Prisoju sam obnovio i proširio porodičnu kuću. A odavde do mora je blizu. Neka imaju od oca takav poklon. Godinama sam se sa ženom sudio oko vlasništva te kuće. Tek letos sam dobio svo pravo vlasništva nad njom i prepisao je deci“ – kazao je Pilan.

Ispričao sam mu moje slučaj sa stanom i useljenje ćerke i zeta u njega. Pričao sam mi i da je naš odnos veoma hladan, te da me je zaboljelo i to da i malađa šćer ima sličan odnos prema meni.

Rekao je: „Ma jesi li lud ti čoveče. Nije ovo naše vreme. Sada deca žive veoma racionalno i znaj da nisu samo tvoja deca takva. To je uobičajno. Da ti kažem u Srbiji ima mnogo starih i naupštenih roditelja. A ti mi pričaš o emocijama. Operiši se ti stari moj od takvog sentimenta. Živi svoj život i organizuj ga kako misliš da ti je najbolje“.

U kasnim satima noći – otišao je Pilan.

Išao je Gospar jedanput u nedelju u grad da bi pokupovao hranu i ostale potrepštine za kuću. I sutradan je na papir popisao sve što treba kupiti. Sačekao je ujutro kombi i sio na slobodno mjesto. Do njega sedela je uljudna dama. Kako su se primicali gradu Gospar je primijetio da ga dama laktom na sedištu gura. Skupio je ruke u krilo.

„Već je vruće! Izvinite ako sam vas laktom gurala“ – rakla je,

„Ništa, možda sam i ja zauzeo vaš prostor“ - uzvratio je i predstavio se. Gospođa je kazala da se zove Marina, te da ide u grad kako bi se raspitala za avionski red vožnje jer će narednih dana da poseti rodbinu u Srbiji. Izašli su na isto stajalište. Gospar joj je predložio da se časte u obližnjem buffetu. Pristala je.

Pričao je Gospar, pričao sve što je posljednjih godina preživio. Činilo mu se da ga je Marina više slušala kako bi bila u društvu s njim, nego što ju je interesovala ispovijest povrijeđenog čovjeka.

„Ja se zapričao! Izvinite!“ rakao je.

„Svako od nas ima probleme, neko ih kaže kao vi, a neko ćuti – rekla je i nastavila, da je dugo godina živjela na Primorju đe je u jednoj gimnaziji predavala

jezike. Poslije se razboljela, dugo liječila i penzionisana je. Kazala je da nije htjela da ima porodicu, te da se nije udavala. Kada joj je majka umrla, povremeno dođe u Prisoju, obiđe kuću, ostane dan – dva a onda se vrati na Primorje đe stalno boravi.

Dugo su zatim, pričali i nijesu primijetili da je dan na zalasku.

Gospar joj je predložio da odu zajedno u trgovinu.

Prvo je on pokupovao a zatim su otišli u putničku agenciju. Već je bilo vrijeme da odu na autobusku stanicu. Tokom vožnje Gospar je kazao da bi volio ponovo je viđeti.

Prije nego što su doputovali u selo razmijenili su brojeve telefona.

Dugo je, te noći, Gospar razmišljao o Marini. Čudno mu je bilo kako žena, koju prvi put slučajno srijeće, satima uljudno sluša njegovu intimnu ispovijest. Imponovala mu je njena gospostvenost u držanju i nenametnuti maniri lijepog ponašanja u razgovoru s njim. Sam sebi je priznao da ima lijepo lice...

Poslije mnogo godina sve to – bilo je dovoljno za još jednu besanu noć, ovoga puta, posvećena jednoj nepoznatoj ženi.

Nije je zvao dva dana. Poslije dugog zvonjenja javila se Marina.

„Očekivala sam juče tvoj poziv. No, da ti predložim, ako hoćeš dođi kod mene na kafu“ – rekla je.

Pristao sam i krenuo uskim seoskim putem ka

Marininoj kući. Moja pošeta Marini, praćena je pogledima seljana, čije kuće su kraj duge seoske ulice. Primićući se njenoj kući, shvatio sam da je u Prisoju sve kao u ogledalu. Ništa nema skriveno.

Šetio sam se vremena kada je jedan crnogorski gospodar tražio od seoskih kapetana, da mu dostavljaju informacije što ko u selu čini! Naravno, nijesu pristali da špijuniraju. Onda im je gospodar naredio da pišu informacije, ko je đe i u čiju kuću dolazio i konačio. Tako je gospodar ispleo mrežu najodanijih agenata, i znao je što se u kapetanijama čini.

Možda je to htjela i moja novopoznanica da me Prisojčani vide. Da znaju da sam je pošetio. Vjerovatno će me i na povratku viđeti i znati koliko sam ostao kod Marine.

Odužila se moja pošeta Marini. Nastavili smo priču o svojim životima. Pričala mi je da je fakultet završila u Beogradu i da je službovala u nekoliko crnogorska grada, ali je najviše ostala na Primorju, đe ima stan.

„Gospare“ rekla je „ja ne znam kuda ide naše poznanstvo i kako će se završiti. Znam samo, da mi je prijatno s tobom, šedeti, razgovarati, slušati te. Šutra putujem. Međutim, voljela bi da nastavimo ove razgovore i kada se budem vratila“.

„Da, ne znam ni ja kako će se sve ovo završiti. Pa mi smo odrasli i slobodni ljudi. Ti odluči, kada se budeš vratila. Ako hoćeš da se i dalje viđamo – imaš moj broj, pa nazovi!“ rekao sam.

Otišao sam kući.

...

U predvečerje u moju kući banuo je Nikola. Nekako, ošeaao sam da je uobičajena priča bila povod moje posete Marininoj kući.

„Ne bih volio da me pogrešno shvatiš, ali hoću da ti kažem, ta Marina dođe često u Prisoju, ostane po nekoliko dana i nije druželjubiva i razgovorljiva kao što su to inače žene. Gleda svoja posla i kao malo koja ovđe posprema kuću, koju je naslijedila. Ne pošećuje nikoga u selu a i njoj niko ne dolazi. Što ti ovo pričam? Pa najgore je za čovjeka kada je sam“ - rakao je skoro zagonetno Nikola.

Pravio sam se kao da se ta priča mene ne dotiče. Izvinio se i otišao kući.

Noć je uveliko obavila Prisoje, kada sam utonuo u duboki san.

14.

Sljedećih dana često je Gospar razmišljao da poseti decu u Hrvatskoj. Ipak se odlučio da ih nazove, pa ako oseti da bi tu posetu деца poželjela, otišao bi. Zašto da ne. I prijala bi mu promjena mjesta, susreti sa ljudima koje odavno nije vidio.

Razgovor sa Silvijom, sveo se na uobičajna pitanja. Rekla je da je renoviran stan, te da je Karlo uložio velike pare u to. Pitala ga da li je razmišljao da prenese vlasništvo stana na nju, i da bi bilo dobro da se to obavi. Pozdravila ga i prekinula razgovor.

Anabela je dugo pričala sa njim. Interesovala se što je činio u Prisoju, saopštila da očekuje uskoro prinovu i izrazila želju da bi voljela da bude uz nju, kada se bude porađala. Gospar je obećao, da će sljedećeg mjeseca doći. Odustao je od putovanja.

Javila se Marina. Tog dana dugo su razgovarali. Rekla je da će se idućeg dana vratiti, i da bi voljela da je na tivatskom aerodromu sačeka.

Obećao je.

Nije htio da misli o iznenadnom poznanstvu sa Marinom. Nije, ali mu se misao na nju stalno nametala. Shvatio je da Marina malo po malo ulazi u njegov život.

Nije ga mnogo pitala za prošlost. Ne više nego što joj je on rekao. Ono što joj je rekao – bila je ikrena istinita ispovijest. Bio je svjestan da žene teže da otmu što više muškarčeve slobode, i da vole čovjeka dok im vjeruje. U toj vječnoj igri ljubavi i mržnje između žene i čovjeka, mala je nit razdvaja i uvijek prevagne ona strana, kada jedno izgubi naklonost i povjerenje.

Mislio je kako da zaboravi Ankicu. Kako da je istisne iz svoga života, kada je sa njom izrodio dvoje dece. Živio u skladnom braku, činilo mu se u uzornom međusobnom razumijevanju, povjerenju pa i bračnoj ljubavi. Nije ona bila iste fizičke poželjnosti, kao onda kada su se uzeli, ali jeste u pažnji, brizi, podršci, razgovorima, vaspitanju dece, školovanju... Jednostavno, navikli su se jedno na drugo. I onda kad im je bilo najteže i onda kada su živjeli bez problema.

Pa tu su i deca, kako će prihvatiti njegovu vezu sa novom ženom. A on je zaista htio da sačuva odnose sa decom. I mada su se ti odnosi sveli na usiljenu komunikaciju, naročito sa Silvijom, nije mogao da zamisli da se i na taj način ne čuju, pitaju za zdravlje. Mislio je kako mu je šezdeset godina. Kako u tim godinama početi novi život sa drugom ženom?

Jutro je izbrisalo misli iz još jedne besane noći.

Sačekao je Marinu na tivatskom aerodromu. Susret je počeo poljupcima a intimnost je nastavljena u hotelu i na samoj plaži.

Rekla je: njegovu ljubav očekivala je još od prvog

susreta u kombiju na usiječkom putu.

„Ništa drugo ne očekujem. I ne tražim. Želim da se povremeno vidamo i družimo, naravno, ako takvu vezu prihvataš“ rekla je Marina.

Naredna dva dana Gospar je boravio u njenom stanu.

Vrato se u Prisoje.

...

Sljedećih dana Gospar nije izlazio iz kuće. Nije ni želio da ga Marina uznemirava. Osećaj krvice se uvukao u njega. Činilo mu se da svi znaju da je spavao sa Marinom.

To samokažnjavanje nastavilo se sve do dana kada je otišao u grad. Želio je Mutnijevo društvo.

„Jesi li ti lud čovječe! Sudbina ti je udijelila poznanstvo sa ženom koja od tebe samo traži povremena viđanja i druženja. Ja svaki susret sa drugom ženom doživljam kao blagodet, koju mi sreća podari. Kamo sreće da je to češće. A ti kukaš na sav glas i misliš da su veliki grešnik. Budalo matora!“ reče Mutni.

Mutni je nastavio priču o neizvjesnostima koje ga čekaju u novim sudskim procesima, vezanim za neke kupo-prodajne ugovore.

Pozdravili smo se i vratio sam se u Prisoju.

...

Javila se Marina i upitala ga, da li hoće da dođe na Primorje ili da ona dođe u Prisoju. Rekao sam da dođe.

Tog dana, kada se Marina pred moju kuću u Prisoju dovezla taksijem – znao sam da će naši susreti biti u centru pažnje seljana.

Najprije u moju kuću nije svraćao niko. Poslije nekoliko dana u goste je došao Nikola. Donio je zdravicu. Malo pošedio a onda upijajući svaki Marinin pokret i pogled – pozdravio se i otišao. Poslije nekoliko dana otišli smo u Marininu kuću, i čini mi se nijesmo više bili pod okom seljana.

...

Očeva pisma pronašla je Marina, pospremajući komodu na kojoj je bio televizor. Uzela ih je i pitala će da ih ostavi.

Arisova pisma, vratila su mu želju da ih otvorim, vidi što u njima piše. Pa bože moj i on je sada u njegovoj koži. Ako je i otac imao ljubavnicu, eto to se i njemu desilo – mislio je.

15.

Mutni i Pilan banuli su na Gospareva kućna vrata. Nakon pozdrava i čestitki, za kako su rekli, vjeridbu sa Gosparom, Marini su predali buket crvenih ruža, čokoladu i litar lozovače.

„Nije vjeridbe bilo, i rekla sam Gosparu da osim povremenog neobavezujućih susreta ne tražim drugo ništa. Nikakvi simboli, pa bio to i vjerenički prsten, kojeg sve žene priželjkuju, pa i ja, koja ga nikada nijesam dobijala ili list vjenčanih, ne mogu spasiti vezu ako nije ona obostrano iskrena u srcu“, rekla je Marina.

Pametna žena! mislio je Pilan. Ne požuruje ga, ali je ubijeden da je Gospar iskreno prihvatio vezu sa njom. Pa vidi se to na njemu. Baveći se višedecenijskom advokatskom praksom u kojoj je srijetao svakojake ljude Pilan je dobro upoznao unutrašnju stranu ljudske ličnosti. Za Gospara i bez toga, znao je već odavno, da je izvanredan čovjek, obrazovan, inteligentan. ali veoma vješto u svemu prikriva lukavstvo. Nije on međutim prefrigrant, prepredenjak ili podmuklaš, već čovjek veoma naglašenog individualiteta i karaktera. Ima lijepo ponašanje i gospostvene manire.

Marina je pametna i veomaiskusna žena. Zna

da svaki zaljubljen čovjek teži da svoju sreću podijeli sa voljenom. Ona će čekati to vrijeme. Vrijeme - čina ljubavi u kome utrka Gosparevog uma i ljepota njenog tijela čini je najpoželjenijom. A to je njeno najjače oružje.

„Lijepo si uredio kuću“ – reče Mutni. „Marina je ipak rasporedom namještaja udahнула funkcionalnost njegovog korišćenja“ – nastavio je, želeći da istakne njenu ulogu. „Ništa bez ženske ruke u kući“!

„Da. To najbolje ja kao samac znam“ dodade Pilan. Dugo su pričali o raznim temama.

Iznenada Mutni upita Pilana:

„Znam da si branio dosta poslovnih ljudi. Imam sada sudski proces i bogami treba mi dobar advokat. Bi li pristao da braniš starog druga“?

Gospar je Mutnijevu ponudu Pilanu odavno očekivao. Posebno sada, kada je Pilan na odmoru i kada sve više boravi u Prisoju. Računao je da Pilan ipak neće odbiti Mutnog, prije svega, zbog drugarstva. Znao je takođe da Pilan prije nego nekog zastupa – prouči optužnicu, pa onda odlučuje hoće li ga braniti ili ne.

„Zbog čega si optužen?“, upita Pilan

„Zbog kupoprodaje preduzeća na čijem sam čelu bio direktor“ – reče Mutni. Malo se zakašlja i nastavi: „Lokalno preduzeće je životarilo i sve manjkove do 1990. godine je pokrivala opština. Ona je kupovala osnovna sredstva, kada je falilo novaca za plate – uplatila bi. Znaš i sam tadašnju politiku zapošljavanja, opština je vodila. Tada je već bilo preko stotinu radnika viška. Kada je počeo

raspad Druge Jugoslavije, počeo je i raspad preduzeća. Preko noći izbrisan je jedan sistem u kome su radnici bili zaštićeni, imali kako se tada zvalo pravo na rad, besplatno liječenje i školovanje. I drugo. Došlo je vrijeme kada je taj takoreći socijalizam zamijenjen kapitalizmom u kome ništa od predhodnog režima nije nastavljeno. Nije taj proces izazvan zakonitostima unutar ekonomije, već je nametnut političkom odlukom tadašnjih čelnika države. Dakle, počeo je proces takozvane privatizacije u kojoj su pokupovani hoteli, preduzeća, odmarališta, pekare, mljekare. Jednostavno sve je bilo na prodaju. Naše preduzeće je nekoliko puta nuđeno na prodaju. I nije imalo kupca. Odlučio sam se da ga kupim, pa sam tražio povoljni bankarski kredit, našao ga i kupovinom većinskog dijela akcija postao njegov vlasnik. Pravo da ti kažem u sticanju vlasništva nijesam ja bio specifikum. Ljudi su se dovijali na razno-razne načine da se domognu vlasništva preduzećem i drugog. Je li sve bilo po zakonu – ne znam. Znam da sam postao vlasnik preduzeća i otpustio višak radnika. Sada su ti otpušteni radnici potegli tužbu i cio proces sticanja vlasništva je na sudu. Ispituje se sve. Satima sam saslušavan i rekoh vam, eto sudski proces je počeo,“ reče Mutni.

Nije Pilan ništa govorio. Našao se u nezgodnoj poziciji i rekao da on nije specijalista za privredne sporove. Tješio ga je da će takvih sporova biti još više. Ne to što bi htjela država, već što su u njima radnici – žrtve. Oni su učestvovali u ekonomskom razvitku preduzeća,

kroz svoj radni angažman doprinosili jačanju preduzeća, njegovih fondova i u takvim privatizacijama – ostajali na ulici.

„Ja ih razumijem, ali to nije tvoj specifikum, već rekoh, proces pretvaranje opštedruštvenog u privatno vlasništvo. Otuda bih te zamolio da nađeš nekog od specijalizovanih advokata, koji dobro poznaju tu oblast i koji će te iz toga izvući“, rekao je Pilan a zatim upitao:

„Što radnici koji te tuže traže“ ?

„Traže plate za vrijeme njihova nerada. Uplatu socijalnog i penzijskog osiguranja i povrh toga otpremnine“, odgovori Mutni.

U nastalom tajcu Pilan nije dao Mutnom odgovor. Uz piće i zakusku nastavili su druge priče.

„Ipak, trebao bi Gospare da jednog dana potražiš Margaritu, u Rtu na Primorju, naravno, ako je još živa. Kao što si od mene tražio, pročitala sam pisma koje je pisala tvom ocu Arisu! Mnogo mi je u njima nejasno, odnosno, jasno ali već kad si tražio moje mišljenje,

najbolje je da ti ga ne kažem jer mislim, da su to sasvim lično – tvoje stvari“, rekla je Marina.

„Hoćeš li da otputujemo zajedno, da potražimo tu ženu i vidimo o čemu se radi“? – upitao je Gospar.

„Kako hoćeš, ali rekoh ti, radi se o sasvim tvojoj ličnoj stvari“ – rekla je.

„Idemo! Mislim da ne bi trebalo da govorimo čije je nešto lično, jer zajedno smo u svemu, i tiče se nas“, rekao je Gospar.

Iz sadržaja Margaritinih pisama, koje je pročitala, znala je Marina da će u Gosparevom životu biti velikih iznenađenja i promjena. Hoće li on to moći zdrastveno, prije svega psihički, da podnese. Bojala se da će ga nova saznanja o sebi i svojim baciti opet u depresiju. Gosparev poziv da zajedno otputuju na Primorje i vide ko je ta Margarita, još više su je približili čovjeku sa kojim je počela da živi. On, mislila je, zaista želi da sve sa mnom podijeli. Do sada nije takva iskustva imala sa drugim muškarcima. Svi su željeli kratkoročne tajne, ali neobavezujuće veze u kojima se nijesu povjeravali. Nije ni ona tražila da zna o svojim partnerima više nego što su oni govorili. Takav muško-ženski odnos uselio se u njen ljubavni život, ako se to moglo nazvati – ljubav. A sada sasvim slučajno srijeće posve drugog muškarca, koji je uvlači u najskriveniji dio njegovog života. Čililo joj se da je njegov dosadašnji život najiskrenije saopštio. Bez tajni i kad se radi o njegovoj deci, pokojnoj supruzi, odnosima sa drugovima, doživljajima iz devedesetih godina prošlog

vijeka... Čak, pričao joj je, i o radnim angažmanima koje je imao tokom boravka u Zagrebu, o studentskom životu. I sada traži da idem s njim na Primorje. Ubijedena sam da i on sam naslućuje velika iznaneđenja, koja će mu promijeniti život, razmišljala je, i odlučila – idem s njim!

Spremajući lične stvari za boravak na Primorju mislila je: čudne su ljudske sudbine! Godinama si uvjeren da detaljno znaš sve o sebi, svojim najbližim, i tako decenijama formirana ličnost – teško prihvataš drugačiju stvarnost. Posebno kada si na zalasku života, kada ulaziš u mirniji život, kada teško prihvataš promjene, posebno one koje čekaju Gospara.

Oputovali su za Rt na Primorju.

Malo mjesto, zimi samo nekoliko kuća starosjedelaca i desetak vojnika – čuvara, nekada velike vojne baze. Velike zgradurine – kasarne, koje je davno gradila Austro-Ugarska, odavale su utisak moćne vojne infrastrukture koje su nekada Beč i Pešta gradili, duž ondašnje granice sa Crnom Gorom. Takvih utvrđenja, sa toliko izgrađenom morsko-kopnenom vojnom infrastrukturom nije građeno niđe na Jadranu. Sva voja oprema: brodovlje, artiljerija, utvrđenja, uperena su bila na more i kopno – prema tadašnjoj Crnoj Gori. Na moru, cijevi najmoćnijeg i najmodernijeg oružja sa brodova i obale su trebalo da čuvaju Boku i Primorje sa mora, a još veća količina oružja je bila uperena na crnogorska kamena brda. Sve je tada rađeno po planovima visoko studiozne strategije vojne odbrane Boke i Primorja, za koje davno

pjesnik Bajron ispjevao na „...svijetu unajljepšeg spoja obale i neba“. Takvu koncepciju nastavila je i ondašnja Druga Jugoslavija. Zapošedajući sve stare vojne objekte u Boki i na Primorju, skoncentrisala je još veću vojnu opremu i oružje.

U tom vremenu u Rtu, poslije Drugog svjetskog rata, služio je ondašnju JNA Gosparev otac Aris.

Odšli su u kafeu na samoj obali, i dogovorili se, da Marina se raspita o ženi koja se zvala Margarita.

Pitala je starije žene koje je srijetala, na ulici ili na malom kamenom trgu - nijesu znali. Išla i raspitivala se po starim kućama ali bez uspjeha. Bila je izgubila svaku nadu, da će saznati ko je, i je li postojala Margarita. Prolazila je pored male crkve na brežuljku, skoro skrivene u čempresima i primorskom rastinju. Bila je zatvorena. Rekli su joj da svještenik dolazi neđeljom. Održi misu i ode. Vratila se kod Gospara.

Dogovorili su se da u Rtu nađu sobu, odšednu i sačekaju neđelju i pitaju svještenika. Ipak u crkvi treba da se čuva knjiga rođenih i umrlih.

DOM

17.

Mir u Rtu, lijepo vrijeme i mirno more – pogodovalo je Gosparu i Marini. Duge šetnje, kamenim trotoarima i kratki odmori na drvenim klupama, upotpunjavali su kompletan odmor. Zapravo, odmori na moru, bar za one koji su u mirovini su pravi duševni odmori s proljeća ili jeseni. Van turističke sezone, u malim primorskim mjestima, i sklapanje poznanstva nijesu rijetki slučajevi. Malo ljudi nekako su upućeni jedni na druge. Nakon nekoliko pozdrava obično dođe do rukovanja i razgovora, pa zatim i do poznanstva. Tog poslijepodnevna sreli su se Marina i Gospar sa turistima iz Bosne i Hercegovine. Bračni par Dukići želio je da na terasi buffeta popiju kafu. Pristali su. Počela je priča o događajima iz devedesetih godina prošlog vijeka i ispovijest bosanskog bračnog para o strahotama ratnih dešavanja i stradanjima u Sarajevu. Nije volio Gospar tu priču jer je i on prošao kroz slične prilike. Nakon pozdrava ustali su i otišli u hotelsku sobu.

Lijepo nedjeljno jutro parao je zvuk zvona sa male lokalne crkve.

Otišli su da bi videli sveštenika.

Šeli su na klupu do vrata. Desetak vjernika okrenulo se da vidi nepoznate pridošlice. Završena je misa i svi su žurili kućama.

„Dobro jutro“ – reče Gospar svešteniku koji je počeo da skida odoru. „Došli smo da vas pitamo za Margaritu Koksina, rođenu prije Drugog svjetskog rata. Da li je upisana u knjigu rođenih i znate li da li je živa?“ upita Gospar.

„Ko ste vi i odakle dolazite?“ zapitao je sveštenik.

Marina je objasnila svešteniku razloge zašto ih interesuje Margarita Koksina.

Pomno slušajući dugu priču sveštenik je kazao da u crkvi postoje sva imena rođenih i umrlih – katolika i pravoslavnih vjernika i nastavio: „Sveta Stolica u Vatikanu i knez, a kasnije kralj Nikola u ime Crnogorske pravoslavne crkve sklopili su ugovor, nazvan konkordat, o zajedničkom bogoslužjenju na južno slovenskom jeziku za katolike i pravoslavne. Ako je pomenuta osoba rođena u Rtu naći ćemo je u knjige rođenih“.

Dugo je sveštenik prelistavao stare požutjele knjige rođenih, dok nije našao traženo ime. Zapisao je datum rođenja, i dao Gosparu. Tražio je zatim u knjizi umrlih, ali je tamo nije bilo. Sveštenik ih je uputio na svog predhodnog kolegu, koji takođe živi u Rtu, pozdravio se i otišao. Vraćajući se u hotelsku sobu Gospar se nadao da će saznati nešto više od umirovljenog sveštenika, koji je službovao i prije i poslije Drugog svjetskog rata.

Na ulazu u avliju kamene kuće na kraju Rta, đe inače živi župnik K. Marinu i Gospara dočekao je starac. Nije se predstavio. Odveo ih je u gostinsku sobu. Rukovali su se i predstavili a zatim župnik reče:

„Nemojte zamjeriti Amu, on je tokom bombardovanja Sarajeva 1993. godine izgubio porodicu, i ostao bez sluha i govora. Ne znam kako je stigao u Rt. Prije desetak godina našao sam ga iscrpljenog, gladnog i bez pamćenja i dokumenata - na rivi. Došla je milicija, zapisala sve to i otišla. Tražio sam njegovu rodbinu ali nijesam uspio. I mediji su objavljivali njegovu sliku. Poslije, sam dobio opširno pismo od njegovih poznanika i komšija u kome pišu o tragediji koju je doživio. Došli su činovnici iz Centra za socijalni rad, odveli ga, i smjestili u neki dom. On se međutim vratio. Jedno jutro, našao sam ga na kućnom pragu. Dao sam mu ime Amo. Od tada smo zajedno.

Gospar je objasnio zašto su došli.

Župnik se šeća Margarite Koksine. Rekao je da je bila ljepotica mjesta, te da su mještani Rta pričali kako je imala sa jednim vojnikom dijete, ali se za njega nije udala. Dijete nije upisano u knjige rođenih jer je Margarita odmah odputovala u mjesto stanovanja vojnika.

„Margarita se kasnije udala u Zavalu, ali više nije imala dece“ – rekao je župnik.

18.

Vraćajući se u hotel Marina se pribila uz Gospara.

„Marina – ko sam ja?“ upita je.

„Ma ko da si – ti si moj čovjek! Kada sam počela da čitam Margaritina pisma, upućena tvom ocu, naslućivala sam ovakav rasplet događaja. Nijesam zato htjela da ti ništa govorim, već sam insistirala da istražujemo“ – rekla je.

Gosparu je te noći pozlilo.

U bolnici obližnjeg grada, liječio se Gospar od nervnog sloma i fizičke iscrpljenosti. Uz njega bdila je Marina. Bila je to teška i duga borba za njegov život i ponovni izlazak iz depresije. Uz pomoć ljekara, Marine i osoblja – Gospar je poslije dva mjeseca otišao u Prisoje. Svoj dom, bila je istina, koju je jedino prihvatio.

Svoj dom, kojeg je obnovio iz ruševina. Svoj u svom domu. Dom iz koga ga neće izbacivati, porijeko gledati. Dom u kome će se okupljati. Dom kako narod kaže „svoja kućica svoja slobodica“.

....

Marina nije požurivala Gospara da istražuje dalju sudbinu Margarite Koksine, iako je to željela. Tekli su uobičajni dani u Prisoju.

Nakon obilaska Margaritinog stana na Primorje, Gospar joj je predložio da se vjenčaju.

„Prosiš li me ti - to“ ? upita Marina.

„Da, ako pristaješ da se udaš za mene“ reče Gospar, skoro postidjen.

„Meni papir ništa ne znači, ali ako insistiraš, vjenčati ćemo se. Ipak, imam prijedlog! Da nastavimo sa istraživanjem o sudbini Margarite Koksine, pa onda da se vjenčamo“- reče.

Začutao je.

Naredni dan otputovali su u mjesto đe ih je uputio župnik K.

Nijesu lutali u Zatonu. Mještani su ih uputili u veliku kamenu kuću na samoj obali mora.

Ušli su u prostranu avliju. U hladu je sedela stara, nepokretna žena.

Pretstavili su se. I starica se pretstavila. Dakle, više nije bilo neizvjesnosti. Oboje su stajali pred Gosparevom majkom.

Zapravo, pred Margaritom Koksinom!

Žena izboranog i uvenulog lica. Duboke plave oči, žmirkale su nemirno ispod dugih, sijedih trepavica. Na oba uveta visile su duge zlatne minđuše. Lagani vjetar pomjerao je pramenove duge sijede kose. Nemirno se vrpaljila na invalidskoj stolici, tražeći očima - nekoga.

„Šjora Margarita, sada ću ja. Samo da čaj uzavri. Donijet ću i kolačiće“ – začuo se glas žene iz kuće.

Nelagodnu šutnju prekinuo je nestrpljivi i vidno nervozni Gospar, pokazujući požutjela pisma.

„Jesu li ovo Vaša pisma, koje ste davno uputili Arisu u Prisoju?“ , upitao je. Ustao je i dao joj desetak izblijeđenih koverata u kojima su bila pisma.

Uzela je pisma. Ne vjerujući sopstvenim očima, da poslije toliko godina, gleda izblijeđela pisma, koja je pisala Arisu.

Dugo ih je gledala. Poneko od njih je otvorila i ovlaš čitala sopstveni rukopis a zatim – vraćala ih u koverat.

„Evo mene sa čajem i kolačićima“ – rekla je žena, iznenađena pošetom nepoznatih.

„Katrice, želim ustati. Pomozi mi“ – reče Margarita.

Kada se oslonila na štap reče: „Odakle vama ova pisma i ko ste vi.“

Marini se činilo da je vrijeme stalo. Tekli su sporo minuti, kao duge godine. Čitala je. Ipak to je Gospareva priča. Priča životne sudbine. Sudbine da on u sedmoj deceniji života upozna majku, ženu – nepoznatu.

Majku, koja ga je rodila. Majku, koju prvi put vidi. Majku, koja ga nije dojila, povijala, ljuljala, presvukovala. Majku, koja ga nije podizala, vaspitavala, u školu spremala i iz nje dočekivala.

Majku, a babu.

Majku, zbog koje je doživio nervni slom

Nepoznata majka, koja prvi put vidi rođenog sina, udovca, oca dvije šćerke. Majku, koja nije vidjela, upoznala Prisoju, dočekala svoju prvu snahu. Sina starca,

koji se iz nužde ponovo ženi. Vidim ženu - majku od koje bi sada volio da utečem, da je više nikada ne vidim, da proklinjem dan kada sam je upoznao.

A kako da zaboravim majku Stojku, moju mamu, koja godinama leži pod zemljom. E, to je moja prava mama. Moja majka, koju ću istinski voljeti, u srcu čuvati, moliti se za njenu dušu, svijeće joj na grob paliti. Moja Prisojska majka.

U njemu se sve srušilo, dotuklo ga.

Mrzio je i prezirao nepoznatu ženu! Žena koja visi nogama nad grobom, stoji ispred njega i ćuti.

E, to ti je tvoja prava majka Gospare! mislio je.

Ne, nije to moja majka!

To je nepoznata žena koja stoji ispred tebe Gospare, sebi je govorio.

A ona ćuti i čeka da joj kažeš bilo što.

A što da joj kažeš, Gospare ?

U nekoliko minuta da joj ispričam svoj dotadašnji život. Da i ona nađe riječi opravdanja za toliko prošlih godina – mislio je.

Nek sam proklet! Kao što jesam. Sav dosadašnji moj život bila je velika lažavina!

Kako da živim sa tim ? pitao se.

Sve ono što sam znao o ocu, majci Stoji, bila je obmana.

Kako, sada izbrisati Stojku – majku, koja ga je podizala, hranila, uspavljivala, noćima ustajala, pokrivala, ljekove davala, bdila, spremala. Dočekivala, pratila. Kako...

Ćutala je i Margarita.

Nijemo je gledala, nepoznatog starca.

Pred njom stajao je njen rođeni sin. Sin kojeg je ostavila na Arisovom pragu. Pragu preko kojeg nije nikada priješla.

Pred njom stajao je njen rođeni sin. Sin, kojeg se odrekla. Sin, koji joj je služio za prisilu, samo da bi je Aris oženio.

„Sada kada si upoznao majku koja te je rodila i na pragu kuće tvog oca ostavila – bila bih ti zahvalna ako bi saslušao moju priču. Saslušao ispovijest, ne da bi mi bilo lakše, jer šezdeset godina nosim najtežu kaznu, koju sam zaradila. Nema veće kazne od samokazne. Kazne na koju pristaješ, i sa kojom se odričeš nečega što ti je najmilije. A za ženu, pa bila ona kao što sam ja, ljepša je smrt nego takva kazna,“ – kazala je Margatrita, i zatražila od sluškinje da je opet šedne u kolica.

„Tvog oca Arisa sam upoznala jedne olujne noći, kada je vjetar nosio krov očeve kuće u Rtu. Aris je u Rtu služio JNA, i zajedno sa drugim vojnicima te nezapamćene olujne noći spašavao je sve što se iz naše kuće moglo spasti. Oluja je dizala krovove, čupala drveće, barke je more bacalo na obalu. Vojnici iz kasarne su pritekli u pomoć, i prije nego što je pao krov, izbacili su namještaj, posteljinu i drugo. Letjele su grede, ključevi i tige! Uz škripu, rušio se tavan! Nepokretni otac nije dao da ga vojnici iznesu. Htio je da završi u kući, koju je mukom zaradio i svojim rukama napravio. Vojnici

su zurili u kuću koja se rušila. Aris je međutim, utrčao unutra i iznio mog oca na rukama. Odnio ga je i smjestio u pomoćnoj kućici. Oluja je i dalje bijesnula, sve do pred pola noći, kada su se vojnici vratili u kasarnu. Aris je ostao sa nama u kućici. Dočekali smo zoru, i on je otišao u kasarnu. Sljedećih dana povremeno je navraćao, pomagao. Otac je njegove dolaske iščekivao. Nije me to čudilo jer mu je spasio život. Počela je obnova kuće, nešto je pomogla država a nešto novaca imao je i otac i stavljen je novi krov. U slobodnom vremenu pomagao je i Aris. Kako su dani prolazili sve više smo se upoznivali. Moj ćaća sve više je želio njegovo društvo. Nije me to čudilo, ipak mu je spaso život. I s jeseni, kada se ozbiljno razbolio tražio je da ga odvedem u bolnicu. Smješten je na interno odjeljenje, đe je i umro.

Tog dana, kada je otac umro, ostala sam potpuno sama. Naime, mati je davno umrla, a od poroda imali su samo mene. I na ćaćinoj sahrani Aris je bio uz mene, tješio me, hrabrio i njegovo prisustvo mi je puno značilo. I sljedećih dana redovno bi navraćao. Jednog poslijepodneva pitao me da li želim da i dalje dolazi. Rekla sam da želim, osećajući da je već Aris ušao u moj život. Otišao je ćuteći. Prolazili su dani, ali Aris nije dolazio. Otišla sam na kapiju kasarne da se o njemu raspitam. Ustvari, željela sam da ga opet vidim. Pošto je dobio dozvolu, izašli smo i otišli u gostionu na samoj obali. Ne znam ni sama kako, ali kad me pratio kući žarko sam željela da tu noć provedemo zajedno. I bilo je tako“ –

vidno uznemirena pričala je Margarita.

„Ma, što mi to pričaš! Ta, tvoja intimna priča ne interesuje me. Ništa mi ne znači! Našla si trenutak za ispovijest. Hajdemo Marina!“ – reče Gospar.

Margarita je zatražila da je odvedu u kuću. Služavka ju je smjestila u dnevnoj sobi, dala lijek i izašla napolje.

Marina je smirivala Gospara, moleći ga da je sasluša. Pitala je Margaritu da li joj što treba, a onda šela na praznu stolicu. Polumračna prostorija u koju su ušli odisala je čudnim mirisom spreja kojeg je služavka isprskala.

„Ovu priču pričam samoj sebi decenijama. Priču istine, koju želim da ti kažem! Možda posljednji put! Ono što je u njoj najbitnije jeste da si začet u noći obostrane ljubavi, od mene, tada djevojke – majke i čaće ti Arisa. Ti shvati...“ rekla je i izgubila govor. Glava joj je klonula sa bijelog jastuka na ivicu dvosjeda.

19.

Ljekari su saopštili Gosparu i Marini da je Margarita teško bolesna. Sumnjaju da je dobila moždani

infarkt. Jedan je već ranije imala, i poslije njega noge je nijesu služile. Ostala je u bolnici.

Gospar i Marina vratili su se u njen stan na Primorju.

Gospar je malo pričao. Znala je Marina da mu treba vremena da dođe sebi od posljednjeg iznaneđenja, kojeg mu život priređuje. Znao je da treba da se vrati u Zaton, vidi što je sa zdravljem Margarite.

Šeli su na autobus i otputovali u Zaton.

Našli su Margaritu u njenoj kući u Zatonu. Govorila je isprekidano. Po licu i gestikulaciji rukama, stekao se utisak da joj je ponovo viđenje sina i snahe bilo mило.

„Moliiim vaas ostaniite kood meene noočas! Nee idiitee u hootell.“ – sa velikim naporom u govoru i grču tijela obratila se Marini, vjerovatno svjesna da žena ima više senzibiliteta i razumijevanja od naljućenog i povrijeđenog sina.

Molećivo gledajući u Gospara Marina joj je klimnula glavom. Osmijehnula se i pozvala slušavku.

Čudna je bila ta noć u Margaritinoj kući u Zatonu. Besana noć u kojoj se išekivao nastavak njene životne ispovijesti.

Narednih dana Margariti nije bilo bolje. Govorila je sve teže ali dovoljno da je razumiju Gospar i Marina.

Kazala je da je Aris, nakon noći provedene sa njom ostao desetak dana, te da je poslije odsluženje vojnog roka – otišao u Prisoje. Nije ga pitala da li je oženjen ili pak vjeren. Dovoljno joj je bilo da se viđaju, da joj dolazi,

da budu zajedno.

Tek kada je otišao, shvatila je koliko ga voli. U toj čežnji za njim saznala je da je ostala trudna. Pisala mu je, međutim, odgovora nije bilo. Prolazili su dani. Odlučila je da ga potraži u Prisoju.

...

Vrata na Arisovoj kući otvorila je stasita mlada žena. Pozdravile su se i predstavile. „Ja sam Stojka, žena Arisova“ rekla je i pitala zašto traži Arisa?

„Sjella saam naa kammen ispreed praaga, nee vjeerujući u onoo štoo mii jee Stoojjkaa reeklaa“ – veoma uzbuđeno prekinula je priču Margarita.

Kazala je da je Aris poslije toga došao, te da su se pozdravili i zapitao zašto je došla?

Ustala je i pokazala na svoj stomak a onda rekla da nosi njegovo dijete, te da mu je nekoliko puta pisala, ali odgovor nije dobijala.

„Stojka je ušla u kuću, ostavljajući ih na ulaznim vratima.

Dugo su raspravljali! Krivila sam ga kako je mogao da se upušta u intimnu vezu, a već je bio oženjen. Dugo je ćutao a onda rekao „...pa ti me nijesi pitala“. Nije uradio ništa čemu bih se protivila – rekao je.

Aris je dugo govorio kako se kao veoma mlad oženio sa Stojkom. Nijesu imali dece, jer ona nije mogla da zatrudni. Išli su kod ljekara i gatara - ali uzalud!

U žučnoj raspravi Aris nije primijetio da je Stojka iz kuće uzela neka lične stvari u namjeri da ode. Molio ju je da to ne čini, da razgovaraju.

Nije htjela već je bez riječi otišla.

Otišla je iz muževljeve kuće, sa malim zamotuljkom lične garderobe!

Aris je rekao da je Stojka otišla u rod poslije šest godina uzornog braka, te da me neće nikada oženiti.

Margarita je pričala kako je ubrzo zatim pala noć, te da ona nije mogla otputovati u Rt, već da je cijelu noć prešedela na kamenu ispred ulaznih vrata. Nije me čak ni pozvao u kuću, već sam noć provela ispred nje – rekla je ona

Svanulo je. Na prag Arisove kuće došli su dva čovjeka.

Pozvali su ga i bez pozdrava stariji čovjek ga je upitao ko sam ja i zašto sam došla u Prisoje. Gledali su me više nego ponižavajuće ali me nijesu vrijeđali.

Ćutao je Aris.

Iz razgovora sa njim shvatila sam da su to Stojkin otac i brat, polako, ali veoma teško i isprekidano kazivala je Margarita.

Marina ju je molila da prekine ispovijest – što je ona odbila, rekavši „...ko zna dokle će i tako moći da govorim“.

Aris je i dalje ćutao ali je najedanput je rekao, da je dijete koje nosim njegovo te da je u to više nego siguran. Oštro je reagovao kada me je Stojkin brat nazvao kurvom.

To da ti je prvi i posljednji put da je tako nazivaš – rekao je Aris.

Otac Stojkin upitao je Arisa: da li je njegova šćer kurva, je li lupežica i ima li neku manu, koja bi bila razlog da napusti njegovu kuću. Aris je rekao „...ne – ali bi najviše na svijetu volio da imaju dijete“.

Rekli su: onda, nema rastave Arise!

Otišli su!

Dugo me je Aris ubjeđivao da zadržim dijete. Rodim, a on će da ga zvanično prizna za svoje dijete. Pomagaće i više nego što može.

Rekao je da rastave od Stojke nema, te da sam vrlo jasnu prijetnju čula i da se prijetnje u Prisoju ostvaruju.

Molila sam ga da me otprati do Grada. Nije htio! Noseći u već podmakloj trudnoći tebe Gospare, krenula sam ka Gradu

Satima sam išla usiječkim putem. Svakog narednog koraka sam preispitivala riječi koje smo Aris i ja, jedno drugom uputili. Potpuno ubijedena da od naše ljubavi nije ostalo ništa, razmišljala sam što da učinim od sebe i tebe Gospare?

Ostala sam sama. Ni oca, ni Arisa – nikoga!

Sama! Tada, na usiječkom putu! Sada u Zatonu!

....

Jedva sam doputovala u Grad, odakle sam se odvezla u Rt.

Moja trudnoća je bila već vidljiva. I pravo da kažem nijesam se trudila da je skrivam. Onome ko me je pitao ko je otac – govorila sam da je to vojnik Aris iz Prisoja.

Mislila sam: pa šta, koliko se dece vanbračno rodi, podigne i postanu ugledni ljudi. Opet u sebi sam duboko mrzjela Arisa, potiskujući prikrivenu nadu da ćemo se jednog dana vjenčati. Odmicali su dani a tvoj dolazak na svijet se bližio“ – kazala je Margarita.

„Pisala sam, ali nijesam dobijala odgovore“, nastavila je, teško i isprekidano govoreći. „Dan kada sam trebala da se porodim pošla sam u gradsku bolnicu i u narednoj noći si rođen. Tri dana sam boravila u bolnici a onda sam se vratila u Rt. Izuzev Jozefine, prve mlade komšinice, u moju kuću nije niko dolazio. Ona mi je tada bila oslonac, osoba za tješjenje i razgovor. Kako tada tako i sada – Jozefina mi je je više nego sestra. Dugo sam mislila šta da uradim sa sobom i tobom. Ipak u vrijeme kada si rođen, bilo je drugačije shvatanje o moralu žene, djevojke kakva sam ja bila. Prolazili su dani i odlučila sam da opet odem u Prisoje, porazgovaram sa Arisem i nadala se da će se naći neko rješenje. Otišla sam sa Jozefinom i tobom u Prisoje. Dugo sam kucala na vrata Arisove kuće. Niko nije otvarao.

Prve Arisove komšije su nas gledale, poneko je govorio: to je ona kurva koja je ostala trudna sa Arsom, pa mu je sada donijela dijete. Noć je došla i prošla – mi smo čekali – a njega nije bilo.

U meni se prelomilo. Nahranila sam te, u

kolijevku čvršće povila i ostavila te na njegov kućnji prag. Komšijama, koje su nas gledale, rekla sam da Arisu ostavljam njegovog sina i sa Jozefinom se vratila u Rt“, rekla je Margarita, vidno iscrpljena začutala je.

„Oprostite, što se miješam, ipak za danas je dosta govorila a i sami vidite da je na granici života i smrti“, kazala je Jozefina.

U predvečerje Jozefina je rekla kako je Margarita odmah nakon povratka u Rt oglasila prodaju kuće i okućnjice. Bilo je dosta ponuda. Kupci su znali da je njena odluka konačna i nudili malu cijenu. Htjela je ona da je i za te pare proda ali ja joj nijesam dala.

Prolazili su dani, Aris se nije javljao, kuća nije prodana i Margariti je bilo sve teže. Razdirale su je misli što je bilo sa Vama.

Poslije nekoliko dana otišla je u miliciju i ispričala svoju tužnu ali surovu životnu priču.

U zatvoru je ostala pet mjeseci, valjda sve dok nije ispitana njena priča.

Pustili su je na slobodu i rekli da ste vi Gospare bili i ostali kod oca Arisa i njegove žene Stojke u Prisoju.

Margarita me danima molila da odem u Prisoju i vidim kako si, kako te paze, da ako loše sa tobom postupaju – donesem te njoj u Rt. Ona nije htjela da ide. Danima je plakala i molila da je poslušam.

Što sam mogla šela sam na autobus, došla u Grad i pješačila do Prisoja.

Kuća Arisova je bila otvorena. Na vratima me

dočekala vitka, otresita i veoma uljudna žena. Pretstavila se Stojka i pozvala me unutra. Imala sam utisak da je znala zašto sam došla.

„Bila sam ovdje sa Margaritom, majke deteta kojeg je ostavila na vaš prag. Sada me ona šalje da vidim dijete i da pitam kako je? Rekla mi je i to da ako nećete prihvatiti dijete da ga vratim njoj“, rekla sam, jedva čekajući, da Vas vidim Gospare, da, ako bude potrebno Vas vratim Margariti.

„Drugarice“, tako su se žene prije zvale, nastavila je Jozefina i rekla da je Stojka odmjereno i veoma oštro upozorila „...evo vidite dječaka, dobro je i zdravo, ništa mu ne hvali. Prenesite tobožnjoj majci riječi, da prava majka ni po koju cijenu, svoje dijete ne bi ostavila! Ja sam prihvatila ostavljeno dijete, kao svoje. I jeste moje, jer je mog muža - dijete. Dijete je ostavljeno na kućnji prag, a prag kuće je kod nas sigurno mjesto. Majci koja ga je ostavila, recite da se ne interesuje više za njega. Čim ga je tako ostavila – ona ga se odrekla. U skoro će vlasti pismeno dati – da dijete ostaje kod oca – mog muža“ – rekla je Stojka.

Pružila sam ruku, toj hrabroj ženi. Nije je prihvatila. Razumjela sam je zašto i otišla usiječkim putem u Grad.

Eto to je priča o Vama Gospare. Jeste tužna priča i surova, ali je istinita.

„Što sam ja u toj priči“ – reče Gospar i nastavi „u najmanju ruku stavar a ne dijete ostavljeno, bespomoćno, sirotan za podkusurivanje. Između dvoje ljudi, koje kao

da su me voljeli, dospio sam u ruke humane žene. Žene, koja mi nije majka. Ali žene koja me je hranila, podigla, brinula se i koja me je uvijek zvala sine. Žena, koju sam nazivao majkom, jer sam mislio da mi je prava majka. Žena, koja kad je umirala je pola mene odnijela sa sobom. I ja sam tada umirao sa njom. E, ta Stojka je moja majka. Bila i ostala“ – rekao je i pozvao Marinu da idu, da se vrate u Prisoje.

„Nemojte molim vas! Sačekajte jutro, pa onda idite“ – zamolila ih je Jozefina, i otišla do Margaritinog kreveta.

Dok je Gospar uzimao svoje stvari vrisnula je Jozefina i rekla „Šjor, Margarita je hladna! Ona je mrtva!“.

Stigao je ljekar i kazao da je prije dva sata umrla.

Gospar, Marina, Jozefina i svještenik, uz prisustvo malog broja građana, ispratili su Margaritu, na njeno posljednje zemaljsko putovanje. Sahranjena je na gradskom groblju Zatona u velelepnoj grobnici na kojoj je pisalo njeno ime i ime pomorskog kapetana Josipa.

29.

Jozefina je zamolila Marinu i Gospara da se vrate u Margaritinu kuću, jer ima nešto važno da im kaže.

Poslušali su je.

Predložila im je šutri dan odu kod notara, kako bi ovaj otvorio Margaritin testament, davno napisan.

Pristali su.

U glavnoj ulici Zatona našli su notarevu kancelariju. Mali, debeli uglađeni gospodin – znao je da je Margarita umrla i da su zbog testamenta došli. Pošto je izrazio sućut iz sefa izvadio je zapečaćeni koverat, stavio ga na uvid i upitao može li ga otvoriti?

Ćutali su. Notar je otvorio koverat.

Na tri kucane strane Margarita je zavjetovala Jozefinu da je pokopa kod muža Josipa, na zatonskom groblju, da misa bude veoma kratka, te da je ponekad na groblju obiđe. Napisala je i to da je ona davno kaznu platila i da je i dalje plaća, ali svejedno neka ponekad, za njenu dušu zapali svijeću.

Navela je i novčanu cifru koju joj ostavlja.

Notar je onda zastao i značajno pogledao u Gospara.

„Vas je Gospare, Margarita je naznačila kao jedinog

nasljednika i ostavila vam svu pokretnu i nepokretnu imovinu. Evo ovdje su i dvije štedne knjižice i njeno ovlaštenje na vaše ime da ih koristite“ – rekao je notar.

Izbezumnjeni Gospar nije znao kako da postupi, što da kaže, jer mu riječi nijesu dolazile na usta. Ćutao je.

Prenula ga je Jozefiona i rekla: „Uzmite to Gospare i ako se slažete da se vratimo u kuću, porazgovaraćemo tamo“.

Vratili su se.

Satima su šedeli i ćutali.

Previše iznenada se izdešavalo mnogo toga. Kao na filmu, smjenjivali su se događaji o kojima Gospar nije znao ništa.

Najedanput je upitao Jozefinu:

„Pa će ćete Vi sada?“

Ćutala je i nakon nekoliko minuta rekla:

„Ne znam. Imam nešto novaca, vratiću se u Rt, možda me moji, poslije toliko godina i prime“.

Gospar je ponudio Jozerfini da ostane u Margaritinoj kući u Zatonu. Nije odmah prihvatila, već je rekla da će se čuti i zahvalila se.

Poslije podne Jozefina je opširno pričala Gosparu o Margaritinom životu u Rtu. Na svakom koraku bila je izvgrnuta ruglu, podsmjehu i pitanjem će joj je sin? S jeseni je ipak prodala kuću i okućnicu i ponudila Jozerfini da zajedno nastve život u Zatonu, će će naći stan. Prihvatila je i početkom zime otputovale su u Zaton.

U veliku praznu kući pomorca Josipa uselile su se

u tri prostorije.

Jozefina se, kao kućna poslug, zaposlila kod lokalnog advokata a Margarita nije tražila posao.

...

1970. godine s jeseni iznenada u pošetu Margariti banuo je Aris. Tražio je da razgovaraju, ali Margarita nije htjela. Poslije žestokih svađa i teških riječi, po nagovoru Jozefine, ipak ga je pustila u kuću ali „na kratko“.

Pričao joj je da je njegova Stojka umrla prošle godine, te da je to za njega bio veliki udarac.

„Ostao samo sam Margarita! Umrla mi je žena koja nije imala svog poroda, već je našeg Gospara prihvatila kao da ga je rodila. Hranila, brinula, podigla, vaspitavala, školovala! Sada je on u gradskoj gimnaziji odličan đak i ako Bog da iduće godine će na studije. Moja je želja da ih završi u Zagrebu. Ni on se ne protivi ali, videćemo“ – prepričavala je Arisovu priču Jozefina.

Margarita je molila Arisa, da sada Gosparu kaže, ko mu je prava majka i ispriča istinu o njima. Odbio je, i zaprijetio da ne smije pričati o tome. Bio je izričit da ne smije dolaziti ni u Zaton, jer bi time samo „otvorila stare rane i bruku koju je kao mlada majka napravila – ostavljajući rođeno dijete na njegov prag“.

Jozefina je rekla kako je Stojka pristala da živi sa Arisom ali pod jednim uslovom da je „... kao svoju ženu više ne smije nkada taći“, te da joj se Aris kleo

da sa njom nije imao „nikakva posla, osim uobičajnih razgovora i poslova oko održavanja kuće, imanja, podizanja, vaspitavanja Gosparevog i školovanja“. Nije mi dozvoljavala čak ni da zajedno idemo u Grad. Pogotovo u Prisoju – prepričavala je Jozefina.

Molio je Aris da tu noć ostane „na konak kod njih u Zatonu“, ali Margarita je bila odlučna i odbila ga. Otišao je.

Jozefina je još kazala da je Margariti sada ipak bilo lakše, nekako se veselije ophodila i počela je da češće izlazi u grad.

Primicao se 25. decembar i Božić kada je u Zatonu sve u znaku njegove proslave. U predvečerje Badnje večeri u dvorište kuće u kojoj su dvije gospe živjela banuo je njen vlasnik, pomorac Josip.

Vidno pripit teturajući se od kapije do ulaznih vrata, pitao je zašto je kuća otvorena i ko se uselio u nju. Izašla je Jozefina i rekla da njih dvije u kući žive, već neku godinu, po odobrenju advokata koji je ugovorio kiriju i odobrio da stanuju u njoj.

„Ko ste vi gospodine?“

„Ja sam kapetan Josip P. i ovo je moja kuća“ – rekao je.

„Izvolite. Kirija je uredno plaćana i novci su kod advokata“ – rekla je Jozefina, „a ako treba da iselimo, to ćemo učiniti sutra“ – rekla je.

„Ma ko priča o iseljenju“ – kazao je i stropoštao se ispred vrata.

Unijeli su ga u kuću.

Te Badnje večeri, smjestile su ga na kauč u gostinskoj sobi. Nije ih zabrinjavala primjedba Josipova o dolasku u njegovu kuću, jer je u Zatonu bilo van sezone dosta praznih stanova.

Svanulo je Božićnje jutro.

Margarita i Jozefina su se već spremile da odu na misu. Ustajući veoma mamuran Josip je ponovo pitao odakle su njih dvije i što čine u njegovoj kući. Ponovile su istu priču, i rekle da će se za dan- dva iseliti.

„Mogu li sa vama otići na misu. Znae, ne znam kada sam posljednji put bio na misi“ – rekao je Josip i ne čekajući odgovor pošao.

...

Puno je vjernika bilo prisutno na misi. U tišini su se čule jedino riječi župnika.

Josip je stajao izviše dvije gospe.

Jozefina je pričala da nije micao pogled sa Margarite.

„Pravo da vam rečem, bila sam malo ljubomorna na njegove poglede. Eto, Margariti opet naklonost muškarca. Pa ona je prava srećnica. Hoće li kojeg biti i za mene?“ bila je iskrena.

Josip je ostao do kasno u gradu. Došao je uveče.

Dva buketa svježih ruža poklonio je svojim stanarkama.

Prvi put Josip u svojoj kući čeka najveći krišćanski praznik.

I, to trijezan.

Bio je srećan!

Božićna večera bila je na stolu.

Šeli su za stol i počeli da jedu.

Nekolika dana ostao je Josip u kući. Nije se morao toliko truditi da bude ljubazan prema nama, jer ošććala sam da to radi samo zbog Margarite.

Kada sam se vraćala sa posla uvijek sam ih zatijecala u uljudnom razgovoru. Nije čak ni pio, niti je češće izlazio u grad. U pošetu su dolazili advokat i neki pomorci, njegovi pajtosi.

Zadnji dan, prije odlaska, Margarita mi je rekla da je zaprosio, ali da sa odgovorom ne mora da žuri, sve do njegovog ponovnog iskrcavanja na kopno i dolaska u Zaton. Još mi je rekla da mu je isprićala da ima vanbraćno dijete, koje nije od poodavno viđela, te da je otac đeteta dolazio u Zaton.

Otputovao je Josip i uljudno se pozdravio sa nama. Tokom višemjesećne plovidbe, svaki put se javljao Margariti, kada bi pristali u neku luku. Ućinilo mi se da i Margarita sa znatiželjom čeka njegova pisma.

Ne znam da li mu je odgovarala. Utorkom naveće bi slušala emisiju za pomorce. U posljednje vrijeme iznenadila me je njena pobožnost. Dugo bi se prije spavanja molila, šaputajući rijeći ćiji je znaćenje samo ona znala.

Da bi prekratila vrijeme, koje joj je, kako kazala dosadno

dugo, počela je sa sadnjom cvijeća u dvorištu kuće.

Josip je došao idućeg proljeća i nedugo zatim njih dvoje su se vjenćali. Ostao je godinu dana u Zatonu a zatim se ukrcao na brod rekavši: „ovo mi je posljednja plovidba. Dušo moja gotovo je vjeruj mi, sa mojim odlascima.“

Vijest da je brod na kome je Josip plovio i doživio brodolom neđe oko Rta Dobre Nade, Margarita je teško podnijela. Nijesam je mogla zaustaviti da ne ode u Johanesburg i južnije do obale okeana, kako bi nešto više saznala o nestanku svog muža. Ostala je ćetiri mjeseca.

Prićala je da je iznajmljivala manje ćamce sa posadom i išla duž morske obale, ne bi li našla bar dio broda na kome je plovio njen Josip. Nije našla ništa.

Vratila se, sva bolom slomnejna. Zatvorila se u kuću iz koje nije izlazila. U prvim danima njenoga bola nijesam je htjela gnjaviti sa razgovorima, ali sam je ipak naćerala da odemo kod ljekara. Dugo je kasnije uzimala lijekove za smirenje.

S proljeća bi poslije podneva seđele ispred kuće i tada sam joj rekla da ćovjek sa kojim sam se povremeno vićdala insistira da se vjenćamo.

Teško je to primila, ali zbog mene bila je radosna. Molila me da zajedno sve troje i dalje živimo zajedno. Naravno, moj ćovjek nije na to pristao, jer u Zatonu ima stan.

Vjenćali smo se odmah, zatim i ja sam odselila kod muža.

Često smo pošećivali Margaritu. Učinjelo mi se da se oporavila, te da se ponovo vratila uzgoju cvijeća i uređivanju bašte.

Za vrijeme jedne naše posete došao je Aris. Otišli samo, ali kada smo, poslije nekoliko dana opet došli, zatekli smo Arisa. Rekla nam je da joj njegovo društvo prija, te da ste Vi Gospare otišli u Zagreb na studije. To je činilo veoma srećnom. Dugo se svadala sa Arisom oko toga, zašto joj brani da Vas posjeti, da vam ispriča sve što ju je naćeralo da Vas ostavi na njegovom kućnom pragu. Nikako joj nije davao, opravdavajući to riječima, da bi to na Vas strašno uticalo, te da se bojao da bi prekinuli studije.

Moj život sa Šimom, iznenada se završio njegovom naglom smrću. Sahranjen je na gradskom groblju. Margarita mi je predložila da se vratim kod nje. Prihvatila sam i eto sada znate sve što se izdešavalo.

22.

Ostali su Gospar i Marina još nekoliko dana u Zatonu. Mada se Marina trudila da mu ugodi, da ga ne

zapatkuje, videla je da Gospar sve teže podnosi breme iznaneđenja koje mu se svalilo na pleća. Želio je da što prije ode iz Zatonu, čak da se u njega nikada više ne vrati. Mislio je, kako ima dovoljno briga o svome životu, o đeci, sa kojom je htio da popravi odnose. Pa tu je i Marina, koja mu je sada veliki oslonac u životu.

Predložio joj je da otputuju u njen primorski stan. Prihvatila je.

U primorskom ambijentu, njima dvojma već poznatom, počeli su da izlaze. Dugo bi šetali, pričali. Marina je Gospara upoznala sa kolegama, i on je prihvatio njihove posete.

„Mislim Marina da je došlo vrijeme da mi odgovoriš, na moju braćnu ponudu“ – pitao je i nastavio: „nema više nijedan razlog da odlažemo vjenćanje, koje će biti onako kako ti želiš. Odaberi kumove, ni u to ti se neću miješati“.

„Dobro, i ja mislim da je došlo vrijeme da i tu formalnost završimo. No, hoću da ti kaćem da i dalje meni taj papir ništa ne znaći, ali kad ti insistiraš, onda obavimo to. U cijelom ceremonijalu zamolila bih te da na vjenćanje pozoveš svoje kćerke. Bilo bi mi drago da su prisutne tog dana.

Ili ako hoćeš da ispred svadbe otputuješ u Zagreb i kaćeš im namjeru da ćeš ponovo da se ženiš. Odaberi!“ – rekla je Mariuna.

Gospar je ipak riješio da zajedno otputuju u Zagreb.

Silvija nije bila previše oduševljena kad ju je otac upoznao sa budućom ženom Marinom u njihovom zagrebačkom stanu. Njen Karlo još manje. Prisniju atmosveru unijela je bremenita Anabela i Tomislav, koji su doputovali iz Osijeka.

„Stari što nam kaniš reći?“ pitala je Anabela.

„Pa evo, upoznao sam i zajedno živim već neko vrijeme sa Marinom. Znam da vam ona ne može zamijeniti Ankicu. Ali, nijesam više mogao da živim sam i mislim da ćete me razumjeti. Marina ne traži vjenčavanje, već joj je dovoljno da smo zajedno. Ipak, mislim da naš budući život podrazumijeva i građansko vjenčanje. Volio bih da tada budete prisutni“ – rekao je Gospar.

Dugo je Gospar pričao o obnovi kuće u Prisoju, te da je tek nedavno saznao da ga Stojka nije rodila, već Arisova ljubavnica Margarita. Kazao im je da je Margarita ostavila kuću u Zatonu njemu i da su je nedavno sahranili.

„Od vas u Crnoj Gori se može očekivati svašta, pa i takve stvari, da saznaš ime rođene majke, tek kada zakoračiš u starost“ – rače Karlo.

Nije reagovao Gospar, ne želeći da dodatno opterećuje i onako mučnu atmosveru.

„Ja te stari dobro razumijem. Samotnjak ti je ka suvo drvo. I parvo da ti kažem, radujem se što si našao ženu, sa kojom ćeš nastvit to malo života zajedno“ – reče Tomislav i obeća da će sa Anabelom doći na njegovo vjenčanje.

O vjenčanju i životu u Crnoj Gori više nije razgovarano. Otac i šćerke su se dogovorili da Gosparov zagrebački stan pripadne Silviji. Iako je Karlo imao primjedbi da je uložio sopstvena sredstva za renoviranje Gospar nije tome pridavao značaj.

Anabela i Tomislav su se pozdravili i otišli. Prilikom rukovanja Anabela je tutnula zamotuljak u očeve ruke, u kojem je Gospar kasnije izbrojao sedam hiljada DM. Marina nije bog zna pričala, mada sa njom nije niko ni razgovarao.

Iz nekadašnje spavaće sobe Gospara i Ankice, tog zagrebačkog jutra dopirao je najprije tihi plač a onda sve glasnija svađa Silvije i Karla.

Marina nije dozvoljavala da Gospar uđe u spavaću sobu šćerke i zeta, sve dok nije počela Silvijina vriska.

Ušao je i zatekao Silviju na podu. Ležala je bespomoćno moleći Karla da je više ne tuče.

„Ubiću te skote“, zasiktao je Gospar.

Zamahujući da pesnicom udari Karla, koji je stojao više Silvije, spotakao se i pao, dodirujući Silvijine ispružene ruke.

Pogledao ju je! Onako bespomoćna, izudarena i krvava, ležala je na tepihu i čekala da je neko zaštiti.

Savijenim nogama štitila je izudarano lice, a rukama se branila od udara razgoropađenog muža, koji ju je tukao. Tek kada je pala, počela je da zapomaže za pomoć.

Ustajući sa tepiha Gospar se nije dvoumio: braniće

svoje dijete do posljednjeg atoma snage. Više njegov život i nema smisla ako dozvoli da život svog deteta ugrožava čovjek koji je tuče i odnosi se kao da je životinja. On, njen muž bi zapravo trebao da je zaštiti, da je na njenoj strani i onda kada nije u pravu. Pa zar se nije mogao uzdržati da je ne tuče večeras u njenom stanu. Rođenom stanu u koji ga je dovela.

Ubiće ga! Tu u spavaćoj sobi njenih roditelja. Njegovu Silviju, prvijenac, do besvijesti tuče njihov zet. Zet – ubica!

Ubica koji bez milosti, a možda i ljubavi do iznemoglosti tuče nemoćnu kćer. Ubiće ga i poradi Ankice, njene majke, koja ju je vaspitavala po hrišćanskim običajima, utuvljajući joj u glavu zapovjed: „Ko tebe kamenom, ti njega hljebom“. Silvija, odrasla, školovana i nadasve pametna žena, prihvatila ga je kao zrelog, iskusnog muškarca, oca već odraslog sina; kao svog zaštitnika, životnog stopanika i iskusnog muškarca, kojeg je dovela u svoj rođeni dom. E nećeš pogani stvore, moju rođenu šćerku tući u njenom domu – mislio je Gospar ustajući i nasrćući na Karla, koji se bio povukao u pravcu sobnih vrata.

„Neeee! Zaboga Gospare, neeee! Nemoj da truneš u zatvoru zbog biiitangee“ – vriskala je Marina ulazeći u spavaću sobu.

„Već sam pozvala policiju i samo što nijesu stigli“.

U momentu kada je stala između dva muškarca već je policija zvonila na vratima stana.

Dugo su ispitivali Silviju i Karla. Tokom tih ispitivanja Gospar je saznao da poseta policije njihovom stanu i mirenju zavađenih supružnika nije policiji nepoznata. Saznao je i to, da je Silvija nekoliko puta bila hospitalizovana u gradskoj hitnoj službi, te da je nekoliko puta podnosila zahtjev za rastavu braka, ali da je odustajala. Uvijek je Karlo obećavao njoj i policiji da će se popraviti i molio da mu pruži još jednu šansu. Kleo joj se klečeći, da se to više neće ponavljati, ali uvijek se ponavljalo.

Policiji bi pričao da je bolesno ljubomoran, da joj prati svaki korak, prisluškuje njene telefonske razgovore, čita SMS poruke. Razlog tog posljednjeg batinanja jeste malo izrazitiji dekolte na novosašivenoj haljini, koju je prvi put obukla, da bi u njoj sačekala oca, njegovu vjerenicu, sestru i zeta. Policiji je rekao da ne može zamisliti nikoga ko bi želio da vidi dio njenog obnažanog tijela.

Silvija je kazala da Karlo nije pijanica, ženskaroš, raspikuća, već naprotiv, veoma pažljiv čovjek ali ovoga puta je kazala da je to kraj njihovog braka.

Policija je odvela Karla.

Silviju su otac i Marina odveli u obližnju Hitnu službu đe je izvadila papire o povredi.

Narednih dana Silvija je predala zahtjev za razvod braka.

Pristala je da zajedno otputuju u Crnu Goru, na duži odmor.

23.

Putnici na avionskoj liniji Zagreb - Tivat već su upozoreni da se pripreme za slijetanje na tivatsku aerodromsku pistu. Uronula u sanjivost i neviđenu ljepotu jutarnjeg kolopleta sunčevih zraka, što se tajanstveno utapaju u čudesnom spoju mora i obale – ruka stujardese trgnula je Silviju iz užitka u čarima Boke i njenog zaliva. Imala je ošjećaj da sanja, da to nije stvarnost, jer taj vidokrug Lovćena, Orjena, Boke, obale i mora zanese i one putnike, koji godinama slijeću na tivatski aerodrom, a kamoli nju koja po prvi put iz aviona upija čari te jedinstvene u svijetu ljepote. Znala je da je Boka izazov i užitak života, da je kolijevka pomoraca, gospodstva, baroka, bogatstva i čuvenih ljubavnih storija. Znala je da je Boka i mjera uspjeha vlastele, pomoraca, trgovaca, bankara i vojnih namještenika. Znala je da je Boka nada siromaha, isposnika i prošaka. Nije međutim znala da sve to nadvisuje neviđena božja ljepota. Ljepota, ona koja ne prolazi!

Taksijem su doputovali u Prisoje, tek neđe ispred večeri.

„Ovo je moja rođena kuća! Ona je i vaš dom“ rekao je Gospar.

Marina i Silvija su ćutali, jedva čekajući osamu u spavaćoj sobi.

U seoskoj noći, u kojoj lavež pasa jedino remeti tišinu, Silvija nije sklopila oči. Teškom mukom samokontrole jedva je obuzdavala nabujavanje nemira, nakupljenih u višegodišnjem životu sa Karlom. Ipak je uzela sedativ i pokušavala da potisne ružne slike svog bračnog života. Jedva je sačekala jutro i Marinino ustajanje. Da, baš nje, kojoj i nije bila toliko naklonjena. Znala je da njene muke jedino može žena da razumije, da je saslušala. Ma to joj je dovoljno, da ima kome da ispriča, da je saslušala. Prosto o tim bračnim svađama nije imala sa kim da razgovara, da se požali. Sa ocem je namjerno stvorila distancu, ustvari prikriovala je sopstvenu krivicu za loš bračni izbor. A sestra daleko.

Naredni razgovori sa Marinom i odlasci u grad, vratili su je u stvarnost. Ohrabrena od oca, spoznala je da ima sigurnu zaštitu roditelja, koji joj je puno puta nedostajao. Sa takvim utiscima ohrabrenja otišla je na sudsku raspravu o razvodu braka sa Karlom.

Obećala je da će se vratiti i ostati duže.

Tako je i bilo, poslije razvoda Silvija se vratila. U Zatonu se uselila u očevu kuću i u turističkom offisu našla zapošljenje.

Marina i Gospar sklopili su građanski brak u prisustvu kumova!

24.

Gospar je nastojao da održava što prisnije veze sa Mutnim i Pilanom. Pošete i telefonski razgovori upotpunjavali su skladnost u njihovim životima.

Iznenadni Pilanov poziv na promociju knjige poremetio je ritmiku u svakodnevnicu Marininog i Pilanovog života. Radovali su se susretu sa ljubiteljima pisane riječi, posebno Marina, koja je cio radni vijek predavala srpsko-hrvatski jezik i književnost.

Prvoj Pilanovoj knjizi obradovao se i Gospar, koji uistini i nije znao za Pilanovu sklonost za pisanje.

Prostrana bibliotekarska sala nije bila popunjena. U pratnji nepoznate žene došao je Mutni. U prvom redu sedeli su neki lokalni pisci, svještenici, profesori i drugi svijet.

U dugim iskazima kritičara Marina je prozrela suštinu sadržaja Pilanove knjige. Govorili su o geopolitičkim tezama zapadnih zemalja ali u njih upakovani velikodržavni projekti, sa neriješenim srpskim pitanjem.

Obilazeći kuću u Prisoju Pilan je svratio kod Gospara i Marine. Još pod ustiskom nedavno održane promocije svoje knjige, govorio je o zapaženom interesovanju književne kritike i publike. Osim izvještaja

i medijske praćenosti promocije, pojedini mediji su donijeli i prikaze na Pilanov prvijenac. Sa neskrivenim željama da čuje i Marininu ocjenu o sadržini knjige upitao je:

„Ne znam da li ste je pročitali ali mogu Vam reći da je već beogradski izdavač počeo pripreme sa štampanje drugog izdanja. Neću ništa dodavati ili mijenjati, jer kanim se, da uskoro nastavim pisanje o neriješenom srpskom pitanju na Balkanu. Znaete, to je pitanje svih pitanja, ne samo za nas Srbe, već i za ostale narode na ovim prostorima,“ rekao je.

„Pa će je Crna Gora u tim Vašim tezama o položaju ugroženih Srba na Balkanu, i kako mislite da riješite pitanje etničkih granica, kada vam ratovima, agresivnom diplomatijom i drugim nije to uspjelo?“ pitala ga je već vidno iznervirana Marina.

„Profesorice! Tačno je da ratovanjem i diplomatijom nijesmo uspjeli da iscrtamo etničke granice srpskog naroda, ali stalnim isticanjem srpskog pitanja, pa bilo to u našim crkvama ili u medijima, mi držimo homogenizovanu nacionalnu svijest o aktuelnosti tog pitanja. Ako dodam tu još i delovanje SANU i celog obrazovnog programa onda i nije važno hoće li zvanični političari o tome govoriti ili ne. Vi ovde nemate institucija koje će kontrirati takoj impulsivnoj i nadasve trajnoj produkciji. Kad pitate o položaju naše Crne Gore, mi smo obnovu njene nezavisnosti prihvatili tako kao da je stvorena Druga srpska država, i to nam je

dovoljno. I ako odete ka zapadu u mjeri da budu ugroženi naši interesi kroz vjersku, kulturno-obrazovnu, medijsku i drugu infrastrukturu – uvijek ćemo moći da utičemo na Crnu Goru. Znete i sami, da je politička opcija u vođenju državotvorne politike Crne Gore bila u suštini matrica strateške politike srpskog naroda. Komunisti jesu iznijansirali zeleno-belu percepciju vladanja Crnom Gorom. Tako se to čini i sada, nekada manje čujno ili tiše, ali uvek i stalno. U takozvanom građanskom društvu Srbima je u Crnoj Gori važno da dežurstvo o čuvanju njihovih interesa se prati očima i ušima. Nije zgoreg ni ponekad kleti. To su uostalom činili neki od Petrovića, kojima ne možete reći da nisu bili Srbi. Ne smeta nam sutra ni proces globalizacije, jer mi imamo jake institucije koje se bave očuvanjem interesa srpskog naroda. Te naše institucije, neka što su legalne ili legitimne, nego su prepoznatljive sa referencama znanja i broja eminentnih pojedinaca,“ u dobro naučenom izlaganju kazao je Pilan.

Iznenadio se Gospar Pilanovim agresivnim branjenjem srpskog pitanja na Balkanu. Iako je prepoznao stavove nekih institucija Srbije i prije svega njene Crkve, u Pilanovim riječima ošetio je radikalni naboj srpske aktuelne političke, vjerske, vojne i ne male intelektualne misli, iz devedesetih godina dvadesetog vijeka. I to ne samo u Srbiji, nego i u Crnoj Gori.

Pa, on je u Hrvatskoj to najbolje ošetio u godinama kada su Srbi pokušali da takvom politikom i silom nacrtaju svoje etničke granice. Mislio je da je to vrijeme prošlo.

Još čudnije mu je bilo Pilanovo svrstavanje u odbranu teza o ugroženosti srpskog naroda na Balkanu, iako su njegovi preci u Prisoju listom 1918. godine u Božićnjem ustanku uzeli oružje da brane Crnu Goru od nasilnog pripajanja Srbiji.

Iz pristojnosti što mu je ipak Pilan gost u rođenom domu, nije dao da Marina nastavi razgovor na tu tezu.

„Nemojte misliti da ću ostati nedorečena, biće javnih prilika. Ipak, moram vam reći da ste me svojim istupima iznenadili“, rekla je pozdravljajući se sa njim.

Koliko su nacionalne podjele urezane u prijateljstvo, drugarstvo pa i među najrođenijim, mislila je Marina. I ona je u Srbiji završila studije i službovala. Nije prihvatila teze o ugroženosti srpskog naroda. U živom sećanju su joj riječi župnika iz Zatona. Kada su govorili o Crnoj Gori on je kazao da je to čudesna zemlja. „Na tako malom prostoru, nema niđe u svijetu više bogomolja nego što ih Crna Gora ima. Tri vjere: pravoslavci, katolici i islamisti, vjekovima žive jedan do drugoga. Nekada ta vjerska tolerancija, agresivnošću neke od Crkava, bude poremećena, ali vjekovima zajedno opstaju. Mi bi teolozi rekli da toliko svetih mjesta, svetaca i pamentih ljudi utiče, da se ne poremeti taj vjerski parg tolerancija. Ratovalo se, i o tako mali prostor kroz istoriju vazda otimalo. Mnoge vojske i vođe su ovuda prošli. Neki od njih su mislili da će ovdje ostati zauvijek! Gradili su utvrde! Rušili gradove i sela! Palili, ubijali, porobljavali, ali se opstajalo. Jedino Gospodin na nebesima zna kojim putem ćemo ići. A on

tu svoju moć i želju dakako ne želi da dijeli sa nekim od nas. Priznaću, kada pojedinac od običnih smrtnika ima ideju, pa ga ta ideja vodi do cilja, iako na tom putu zaradi poneki grijeh, nije veliki grješnik, jer je ostvario za opšte dobro – cilj.

GRB

III

25.

Nije Gospar htio da mu politika ponovo zagorčava život. Okusio je to na svojim plećima u Zagrebu, devedesetih godina. Nije on htio, ali su je drugi nametnuli.

U društveno-političkom, nacionalnom, naučnom, kulturnom i vjerskom životu, politika je napravila pukotine. U tome pojedinac ne može ostati po strani - mislio je.

„Prosrpske nacionalne partije odavno su imale već dobro uhodanu infrastrukturu od medija, institucija, SPC... Mi Crnogorci postali smo najugroženiji narod. Pa imali ide naroda da se kao mi molimo po ulicama, trgovima, da molimo da nam se otvore hramovi koje su naši preci zidali. Da naš jezik omalovažavaju, da nam zbore kako nijesmo Crnogorci već da smo Srbi, da izvrću istorijske istine, da institucije, pojedini mediji, partije i pojedinci koje država plaća – rade protiv te iste države, da ne priznaju himnu, grb i zastavu, da im je neđe drugo matična država“, – rezignirano je kazao Mutni, kada ga je posetio u Prisoju.

„Nijesam htjela onu večer, na Gosparevoj promociji da reagujem. Uzdržala sam se i prilikom njegove posete ovde u Prisoju. Vidim da je Pilan dobro zabrazdio u

srpske radikalne vode, i to mi ne smeta. Svako ima pravo da sebe svrsta onamo đe misli da treba da pripada. Ono što mi međutim smeta, to je izvrtanje činjenica. Po toj tezi u Crnoj Gori svako ima svoje istine sa navodnicima i bez njih. Nacionalne institucije, ako ih ima ođe, su anemične, nestručne ili im takva pozicija odgovara, kako bi namicale dobre pare za samoodržanje. Prosrpskim partijama i njima naklonjenih ne fali para, mastila i papira da se negira sve što je crnogorsko“, kazala je Marina.

Nije Gospar htio da podjele podijele tri druga. Druga, koji su iste godine rođeni u Prisoju i koji su usiječkim putem davno otišli na tri strane. Činilo mu se da u njihovim životima ima dosta toga što ih vezuje. Prije svega đetinjstvo. Iako ih je siromaštvo pratilo sve dok nijesu završili studije i zaposlili se, ipak dječaćko druženje i prisojačke dogodovštine su duboko urezane u njihova pamćenja. Pa zaboga, ne mogu se zaboraviti dani kada su čuvali stoku, kada su zajedno igrali, a te igre poneki put su bile i mladalačko nadmetanje. Sada, kada su odrasli ljudi da ih razdvoje. U mladosti sve su dijelili: hljeb, knjige, odjeću... Pa nijesu tajne krili!

Takvo drugarstvo u đetinjstvu je naj snažnije. Ono opstaje i činilo mu se da se pamti. Bilo je na provjeri i tokom studiranja. U redovnom dopisivanju, u susretima za vrijeme ljeta, ništa nije moglo da razdvoji tri druga, koji osim zajedničkog Prisoja i istinskog drugarstva nijesu imali ništa zajedničko.

„U Prisoju je početkom devedesetih godina bilo

dosta nervoze. Opšta mobilizacija, ođe nije uspjela, jer su se vojni obveznici razbježali ili su se krili, po ovim brdima, kao za vrijeme komitiovanja ili partizana. Vojna policija je ponekoga uhvatila i slala na ratišta ali većina njih je izbjegla učešće u ratnim strahotama. Ja sam uspio da potplatim vojne ljekare kako bi mi dali potvrde o nesposobnosti, i tako izbjegao da idem na njihova ratišta,“ – kazao je Mutni, i nastavio priču o građanskom strahu, koji se uvukao u obični narod.

„Velika medijska propaganda, prijesvega emitovana sa državnih medija, podijelila je običan svijet po sintagmi: patrioti i izdajnici. Oni rijetko hrabriji otvoreno su ustali protiv takve politike. Zbog toga su šikanirani, etiketirani, hapšeni ili su morali neđe uteći. Kada su napokon, prošle ratne strahote i razaranja dojučerašnji komunisti – nastavio je Mutni – su se preko noći još čvršće zaogrnuili u nacionalne šinjlele i narod se još više svrstao u nacionalne partije. Posljedica toga, rekao sam ti Gospare, jeste ovo što imamo - kazao je Mutni i nastavio priču, da se davno svrstao među slobodne ljude, crnogorski opredijeljene. Iako je dvije godine bio u zatvoru, a nova suđenja mu ne idu u prilog – ostaje čvrsto na toj opciji. „Ma iako sam ja u privatizaciji kršio zakon, doći će vrijeme odgovornosti za velike pljačke i prevare“ – kazao je Mutni.

U Prisoju se polako uvlačila politika. Seljaci su je već prihvatili kao način života. Većina od njih su bili uz vlast i iz te politike izvukli proširenje i asvaltiranje usiječkog puta. Napravljena je crkvena ograda, renovinana Stara

škola, razvučena seoska rasvjeta i zapošljeno je nekoliko prisojskih čeljadi. Ispred svakih izbora bilo je novih obećanja za sljedeća ulaganja. Poslije izbora seljaci su tražili da se obećanja ispune.

26.

Marina je pozvala Mutnog i Pilana na popodnevno druženje u kući njene pokojne majke u Prisoje. Gosparu se ta ideja sviđela i u gradu je pokupovao potrebštine. Lijepo poslijepodne seljaci su koristili za vađenje krtole, berbu grožđa, dovoz sijena i ubranog lista i ostale poljoprivredne radove. Skupljanje ljetine, već je početkom septembra u punom jeku. Sa prostrane terase Marinine kuće, dopirao je pogled sve do vrha brda, đe je nekada bila kafana da bi zatim pogled uranjao u prisojsku kotlinu u kojoj su jakom crvenom bojom štrčali novi krovovi obnovljenih kuća. U posljednje vrijeme postala je utrka Prisojčana na popravkama zapuštenih kuća. Narod se polako vraćao selu, osobito oni koji su već otišli u mirovinu. Seosku tišinu tog poslijepodneva remetili su dosta glasni razgovori Marine i dva Gospareva druga.

Ma koliko je izbjegavao razgovor o politici Pilan se nije mogao uzdržati od kritikovanja vlasti, kojoj je Mutni bio naklonjen. Spočitavao mu je da, iako ga vlast sudi a on robija, i dalje ne misli svojom glavom već nastavlja da brani vlast. U Crnoj Gori, osim ukupnih podjela, nije zaživio institut pravne države. Kazao je i to da poštenu izbora bi dosta toga promijenili.

„Ti govoriš o poštenim izborima, a šećaš li se da smo kao đeca, poslije Drugog svjetskog rata, bili po zadatku u podrumu Škole, kako bi otuda javljali ko je u ćoru kutiju glasao. Pa znaš da su bile dvije kutije: prva narodna, a druga bez oznaka, ili kako su je zvali ćora – kutija. Ispod nje, šećaš li se, bila je probijena rupa, kroz koju su dolje padali mali kamenčići, onih koji su glasali. Tada smo mi štapom o pod kucali, kako bi komisija za stolom znala ko je ubacio kamenčiće u ćoru kutiju“ – reče Mutni.

„Da, pamtim i to da nijesmo smjeli iz podruma izaći, sve dok se glasanje nije završilo“ – reče Gospar.

„Bolje su njihova đeca prošla nego mi! Prije su dobijali stipendije, bolja radna mjesta, jer uvijek se govorilo da oni nijesu krivi. Služili su vojsku bliže Prisoju nego nas trojica, koji smo poslije studija otišli na tri daleko različite strane“ reče Pilan. „Nije sada ništa bolje. Ovi koji su uz vlast, namiću benefite od članstva u raznim tijelima i odborima. Politička pripadnost jeste najbolja preporuka za uspjeh u karijeri, a ti svoju stručnost možeš jedino dokazati ako se baviš individualnim radom i to pod uslovom da vlastima klimaš glavom“ – nastavi on.

Govorio je o političkim prilikama u Srbiji, njegovim odbranama u sudskim parnicama. „Najvažnije je od svega što su u Srbiji premošćene ideološke razlike između četnika i partizana. Nema više tih tenzija, koje su Srbiju vukle nazad, sputavale su je i delile narod. Zvanična opcija je stavila znak jednakosti između do juče, nepomirljivih strana. Takva opredljenja su upisana u udžbeničku literaturu, a partije posebno one najveće, ne glože se oko toga ko je patriota a ko izdajnik“, rekao je Pilan.

Dugo se kolebala Marina da uzme riječ u raspravama. Brenzala je impulsivnu prirodu, što se moglo primijetiti na njenom licu. Slušajući Pilana, poneki put bi pocrvenjela ili čvrsto savila prste desne ruke, ali kad je Pilan govorio o nacionalnom opredjeljenju i rekao da su Srbi i Crnogorci ustvari jedan te isti narod, te da bi u budućnosti taj geografski prostor na kome sada žive trebalo granicom omeđiti, prosto nije mogla više da izdrži:

„Zaista ne mogu da te razumijem kako možeš da nacionalno izjednačiš dva posebna naroda u jedan - srpski. Izgleda da si na studijama parava u Beogradu više čitao one srpske istoričare, akademike i druge koji protežiraju garašaninovsko-memorandumsku politiku, od koje Srbija nije niti će ikada odstupiti, nego obavezne predmete. Ono što si izgleda prenebregao jeste činjenica da su se partizani i četnici nacionalno složili na tezu: Crna Gora i Srbija, to je jedna familija. U istorijskom značenju,

sa ove crnogorske strane, ta teza nas je puno koštala počev od 1918. godine, kada je Crna Gora izgubila: državu, krunu, vojsku, crkvu, kulturu, jezik, i kada su joj na tradicionalne nošnje stavili tuđe oznake. Nije Crna Gora bolje prošla ni ispred 1918. godine, posebno za vrijeme Nemanjićke okupacije Zete“, rekla je Marina i dugo pričala o viševjekovnoj borbi za slobodu.

„Baš ga Marina oduži. Misli kako hoćeš ali znaj, ta viševjekovna borba imala je samo jedan cilj, a to je sveopšte ujedinjenje srpskog naroda“, reče Pilan, nabrajajući opšte poznate bitke i bojeve.

„Pilane, molim te sačekaj minut“ – ustade Marina i ode u kuću. Na crvenom plišu, zlatnim koncem uvezan bijaše prikačen izbušeni kapetanski znak. Sa osobitom pažnjom ga je stavila na sto i okrenula ka Pilanu.

„Ovaj kapetanski znak pripadao je mom pra-pradedu. Dodijelio mu ga je Gospodar, kako je tada rekao, za izuzetnu hrabrost i vještinu komandovanja prisojskim batalionom. Nosio ga je u svim borbama i bojevima na crnogorskoj kapi. Kada je poginuo u Veljem oslobodilačkom ratu, kapetanski znak, naslijedio je njegov sin a moj prađed, sa nepunih dvadeset godina. Nosio ga je na crnogorskoj kapi i jurišao ispod crnogorske zastave. Nije to bila srpska već crnogorska vojska – uvaženi Pilane!

Poginuo je u Veljem ratu, neđe blizu Ulcinja. Kapetanski znak došao je na Cetinje kod Gospodara. Čuo je za to moj devetnaestogodišnji đed i pošao kod

Gospodara, da ga uzme. Kolebao se Gospodar da mu ga da, ali ipak ga je dao. To kolebanje zaboljelo je mog đeda. Došao je u Prisoje i sačekao nedelju kada se pred crkvom kupe seljani. Na stari dub okačio je kapetanski znak, iza pojasa izvadio krivu sablju, zaboo je u zemlji i sjeo.

„Prisojčani“, rekao je, „Gospodar je našoj kući vratio kapetanski znak. Istina malo se kolebao. Vjerovatno je računao da sam još mlad i zelen. Stavljam ovaj kapetanski znak i kažem vam, ko god misli da je bolji od mene neka dođe da se sa mnom obide. Neka bira oružje, mjesto i vrijeme. Poslije dvoboja neka bolji ponese kapetanski znak i srećno mu bilo“. Zavladao je muk među Prisojčanima. A znaš i sam da je bilo dobrih i mudrih ljudi i junaka, koji bi mogli nositi kapetanski znak. Niko nije prilazio dubu da skine kapetanski znak. Još jednom je moj đed ponovio izgovorene riječi i čekao da neko izađe. Izašao je stari pop i barjaktar, kome su u Veljem ratu Turci ispod šake odšekli ruku. Barjaktar je lijevom šakom uhvatio crnogorski barjak, i nije ga ispustio. Nosio je barjaktar taj crnogorski barjak dugo godina, dok ga nije predao tvojem đedu.

Sijedi i već ostarjeli pop je skinuo kapetanski znak sa duba i prikačio ga na crnogorsku kapu mom, tada mladom đedu. Rekao je: „Neka ti je srećan. Ti ga zaslužuješ, kao i tvoji što su ga –zasluživali“. Tvoj đed prišao je mom đedu, zagrlio ga i kazao: „Neka ti je sa srećom – boljega od tebe nemamo“, eto to ti je istinita priča o jednom crnogorskom kapetanskom znaku i

jednom crnogorskom barjaktaru rekla je Marina.

Dugo su ćutali jer poslije Marinine priče, svaka priča bila bi suvišna. Tiho su se pozdravili a zatim Mutni i Pilan su otišli kućama.

Gospar i Marina ostali su do kasno u noć budni.

„Nastavićeš mi priču o tvom đedu!“ insistirao je Gospar.

„Važi !“, rekla je i utonula u san.

„Gospodar je nametnuo pitanje osvajanja Skadra kao životno pitanje za Crnu Goru. Iako je imao tek devetnaest godina đed je pisao dnevnik u koji je kratko unosio biografske podatke o vojnicima koji su bili pod njegovom komandom, zatim o korespodenciji sa nadređenim prije svega o naredbama o pokretu i taktici batalijona“, nastavila je Marina priču o svojim korijenima, koju je sinoć obećala Gosparu da će je nastaviti. „Dnevnik sam nekoliko puta čitala i moj utisak je da su tada naredjenja viših oficira i Komande slijepo slušana, iako su nerijetko imale za posljedice velike gubitke u ljudstvu. Moj đed, iako veoma mlad i neiskusn, uvijek je pozivao podređene, sa kojima se dogovarao o budućem borbenom dještvovanju batalijona. Kada je pala komanda o jurišu, kako bi se ojačalo desno krilo udarnih snaga za zauzimanje Bardanjolta, đeda je puščano zrno, ispaljeno sa strane, očešalo o kapetanski grb na crnogorskoj kapi. U nesvijest je pao, jer ga je u prsi pogodilo još jedno puščano zrno. Do njega je dotrčao barjaktar, đed Pilanov, i htio da ga na plećima izvuče iz bitke. Rekao mu je ne,

idi i drži barjak i ako Bog da, da uzmete vrh Bardanjolta, neka se tvoj barjak na njega prvi razvije. Da se zna da su Prisojčani uzeli to prokletu brdo, oko koga se danima tučemo. I molim te uzmi ovaj kapetanski grb, iako se meni desi da umrem, nosi ga, nek ti je srećan. Dopuzao je do dva veća kamena i ona su mu spasla život.

Đed Pilanov hrabro je nosio barjak sve do vrh Bardanjolta, kada je pao pokošen plotunom turskih vojnika. Pokušao je da ustane ali su ga sljedeći rafali prikovali za zemlju, đe je ostao da leži zauvijek. Ne osvrćući se na svoga strica, brat Pilanovog đeda je uzeo barjak. Sačekao je prestanak puščane paljbe i poboo ga na Bardanjoltu. Iako desetkovani, Prisojčani su čvrsto držali zauzete položaje. Između puščanih rafala, žene, koje su nosile hranu a mnoge i municiju, i išle za svojom vojskom, naišle su na moga ranjenog đeda. Dovukle su ga na sigurnije mjesto odakle je odvezen u poljsku bolnicu. Kada je njegova majka čula da joj je sin teško ranjen u Prisoju je otišla kod seoskog popa. Dugo su pričali. Đedova majka je rekla popu, da je došla da za svoga sina traži jednu od popovih šćeri koje su bile na glasu, ne samo po ljepoti, već i po obrazovanju, vaspitanju. Za svoga jedinca, koji vida rane u poljskoj bolnici. Začuden je bio pop i nije htio ni da odbije ni da prihvati ponudu moje prababe. Nije htio, jer takva prilika se za udadbu devojaka u Prisoju malo ukaže, a s druge strane, dati šćer ranjenom momku, za kojeg ne znaš da li će umrijeti ili ozdraviti – teška je roditeljska odluka. Đed piše dalje u

svom dnevniku, da je stari pop okupio četiri lijepe šćeri i rekao im o čemu se radi. Prva se mrštila i ali nije ništa zborila. Čutala je, i nadala se boljoj prilici.

Sanjala je mladog učitelja koji je počeo da službuje u susjednom selu. Druga, najstarija do udavače, takođe je ćutala. Ćutanje je prekinula treća popova šćer i kazala da prihvata ponudu moje prababe, i da će se udati za moga đeda, ali pod uslovom da ih njen otac vjenča u bolnici, đe se oporavljao mladoženja. Svi troje su šutri dan otputovali u bolnicu đe je ležao teško ranjeni mladoženja. Obradovao se mladi kapetan majčinoj pošeti, ali mu nije bilo jasno zbog čega je u pošetu došao pop i njegova lijepa šćer. Naslućivao je da se nešto sprema, a kada je majka skinula dugu crnu krpnu sa glave i raširila je ispred njegova kreveta – rekao je: „Majko čini mi se neću još da mrem, zašto to činiš“, a majka je odgovorila: „Sine mojega ti mlijeka, ovo što ću ti reći moraš prihvatiti, jer ja sam za tebe isprosila popovu šćer i vas će pop danas da vjenča. Jedinac si! Sve što imam to si mi ti i neću dozvoliti da se naša loza ugasi. I da znaš, o svemu sam obavijestila Gospodara, koji je dao pristanak za vaš brak“. Nije htio đed da u prvi mah ispuni obećanje svoje majke. Možda je imao druge ženidbene planove. Međutim, ostarjeli pop mu je rakao da je u Prisoju već obnarodovana njihova vjeridba i da bi odustanak od nje imao teških posljedica. Nije imao kud, moj đed, već je pristao na vjenčanje. Majka i pop su se vratili u Prisoje a moja baba, popova šćer, ostala je da njeguje đeda u bolnici.

Završila se skadarska osvajačka epopeja, uz veliku crnogorsku pogibiju i Gospodarev san o Skadru ostao je samo san. Vojska se vratla doma, i sve je učinjeno da se krvava skadarska drama u Prisoju ne priča. Ono što se nije moglo zabraniti jesu pet okačenih crnih marama na pet iskopanih prisojskih kuća. Marina je rekla da ima u dedovom dnevniku zapisano i to da je Gospodar naredio da se te crne marame sa kuća skinu.

„Eto Gospare to je istinita priča o kapetanskom grbu moga deda. On je sa babom imao sina i šćer. Sin se mlad razbolio, kažu od španjolice i umro je 1918. godine, nakon okupacije Crne Gore i prisajedinjenja Srbiji, ded je komitovao da bi zatim emigrirao prvo u Italiju a zatim u Južnu Ameriku. Iz Italije je po nekim Prisojčanima poslao svoj oficirski grb, sa porukom da će se u Crnu Goru vratit kada bude nazavisna. Umro je međutim u Argentini, de mu i danas kosti počivaju. Grb sa još nekim odlikovanjima je baba ostavila, potomstvu u amanet, na čuvanje. Dakle, moj ded a i mnogi Prisojčani bili su odani Crnoj Gori, njenom Gospodaru a ratovali su pod crnogorskim vojnim znamenjima u crnogorskoj vojsci i pod crnogorskim barjakom,“ – rekla je Marina

27.

Bože, de je moj dom – pitao se Gospar, poneki put poluglasno ili u vremenu snoviđenja, kada se misli nižu kao na filmskoj traci, i kada se uranja u duboki san ili isprekidani iz koga se olako budio. Je li moj dom u Zagrebu u kome sam veliki dio života ostavio, de sam sa Ankicom zametnuo i izrodio dvije šćerke, okučio se, više se radovao nego tugovao. Ili je moj dom, onamo odakle je moja rođena majka Margarita u Rtu. Majka, žena koja me je na kućnom pragu svog ljubavnika ostavila, na volju očeve zakonite žene Stojke, koju sam uistinu zvao mama i koja me je odgajila, podigla i školovala. Je li moj dom u Prisoju, mjestu u kome su me lagali, u kome o sebi nijesam znao ono što svako čeljade treba da zna, a to je čiji sam, odnosno, ko me rodio?

Moj život je velika lažavina, mislio je Gospar, sve više povlačeći se u životnu osamu, najgore čovjekovo stanje uma i života. Kakvi su to moji prijatelji, koji su znali o meni sve ovo što sam ja tek pred odlazak sa ovog svijeta saznao. Kakvi su to drugovi Mutni i Pilan, kada su znali da sam ja kopiljan začet u vojničkom nagonu mog oca Arisa i rođene majke Margarite, a nijesu mi rekli! U mome jadu jedino ne krivim Stojku majku – ženu koja

me odbačenog i žigosanog prihvatila kao svoje dijete. I ona je bila nesrećna žena. Iz velike ljubavi se udala za mog oca, kome nije mogla podariti decu, ali koga je i dalje uvažavala kao čovjeka sa kojim je nastavila da živi. Da živi, bez fizičke ljubavi. Ljubavi, koje se dobrovoljno odrekla, samo da bi napakostila svom čovjeku, sa kojim je javno išla na poljske radove, sahrane ali ne i na pazare. Na njih je uvijek išla sama. Nije se razvela od mog oca, a mogla je. Mogla se vratiti u rod, jer su njeni najbliži znali da podiže Arisovo kopile. Čutala je i болоvala, sve dok je Svevišnji nije k sebi pozvao. Slušao sam često oca kada je, poslije njene smrti u snu doziva, i moli za oprostaj. Stojka, majka prava Crnogorka, čuvala je kućni moral, ime šljemenu kuće u Prisoju, koju nikako ne mogu prihvatiti kao rođeni dom. Čuvala je bruku o kojoj su znali i državni činovnici, većina seljana i moji drugovi. I pored svega tražila je da u knjigama rođenih, njeno ime bude upisano kao ime moje rođene majke.

Mlada žena Stojka, po nekoliko mjeseci kažnjavala je nezborom mog oca Arisa u njegovoj rođenoj kući. Na javnim mjestima sa njim je normalno pričala, prvu čašu nasipala, slavila krsnu slavu, i njegovim najbližim svijeće na zadušnice – palila.

Nije mi otac o svemu ništa rekao. A mogao je, ili onda kada je umrla Stojka, ili kada sam stekao punoljetstvo, ili otišao na studije ili u vojsku ili... Morao je, jer istina izađe kad tad na viđelo – mučio se u svojim mislima Gospar. Sve se o mom ocu nekako urušilo u

meni i to teško breme me pritiska sve više. Ne mogu ni na seosku ulicu u Prisoju izaći. Čini mi se da o meni svi pričaju – najgore. A opet gledam kuću mojih predaka. Kuću koju sam obnovio. Livade koje sam počeo da zagrađujem. Voćnjak kog sam posadio. Vodu koju sam u kuću doveo.

Sve to gledam i pitam se, je li to moj dom, moje tvrdo šljeme ispod kojeg sam trebao biti rođen, ispod kojeg će me ispratiti na vječni počinak.

Nije moj dom ni onaj u Rtu, đe sam u jednoj noći strasti i fizičke požude Arisa i Margarite začet. Nije to moj dom, jer da je Margarita znala pravu istinu o Arsu ne bih bio začet. Nije to moj dom jer je Margarita, prodala tu kuću u kojoj sam začet i utekla od varoških ogovaranja. Iz tog doma mene je Margarita odnijela u Prisoju, na Arisov rođeni prag i ostavila me! Odrekla se mene! Ostavila me tek rođenog samo da bi ljubavniku – napakostila. Nije to moj dom! Ni onaj u Zatonu kojeg mi je, da bi iskupila svoje grijehove, Margarita ostavila.

Bože koji je parvi moj dom – tražio je danima Gospar odgovore u samom sebi.

„Gospare, ne muči sebe i mene. Prave odgovore, naći ćeš u sebi tek onda kada prihvatiš realnost, kada odbaciš tuđe krivice, kada se vratiš sam – sebi. Nijesi ti kriv, što si rođen iz takve veze, niti si ti kriv za sve to – kroz što si prošao. Tvoj je dom tamo đe ga prihvatiš kao svoj. A to mora biti ova kuća tvojih predaka. Dom čiji si slomljeni stožer popravio i vratio na staro mjesto.

Šljeme, ispod koga ćemo zajedno šetati, konačiti, bolovati, radovati se, starati i otići na vječni počinak“, rekla mu je Marina jednog dana kada nije mogla više da ga gleda kako muči sebe ali i nju.

28.

„Što si tako stušten čovječe. Pamtim te kao lucidnog maturanta uvijek sa novim idejama, druželjubivog i zgodnog“, pozdravljajući Gospara, rače mu školski drug Andro, sa kojim je zajedno završio gimnaziju. Bijedno obučen, duge i nečiste kose sa sijedom bradicom i crnom lulom – više ličeći na skitnicu nego na neobavezno obučenog građanina. Nije u prvi mah Gospar prepoznao Andra sa kojim je sedio zajedno u klupi u sva četiri razreda gimnazije, i sa kojim je drugovao između časova. Išli su u ugao ograde gimnazije đe su se krili učenici, pušači. Okupili bi se u grupi, ali vazda je jedan od njih stajao na vidokrug dvorišta i javljao ako kojim slučajem naiđe profesor, a posebno razredni starješina. Andro je bio uvijek samo sebi svojstven. Nikada nije nosio sve obavezne knjige, što mu nije smetalo da se uvijek znanjem

ističe. Nije se redovno podšišavao, niti je držao do lične higijene. Učenici su zborili da potajno piše pjesme, ali on se nije odavao. Za dramske i literarne sekcije uvijek je za dan gimnazije pisao nove tekstove, po kojima su školski glumci izvodili predstave. Gospar je nakon završetka gimnazije otišao na studije u Zagreb. O njemu nije znao, da li je završio studije, što radi, a nije ni pitao Mutnog ili Pilana.

„Ne znam čovječe, ne mogu uvijek biti raspoložen. Ne bar ovih dana“, reče Gospar, prihvatajući poziv da u obližnjem kaficu popiju piće.

Andro mu je ispričao da nije nastavio studije, jer se razbolio i da je tri godine liječen u turbekoloznom sanatorijumu. Nije krio da se odao alkoholu u kojem je nalazio utjehu ali i druženje sa različitim ljudima. Živi od pomoći stare majke i rente od izdavanja jednog stana. Školsku ljubav sa Bebom krunisao je brakom, koji se nakon godinu dana raspao. Poroda nije imao. Andro je ipak bio jedan od boljih gradskih pjesnika. Svaku svoju pjesmu je znao napame, i uvijek bi ih veoma sugestivno recitovao u onim momentima kada bi tonuo u alkohol.

„Pa reci starom školskom drugu što te muči! Znaš, kada čovjek iz sebe izbaci svoju muku, nekome ko će da ga sasluša, lakše mu je“, reče Andro.

Uz nove ture pića otvorio je Gospar dušu i ispričao mu svoju muku.

Andro nije odmah rekao ništa. Nakon popušene cigare, zamjerio je Gosparu što je sve tako tragično

shvatio, i što sebe stavlja u poziciju krivca. „Ma prestani da sebe mučiš čovječe! Nećeš ništa promijeniti, jer ne možeš, a sve što ti se izdešavalo od toga ne možeš pobjeći.

„Uzalud bi otišao bilo kud, jer bi sa sobom ponio sve ovo što ti se izdešavalo. Tvoj dom je tamo đe si ti. A ti si kao beba donešen na prag kuće svoga oca. Ako odeš u Hrvatsku, i tamo si stranac. Žena ti je umrla, šćerke su otišle svojim putem, a što ćeš ti raditi sam,“ reče Andro.

Dugo je govorio o tome da se puno njihovih školskih drugova u Crnu Goru vratilo, posebno posljednju godinu dana.

„U Crnoj Gori vazda je tuđe prihvatano bolje i više nego svoje. Pa zaboga znaš, da se sa ovih prostora uvijek iseljavano i da oni koji su pošli, većina od njih su prihvatili tuđe, počev od jezika, običaja do načina življenja a svoje zaboravljali ili odbacivali. U Crnoj Gori, da tako kažem, dugo se poistovjećavalo pravoslavlje sa srpstvom, i tek onda kada je manji broj ljudi shvatilo da je to nametnuti proces asimilacije – počeli su da se vraću sebi, svom nacionalnom korpusu. Poslije prisajedinjenja Crne Gore Srbiji, oteli su nam: državu, kulturu, jezik, bacili krunu, ukinuli crkvu, negirali naciju i još mnogo toga. E, u tom vremenu nekome je palo napamet, da poturi tezu o internacionalizmu. Ođe se to duboko i više nego ide primilo, pa je jedan broj mladih, otišao da se u Španiji bori protiv fašizma. Mnogi su tamo kosti ostavili a oni koji su došli bili su uzor mladima. Poslije Drugog svjetskog rata na vlast su došli komunisti“ – nastavio je Andro

provjeravajući da li ga Gospar sluša. „Oni su utrli religiju i umjesto nje nametnuli rigidnu ali veoma poslušnu komunističku ideologiju. Preskaćući kapitalizam Crna Gora je ušla u uvezeni komunizam, u kome je hijerarhijska poslušnost potisnula slobodnu misao. Oktroisala vođu kao neprikosnovenu i nedodirljivu ličnost, kojoj su klicali i staro i mlado. Nećeš o svemu ovome pročitati u nijednom udžbeniku, niti u medijima, ali ću te podšetiti da pamtiš i to, kada je silom svaki domaćin u tvom Prisoju i drugdje morao ući u seljačke zadruge. Kada je projekat propao - zabranili su držanje koza, koje su uz krtolu bile jedini hraniooci u mnogim domovima. Uslijedila je zatim kolonizacija, koja je sa ovih podlovcenskih prostora bila razlog da mnoga sela opuste. Otišli su seljaci u druge krajeve Jugoslavije, ostavili svoje domove a tamo se ne navikli na nov način života. Mnogi od njih su se vratili, kako narod kaže „na ništa i bez ičega“. Oni koji su tamo ostali, poprimili su tuđe, svoje zaboravili. Moralo se silom ići u novopodignute fabrike i preduzeća. Ostavljajući tako svoje ognjište i imanja. Preko noći su seljaci preobraćeni u radnike. Oni koji nijesu htjeli, završavali su u zatvorima ili su izopšteni iz društvenog života. Oduvijek su žitelji Crne Gore voljeli da vode visoku politiku. To je bio razlog da u toku IB rezolucije, mnogi od posljedica vođenja rusofilske politike završe na Golom otoku i u drugim kazamatima“.

„Podjele u Crnoj Gori se uvijek nameću sa strane, a mi takve zle nakane ne razumijemo. Prihvatamo ih

odbacujući ono naše iskonsko. Sve strano nam je bliže, nego naše domaće. A svaka vlast misli da od nje sve počinje pa i u Crnoj Gori. Sada smo odbacili komunizam i u prvi mah zamijenili ga tuđim nacionalizmom. To nas je koštalo prisilnim, ali mnogim i dobrovoljnim argatovanjem u krvavom raspadu Druge Jugoslavije. Opet smo tuđe prihvatili a svoje odbacili. Poslije toga, po ugledu na druge, uvedeni smo u nekakav kapitalizam u kome su mnogi od dojučerašnjih golomudaca, namakli grdno bogatstvo a mnोजना završili na ulici. Građani su se podijelili na bogate i siromašne. I opet sa strane podjele, formirane su nacionalne partije, po ugledu na druge države u okruženju. Takav ti je čovječe, naš narod, više voli tuđe nego svoje. I sada putujemo u Evropu! Opet nametnuta tuđa teza. Kao da milenijumima ne živimo u njoj i kao da ćemo, kada u nju uđemo, sve svoje problema i brige riješiti. Eto moj Gospare to ti je istina o nama, a tebe muče brige: koji je tvoj dom i đe pripadaš. Nijesi ti jedini koji se, poslije svega Crnoj Gori vraćaš. Ono što ti je u svemu bitno – to je da imaš sapatnicu – ženu, koji te podržava kojoj se vraćaš, i koja te u životu prati. Svako od nas ima svoje životne priče i neke od njih teže su nego tvoje,“ reče Andro, pozdravljajući uz obećanje da će ga uskoro nazvati.

29.

Noć je uviliko grlila nebo i usječki put, kada se njime pješke zaputio u Prisoje Gospar. Nije htio da uzme taksi, već je htio hodajući da nadvlada unutrašnje nemire. Još u Zagrebu, kad je ostao bez Ankice, i kada ga je tresla depresija, testirao je organizam tako što je kilometrima hodao, jer jedino fizičkim zamorom, potiskivao je nervozu, kojoj se mirovanjem nije mogao oduprijeti. Vraćajući se usiječkim putem znao je da je to put ostatka njegovog života, put njegove sudbine, put odabira, put shvatanja da mu je dom u mjesto rođenje njegovog oca i predaka.

Mogao je poći i drugim putevima. Putevima u gradove, đe se navikao, studirao, radio, bio uvažavan, formirao porodicu. Đe je izgubio voljenu svoju – Ankicu. Đe je donosio tako važne životne odluke. Mogao je - ali nije. Povukao ga je usiječki put, Prisoje i Crna Gora.

U vrijeme kada zora najavljuje novi dan, došao je na prag kuće, đe ga je Margarita ostavila a Stojka prihvatila. Polako otvorio je nezaključana vrata. Na dvošedu u dnevnoj sobi, budna je šedela Marina.

„Gospare, jesi li našao svoj dom?“ pitala je
„Jesam Marina!“ rekao je, i sio na dvošed.

*SVAKA SLIČNOST SA LICIMA
I DOGAĐAJIMA JE SLUČAJNA*

SADRŽAJ:

1.Trg.....
2.Dom.....
3.Grb.....

O AUTORU

Ljubomir Milov Mudreša rođen je 12. avgusta 1940. godine na Bokovo – Cetinje. Završio je Pravni fakultet u Beogradu i na jugoslovenskom Institutu za novinarstvo novinarsku školu. Kao spoljni ili stalni saradnik, stariji saradnik, reporter, dopisnik, komentator i urednik radio je u „Večernjim novostima“, „Borbi“, RTV „Studio B“, „Svetu“, RTV Makedonije, RTV Crne Gore „Pobjedi“, „Publici“, „Monitoru“, „Anteni M“, „Lučindanu“ i drugim medijima.

Do sada objavio je knjige poezije:
„Suza“

„U drugom životu“
 „Cetinjski kolopleti“
 „Sjaj stare krune“
 „Zapis na kamenu“
 „Obala ognjišta“
 „Kameni prijesto“
 „Svjetlost beskraj“
 „Dostignuto“
 „Neka mi sude“
 „Trg“ – roman i
 „Gospar“ – roman.

O njegovom književnom stvaralaštvu pisali su: akademik Vojislav Vulanović, prof. dr. Siniša Jelušić, prof. dr. Sonja Tomović – Šundić, mr. Željko Rutović, prof. Sreten Zeković, prof. Zoran Ivanov, književnici i književni kritičari: Milo Kralj, Borislav Jovanović, Ratko Delečić, Sreten Vujović, Žarko L. Đurović, Janko Vujisić, Zoran Stanojević, Vanja Kovačević, Vlatko Simeunović, Maksim Vujačić, Bogić Rakočević, Ivo Tomnjenović, Branko Jovanović, Lale Novičin Brković, Vasko Raičević, Borislav Cimeša, Čedomir Lješević, Bogdan Mrvoš i drugi.

Član je:

Crnogorske matice,
 Crnogorskog društva nezavisnih književnika,
 Crnogorskog PEN Centra
 i drugih asocijacija

Živi i stvara u Podgorici.